

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**AHMET HAMDİ TANPINAR'IN *SAATLERİ AYARLAMA*
ENSTİTÜSÜ İLE
THOMAS BERNHARD'IN *KİREÇ OCAĞI* VE *BİTİK ADAM*
ESERLERİNDE
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK BİREY VE TOPLUM ELEŞTİRİSİ**

Hazal YÜRÜKLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN

MAYIS - 2022

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AHMET HAMDİ TANPINAR'IN SAATLERİ AYARLAMA
ENSTİTÜSÜ İLE
THOMAS BERNHARD'IN KİREÇ OCAĞI VE BİTİK ADAM
ESERLERİNDE
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK BİREY VE TOPLUM
ELEŞTİRİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazal YÜRÜKLÜ

Enstitü Anabilim Dalı : Alman Dili ve Edebiyatı

“Bu tez 23/05/2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Muharrem TOSUN	Başarılı
Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Talat Fatih ULUÇ	Başarılı

ETİK BEYAN METNİ

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Hazal YÜRÜKLÜ

23/05/2022

ÖNSÖZ

Gerek tez çalışmam sırasında gerekse tüm akademik eğitim sürecimde değerli bilgi ve birikimleri ile bana yol göstericisi olan, kendisiyle çalışmış olmayı her zaman büyük bir gurur olarak gördüğüm, henüz çok başında olduğum akademi evrenin sahip olması gereken tüm bilimsel ve etik değerleri kendisinden bizatihi öğrendiğim değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN'a teşekkür ve saygılarımı sunuyorum.

Eğitim hayatımın başladığı ilk günden itibaren aldığım her kararda arkamda duran, koşulsuz bir sevgi ve güvenle yola çıkmama vesile olan, bana duydukları güvene layık olmaya çalıştığım, maddi ve manevi her anlamda yanımda olan başta sevgili anne ve babam Emine & Abbas YÜRÜKLÜ olmak üzere tüm aileme teşekkürlerimi sunuyorum. Değerli vaktini ayırıp çalışmamın ilerleyişi adına mühim önerilerde bulunan ve tanışmaktan büyük bir onur duyduğum sayın Prof. Dr. İnci Enginün'e, eğitim hayatım boyunca gelişimimde katkısı olan değerli hocalarıma ve her koşulda desteklerini hissettiğim sevgili arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Hazal YÜRÜKLÜ

23/05/2022

İÇİNDEKİLER

GÖRSEL LİSTESİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	iv
1. BÖLÜM: BİREY VE TOPLUM EKSENİNDE MODERNLEŞME	
KURAMLARI.....	5
1.1. Karl Marx'ın Yabancılaşma Kuramı	7
1.2. Max Weber'in Demir Kafes Kuramı	9
1.3. Émile Durkheim'in Anomi Kuramı.....	9
2. BÖLÜM: AHMET HAMDİ TANPINAR ve THOMAS BERNHARD.....	13
2.1. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği.....	13
2.2. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Modernleşme Kavramı.....	21
2.3. Thomas Bernhard'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği	26
2.4. Thomas Bernhard'ın Modernleşme Kavramı.....	39
3. BÖLÜM: SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ, KİREÇ OCAĞI VE BİTİK	
ADAM ESERLERİNDE BİREY VE TOPLUM ELEŞTİRİSİ.....	45
3.1. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Birey ve Toplum Eleştirisi	45
3.3. Kireç Ocağı'nda Birey Ve Toplum Eleştirisi	67
3.4. Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Bitik Adam Ve Kireç Ocağı Eserlerinde Karşılaştırmalı Olarak Birey ve Toplum Eleştirisi	76
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	83
ÖZGEÇMİŞ	88

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 1: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın El Yazısından Biyografisi	15
Görsel 2: Thomas Bernhard'ın El Yazısından Bir Yazı Denemesi	38
Görsel 3: Modernliğin Kurumsal Boyutları	43
Görsel 4: Bernhard Tarafından 1961 Yılında Çizilen Görsel.....	44

ÖZET

Başlık: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ile Thomas Bernhard'ın *Kireç Ocağı* ve *Bitik Adam* Eserlerinde Karşılaştırmalı Olarak Birey Ve Toplum Eleştirisi

Yazar: Hazal Yürüklü

Danışman: Doç. Dr. Cüneyt Arslan

Kabul Tarihi: 23/05/2022

Sayfa Sayısı: iv (ön kısım) + 88 (ana kısım)

Modernizm kavramının neredeyse bütün bilim dallarına sirayet etmesiyle beraber yapılan çalışmaların seyri de değişmiştir. Özellikle beşeri bilimlerin çalışma alanında kendisine geniş yer bulan modernizm, edebiyat dünyasının revize edilmesinde önemli bir etken olmuştur. Batı Avrupa'da Aydınlanma çağı, Türkiye'de resmi olarak Tanzimat Fermanı ile başladığı kabul edilen modernleşme hareketi küresel bir değişimin müsebbibi olmuştur.

Hem batı Avrupa'da hem de Türkiye'de meydana gelen gelişmeler yazarların düşünce yapısını da değiştirmiştir. Almanca yazan yazarlar arasında yer alan Avusturyalı Thomas Bernhard, Avrupa'nın içinde olduğu modernleşme sürecini kaleme alırken sert bir tutum sergilemiştir ve hem bireyi hem de toplumu sıklıkla eleştirilerinin hedefine almıştır. Bernhard'a nispeten daha sade bir dille eserlerini kaleme alan Türk edebiyatının yapı taşlarından olan Ahmet Hamdi Tanpınar, modernizmin Türkiye'deki gelişimini karakterleri aracılığıyla okuyucuya aktarmaya çalışmıştır.

Kaleme alınan çalışmada, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Thomas Bernhard'ın *Bitik Adam* ve *Kireç Ocağı* adlı eserleri aracılığıyla kıyaslamalı bir şekilde modernizm kavramının benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kıyaslamada karşılaştırmalı edebiyat bilimine başvurulmuş, çalışmanın tümünde ise nitel ve nicel bilimsel yaklaşımlar izlenmiştir. Sosyolojik tahliller için M. Weber, E. Durkheim ve K. Marx'ın öğretilerine başvurulurken, psikolojik analizler için S. Freud ve C. G. Jung referans alınmıştır.

Kaleme alınan çalışmada aktarılmak istenen; birbirinden tamamen farklı iki kültürün yazarları, eserleri referans alınarak analiz edildiğinde, müstesna farklar göz ardı edildiği takdirde modernizm minvalindeki kitlesel hareketlerin her kültürde nispeten benzer şekilde vuku bulduğudur. Benzerlikleri oranında farklılıkların da ortaya konulmaya çalışıldığı çalışmada yazarlar aracılığıyla modern dönemin edebi eleştirisi ifa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanpınar, Bernhard, Modernizm, Türk ve Alman Edebiyatı

ABSTRACT

Title of Thesis: Comparison Of The Individual and Society Criticism Ahmet Hamdi Tanpınar's *Time Regulation Institute* and Thomas Bernhard's *The Lime Works* and *The Loser*

Author of Thesis: Hazal Yürüklü

Supervisor: Assoc. Prof. Cüneyt Arslan

Accepted Date: 23/05/2022

Number of Pages: iv (pre. text) + 88
(main body)

As "modernism" spreaded to almost every science field, the studies' courses are also changed. Modernism, which has found a wide place in the field of study of the humanities in particular, has been an important factor in the revision of the literary world. The age of Enlightenment in western Europe, the modernization movement in Turkey, which is officially recognized as having begun with the Edict of Tanzimat, has been the cause of Global Change.

Developments in both Western Europe and Turkey have also changed the writers' thinking structure. Austrian Thomas Bernhard, one of the authors who wrote in German, took a harsh stance when writing about the modernization process in Europe, and often criticized both the individual and society. Ahmet Hamdi Tanpınar, one of the building blocks of Turkish literature who wrote his works in a relatively plain language to Bernhard, tried to convey the development of modernism in Turkey to the reader through his characters.

In this study, the similarities and differences of the concept of modernism were tried to be revealed in a comparative way through the works ; Ahmet Hamdi Tanpınar's *Time Regulation Institute*, Thomas Bernhard's *The Loser* and *The Lime Works*. Comparative Literary science was applied in the comparison, and qualitative and quantitative scientific approaches were followed in the entire study. For sociological analysis M. Weber, E. Durkheim and K. Marx's teachings, for psychological analysis, S. Freud and C. G. Jung are referenced.

In this study, the aim is to show that; when authors of two completely different cultures are analyzed by their works, mass movements in shape of modernism occur relatively similarly in every culture when exceptional differences are disregarded. Literary criticism of the modern period was carried out through authors in the study, in which differences in the ratio of similarities were also tried to be revealed. Literary criticism of the modern period was carried out through authors in this study, in which differences were tried to be revealed as well as the similarities.

Keywords: Tanpınar, Bernhard, Modernism, Turkish and German Literature

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Alman edebiyatı için modernizm kavramı ne denli sonradan edinilmiş bir kavram ise Türk edebiyatı için de aynı durum söz konusuydu. Monarşi ile yönetilen Osmanlı devleti sonrası cumhuriyet rejimiyle yeni bir döneme geçmiş olan Türk milleti, toplumda yaşanan her türlü değişim karşısında büyük bir şaşkınlık ve adaptasyon sorunu yaşıyordu. Avrupa'ya kıyasla biraz daha kapalı bir gelişim gösteren Türk aydınları, gelenek ve göreneklerden modernizm kanalıyla koparılmak üzere olduğu endişesi taşımaktaydılar. Modern Türk edebiyatı yazarlarından Ahmet Hamdi Tanpınar bu sancılı süreci modern Alman edebiyatı yazarlarına kıyasla biraz daha örtük bir dille okuyucuya aktarmaya çalışmaktaydı. Şark ve garp arasında dengeyi kurmaya çalışan Tanpınar, eserlerindeki karakterler aracılığıyla modernizmin resmini çizmektedir.¹

Her dönem her toplumda aynı şekilde karşılanmadığı gibi bireyler üzerindeki etkisi de aynı olmamakta. Batıya oranla daha kati tabulara sahip olan Türk toplumu, modernizme direnç gösterirken istemsiz bir kabullenme sürecinin de içine girmiştir ve sıkı sıkıya bağlı olduğu geleneklerinin arasına modernizm aracılığıyla mesafe koymuştur. Çağdaş Türk Edebiyatı yazarları Türk kültürünü de incitmeden kimi zaman üstü kapalı kimi zaman açık bir şekilde bu süreci kaleme almışlardır.²

Thomas Bernhard doğduğu kültür neticesiyle Tanpınar'a kıyasla daha incitici bir dil kullanmış ve modern zamanı eleştirirken bireye karşı da acımasız bir tavır takınmıştır. Avusturya kökenli Bernhard, Türkiye'de yenilenme sürecinde yaşanan ikilemleri batı Avrupa endeksinde değerlendirmiş ve bu değerlendirmeler sırasında kaleme aldığı eserler, modern zaman dilemmasının izlerini taşımaktadır.

Kaleme alınan çalışmada karşılaştırmalı edebiyat biliminin yöntemleri esas alınarak iki farklı kültürdeki yazarın modernizme bakış açısı analiz edilecektir.

---

¹ Bkz: Tanpınar, A. Hamdi, Huzur, 2013, Dergâh Yayınları. s. 250

² Bkz: Enginün, İnci, Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa, 2018, Dergâh Yayınları. s.37

Çalışmanın Önemi

Üzerinde çalışmaya başlanılan yüksek lisans tezi Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Thomas Bernhard'ın *Kireç Ocağı* ve *Bitik Adam* eserlerindeki birey ve toplum eleştirisi bağlamında ele alınmıştır. Modernite ve gelenek kavramlarının sık sık değinildiği çalışmada, eserlerde modern zamanın bireyden kitleye uzanan etkileri referans alınmıştır.

Türkiye'de resmi olarak Tanzimat döneminde (1860-1895) başladığı esas alınan modernleşme sürecini, Cumhuriyet dönemi (1923-1940) takip etmiştir.³ Türk milletinin modernleşme sürecine adapte olurken zaman zaman güçlük çekmesi ve gelenek ile modern kavramlarının arasında kalması, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerindeki karakterlere de yansımış ve karakterler de bu ikiliği yaşamışlardır.⁴

Avusturyalı bir yazar olan Thomas Bernhard Alman Edebiyatı için önemli eserler vermiş ve Tanpınar gibi o da anlaşılması zor yazarlardan biri olarak edebiyat dünyasında yerini almıştır. Büyük sorunlarla geçen hayatının karmaşıklığını eserlerine de yansıtmış, modern zaman ve kentleşme sorunlarını Bernhard'da sık sık dile getirmiştir.

İki farklı kültüre ait olan Bernhard ve Tanpınar, her ne kadar birbirinden apayrı iki milletin ürünleri olsalar da modernizasyon sancılarını benzer hissiyatlar ile kaleme almışlardır. Ve bu çalışma söz konusu modernleşme sürecinin geleneksellikle çatışmasını bireyden topluma uzanan bir süreç olarak ele alacaktır. Çalışmanın önemi tam da bu noktada kendisini göstermektedir. İki farklı kültürde aynı olgunun kendini gösterme biçimi ve eleştirisi karşılaştırılarak farklar ve benzerlikler ortaya konacaktır.

Çalışmanın Amacı

Thomas Bernhard edebiyat dünyası için önemli bir yer edinse de hakkında çok fazla çalışma yapılmamıştır. Özellikle eserlerinin çıkış noktası olan modernleşme sorunu, yapılan çalışmalara konu olmamıştır. Bernhard'ın eserlerini anlaşılır kılmak adına karakterlerin yaşadıkları bu sancılı süreçlerin açıklanması eksik kalmıştır.

---

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Doğan, D. Mehmet, *Batılılaşma İhaneti*, 2015, Yazar Yayınları, s.28

⁴ Bkz: Tanpınar, A. Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı*, 2012, Dergâh Yayınları. s.9

Thomas Bernhard'a oranla hakkında daha fazla inceleme yapılmış olan Ahmet Hamdi Tanpınar, yine de sık sık yakındığı modern zaman bireyleri ve toplumu konusunda ihmal edilmiştir. Karakterlerinin sıkışıp kaldığı bu ikiliği bilimsel bir düzlemde açıklamak adına detaylı araştırmalar yapılmamıştır. Bu bağlamda hakkında yapılan tek araştırma: *“Eine kulturspezifische Übersetzungsanalyse: Vergleichende Analyse des Romans Huzur von Ahmet Hamdi Tanpınar (Kultur spezifik çeviri incelemesi: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın huzur romanının karşılaştırmalı analizi)”*⁵

Yapılan araştırma sürecinde Bernhard ve Tanpınar'ın eserleri hakkında söz konusu çalışma örneklerine rastlanmamıştır. Kalem almış bazı araştırmalarda eserlerdeki karakterlerin psikolojik, sosyolojik ve kültürel durumları ele alınmamış ve çalışmalar bu anlamda eksik kalmışlardır. Araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi Bernhard ve Tanpınar gibi yazarların eserlerinin anlaşılır kılınması adına karakter analizleri iyi yapılmalı ve detaylı bir inceleme sürecinden geçmelidir. Yüksek lisans tezi olarak yapılan çalışmanın bu bağlamda söz konusu bilimsel eksiklerin giderilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bir Thomas Bernhard'ın ise iki eserinin referans alınmasının temel nedeni muhteviyattaki farklılıklardır. Tanpınar'ın eserlerinde konular ve karakterler derin tahliller neticesinde esere konu olurken, Bernhard'ın karakterleri anlaşılması güç portreler çizer, eserler ise bir nihayete ermez. Bernhard'ı anlaşılır kılmak adına iki eserinin temel alınması ve bu yönde çıkarımlarda bulunmanın zaruri olduğunu söylemek yanlış bir yargı olmayacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada nitel bir metot izlenecektir. Araştırmacının araştırma sürecinin tümünde aktif bir rol oynadığı nitel yaklaşımda, araştırmacı ve araştırma nesnesi birbirinden bağımsız hareket etmemektedirler ve bu da araştırmaya öznel bir nitelik kazandırmaktadır. Araştırmacının, araştırma sürecinin tümünde var olan öznel tutumu araştırma sonucunu kaçınılmaz bir şekilde etkilemektedir. Birden fazla olguyu barındıran bu çalışmada uygulanacak metot edebiyatın gelişebilirliği ve öznelliği referans alınarak kullanılacaktır.

---

⁵ Karabayır, Çağla, 2016, Grin Verlag

Temel prensibi mukayeseye dayalı olan *karşılaştırmalı edebiyat bilimi* eserlerin kıyaslanmasında ve analiz edilmesinde temel alınacaktır.

Nitel yaklaşıma oranla sayısal verilere ve kalıplara sıkışmak zorunda olmayan nitel yaklaşım, sosyal çalışmalar için kolaylaştırıcı bir avantaja sahiptir. Ayrıca psikolojik tahlil gerektiren araştırmada; karakter analizleri için Carl G. Jung ve S. Freud teorilerine, toplumun sosyolojik bağlamda incelenmesi adına Emile Durkheim, Karl Marx ve Max Weber öğretilerine başvurulacaktır.

Ortaya konacak benzerlik ve farklılıklar zemininde ele alınacak olan modernleşme kavramı ile geleneksel çatışması bireyden topluma uzanan bir süreç olarak işlenecektir.

Araştırmada incelenecek edebi eserler için kullanılacak temel kaynaklar içinde modernizm kuramcılarında P. Zima'nın "Moderne/Postmoderne" eseri, karşılaştırmalı edebiyat bilimi yöntemleri için M. Hofmann'ın "Interkulturelle Literaturwissenschaft" adlı yayını ve sosyoloji kuramcılarında M. Weber, K. Marx ve E. Durkheim'in kuramsal yaklaşımları olacaktır.

1. BÖLÜM: BİREY VE TOPLUM EKSENİNDE MODERNLEŞME KURAMLARI

Modernleşme kavramı ortaya çıktığı günden bugüne dek birçok farklı şekilde tanımlanmış fakat genel geçer bir tanımda bulunmak mümkün olmamıştır. Kavramın üzerinde, ortaya çıktığı toplumun kültürü, dili, dini ve etnik yapısı etkili olduğu için kavramsallaştırmak daha da güçleşmektedir. Fakat yine de en yaygın tanımına başvurmak gerekirse, İngiliz toplumbilimci ve kuramcı Anthony Giddens, modernizmi şu şekilde açıklamaktadır: “‘Modernlik’ on yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder.”⁶

Modernizmin her ne kadar batı Avrupa da 17. yüzyılda ortaya çıktığı referans alınsa da çok daha önceki dönemlerde ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz. 14. yüzyılda başlayan *coğrafi keşifler* sonucunda matbaanın bulunuşu kâğıt üretimini başlatmıştır ve bu da kâğıt üretiminin, bilgi aktarımı ve modernleşme süreci için en önemli basamak olduğu anlamına gelmektedir. 15. yüzyılda kilisenin baskın tutumundan kurtulmayı başaran batı Avrupa halkı, *Rönesans* döneminde aklın ve bilimin önemini fark etmiş ve daha sonrasında 16. yüzyılda *Martin Luther* öncülüğünde *Reform* süreci başlamıştır. Bireyin kontrolünü, kiliseden ve dini liderlerden alıp akla vermesi *Aydınlanma Çağının* (17-18.yy) *Immanuel Kant* öncülüğünde başlamasına zemin hazırlamıştır. Yaşanan bu süreçlerin tamamını perçinleyen *Sanayi Devrimi* (18.yy) ve *Fransız İhtilali* (1789-1799) modern kavramının şekillenmesindeki önemli unsurlardandır. Modern dönemin tarihi ile hayatın doğal akışı arasında doğrudan bir ilişki olması Polonyalı sosyolog ve filozof Zygmunt Bauman tarafından; modernin tarihinin uyumsuzluk içinde gelişim göstermesi ve eski ile yeninin birbirlerine muhalif olmalarının neticesinde meydana gelmesi şeklinde ifade edilmiştir.⁷

Uzun bir gelişim sürecine sahip olan modernizm kavramı, ilerleme ve yenilenme ilkelerini daima muhafaza etmiştir. Sürekli olarak yaşadığı bu değişim, kavramın yorumlanmasını da zorlaştırmaktadır.

---

⁶ Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, 2020, Ayrıntı Yayınları, s.9

⁷ Bauman, Zygmunt, *Modernlik ve Müphemlik*, 2003, Ayrıntı Yayınevi, s.20

Batı Avrupa modernleşme sürecinin öncüsü olmakla birlikte olması muhtemel tüm değişimleri de yakından takip etmiştir. Sanayileşmenin hızla ilerlemesi ve batının bu ilerlemeye öncülük etmesi de buradaki önemli faktörlerden biridir. Batının olası değişimleri kaçırmama çabası ve bu konudaki hassasiyeti modernleşmenin batılılaşmayla paralel görülmesine sebebiyet vermiştir: *“Sanayileşme ve modernin sembolü olduğunu iddia eden Batı, “uygarlık” kavramını kendisine mal etmiş ve “Batılılaşmayı, -sanayileşme ve modernleşme anlamı yükleyerek- dünyanın geri kalanına ayakta kalabilmek adına ulaştırılması gereken hedef olarak yansıtmıştır.”*⁸

Modernizm ve modernleşme kavramı batılılaşma kavramıyla eş değer görülse de toplumların kendi içlerinde yaşadıkları değişimler de modernizmin bir parçasıdır. Her toplumun ihtiyaçlarının farklı olması ve ihtiyaçları nezdinde değişim yaşamaları, bu değişimleri modern başlık altında değerlendirmeleri tabiidir ve bu şekilde modernizm kavramı batılı devletlerin tekelinden biraz olsun çıkabilmektedir.

Türk toplumunun modernleşme süreci de bu noktada başlamıştır. Dönemin ihtiyaçlarını karşılayamaması ve çağın gerisinde kalması modernleşmeyi kaçınılmaz kılmıştır. İlk defa resmi olarak Tanzimat Fermanında bahsi geçen modern kavramı tarihsel gelişim süreci olarak daha önceki dönemlere dayanmaktadır:

*“Osmanlı Devleti’nin Batı’ya yönelişi ile modernleşmesi hemen hemen aynı zamanlara ve aynı amaçlara karşılık gelir; 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça Antlaşmaları ile Batı’ya kaptırdıkları üstünlüklerine yeniden kavuşmak. Büyük Petro’nun bilinçli bir Avrupalılaşma ve modernleşme programı ile Rusya’yı dünya devletleri arasında önemli bir konuma getirmiş olması, ayrıca Mısır’daki Mehmet Ali Paşa deneyimi ve başarısı, Osmanlı yöneticilerini cesaretlendiriyordu. Bu yöndeki ilk girişimin, Damat İbrahim Paşa döneminde Avrupa ülkelerine gönderilen elçilerle yapıldığını görüyoruz.”*⁹

Osmanlı, siyasi bağlamdaki ilk modernleşme hareketini toplumsal ve ekonomik seyirde devam ettirmiştir. Savaş politikalarına ağırlık veren Osmanlının karşısında modernleşme sürecine hız veren batı Avrupa’nın olması, imparatorluğu yeni bir rota

---

⁸ Küçük, Serhat, Batı’nın Batılılaşması: Zihinsel Dönüşümün Eylemsel Kökeni, 2013, Sosyal Bilimler Dergisi, s.439

⁹ Korkmaz, Ramazan, 19. Yüzyıl Avrupa’sı ve Osmanlı Modernleşmesi, 2011, Türk Yurdu Dergisi, s. 292

çizmek durumunda bırakmıştır. Osmanlı, Tanzimat Fermanıyla batılılaşma hareketi adı altında modernleşme sürecini resmi olarak hayata geçirmeye başlamıştır.

Mutlak monarşiyle yönetilen Osmanlı devleti modernleşmek adına gayret göstermiş olsa da yönetim şekli bu değişim sürecine kısıtlamalar getirmiştir. Zamanla zayıflayan ve çökmek üzere olan Osmanlı imparatorluğu, modernleşme hareketini tamamlayamadan yerini Türkler için yeni bir rejim olan Cumhuriyete bırakmıştır. Cumhuriyet Türkiye'sinde, Atatürk inkılaplarıyla modernleşme hareketi her alanda kendini göstermiştir: *“Biz her vasıttan yalnız ve ancak bir görüşle faydalanırız. O görüş şudur: Türk milletini medeni dünyada, lâıyk olduğu mevkie yükseltmek ve Türkiye Cumhuriyetini sarsılmaz temeller üzerinde, her gün ve daha çok güçlendirmek.”*¹⁰

Türk toplumu, yeni bir rejim ve bir dizi değişimle karşı karşıya kalmıştır. Batı Avrupa insanının dahi adapte olmakta güçlük çektiği modernleşme süreci, Türk toplumunun üzerinde de aynı etkiyi göstermiştir.

Bireyin iradesi dışında girdiği sorgulama süreci, zaman zaman kendi içinde kargaşa yaşamasına sebep olmuş ve hızlı bir şekilde değişime uğrayan dünyayı anlamlandırmakta güçlük çekmiştir. Modern dönemin insan üzerindeki en büyük etkilerinden biri olan yalnızlaşma ve karşılık bulamadığı iç hesaplaşma, sanayileşme ve şehirleşmenin etkilerindedir. Hangi toplum olursa olsun her birey üzerinde neredeyse benzer etkilere sebep olan değişim süreci, birçok teorisyen tarafından açıklanmaya çalışılmıştır.

Ortaya atıldığı bu güne dek birçok teorisyenin yorumladığı Modernleşme, Marx'ın *yabancılaşma*, Weber'in *demir kafes* ve Durkheim'in *anomi* olarak adlandırdıkları kavramlarla genel yapısını ortaya koymaktadır. Bu kavramlar Modernizmin handikapları diye de adlandırılabilir.

1.1. Karl Marx'ın Yabancılaşma Kuramı

Alman filozof, ekonomist ve sosyalizmin kurucusu Karl Marx, yabancılaşmayı şu şekilde ifade etmektedir:

“Yabancılaşma, benim geçim araçlarımın bir başkasına ilişkin (ait) olmasında, benim isteğim olan şeyin bir başkasının erişilmez mülkiyetinde olmasında olduğu

---

¹⁰ Atatürk, M. Kemal, Nutuk, 1938, Devlet Basımevi, s.645

kadar, her şeyin kendi kendinden başka olmasında, etkinliğimin başka şey olmasında, son olarak -ve bu kapitalizm için de doğrudur- egemenlik sürenin eninde sonunda insanlık dışı erklik olmasında da görünür.”¹¹

Modern felsefenin önemli konularından biri olan *yabancılaşma*, sosyal ve fen bilimlerinin her alanında kendine yer bulabilmiştir. İlk defa Hegel’in kullandığı bu kavram, dönemin şartları gereği önce politikada daha sonra psikoloji, ekonomi ve son olarak en önemli aktarım kanallarından biri olan edebiyatta yerini almıştır. Her ne kadar çıkış noktası Hegel olsa da, disiplinler arasında kullanılması Marx’ın tanımlamasıyla gerçekleşiyor. Edebi metinlerde kullanılmaya başlanmasıyla bu kavram geniş kitlelere ulaşabilmiş ve bir sorun olarak incelenmesi sağlanmıştır.

Bireyin önce kendine daha sonra var olduğu çevreye yabancılaşması modernizmin ortaya çıkardığı en büyük sorunlardan biridir. İç dünyasından uzaklaşan birey kendisiyle olan iletişimini kesip sorgulama yeteneğini kaybetmektedir. *Yabancılaşma* kavramını en sık kullanan yazarlardan biri olan *Kafka Dönüşüm*¹² kitabında *Gregor Samsa’nın* kendisine ve emeğine olan *yabancılaşma* sürecini okuyucuya net bir şekilde sunmuştur: “*İnsanın yabancılaşması ve anonim varoluş biçimi Kafka’nın eserlerinde sistemli ve dehşet verici bir kesinlikle betimlenmiştir.*”¹³ Modernizm ekonomi alanında da kendini göstermiş ve kapitalizm denilen kavramı göz ardı edilemeyecek şekilde hayatın temeline oturtmuştur. Marx’ın emeğe *yabancılaşma* diye adlandırdığı kavram ise kişinin kendi ürettiği ürünün başkasının tekelinde olması ve bunun nedenini sorgulamayı bırakmasıdır.

Birey son olarak da topluma ve toplumsal normlara yabancılaşmaktaydı. Toplum üyelerinin komün bir şekilde ortaya koydukları ahlak, kanun, gelenek ve görenek gibi kavramların, modernizm ile beraber yüzyıllardır süregelen hâkimiyeti sarsılmaktaydı. Modern yazarların, alışlagelmişin dışında kaleme aldıkları eserler ile *yabancılaşma* kavramı, günlük hayat ile ilişkilendirildiğinde somut bir kimlik kazanmaya başlıyordu.

---

¹¹ Marx, Karl, 1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe, 2011, Sol Yayınları, s.195

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz: Kafka, Franz, Dönüşüm, 2013, Can Sanat Yayınları

¹³ Pappenheim, Fritz, Modern İnsanın Yabancılaşması, 2002, Phoenix Yayınevi, s.24

1.2. Max Weber'in Demir Kafes Kuramı

Batı Avrupa'da skolastik düşüncenin hâkimiyetini yitirmesi ve Türkiye'ye de Cumhuriyet rejiminin gelmesiyle beraber modern zamana geçiş özgürlük kavramını hayatın temeline ikame etmiş gibi görünse de Alman düşünür, ekonomist ve sosyolog Max Weber için durum böyle değildi. Modern zamanı bireyin esareti olarak tanımlayıp *demir kafes* kavramını ortaya atmıştır:

“Demir kafes metaforu, Max Weber'in bürokrasi modelinde olumsuz bir anlama sahiptir. Weber, bürokratik yapının, memur sınıfının gücünü arttıracak ve bu gücün demokrasiye karşı bir tehlike olacağını dile getirirken bu metaforu kullanmıştır. Demir kafesi, bireysel inisiyatif ve yaratıcılığı baskı altına alan, bir tür çelik kurallar ve düzenlemeler kafesine tıklmış, yukarıdan gelen emirlere mecburen uyan ruhsuz uzmanlar yaratan bir hiyerarşik kontrol tehlikesini ifade etmek için kullanmıştır.”¹⁴

Modernitenin bireyin özgürlüğünü kısıtlaması ve maddi malların insan hayatına gereğinden fazla hâkim olması kişinin kendi kendini kafese atmasına sebep olmaktadır. Weber, maddiyat endeksli hayatları modern dönem putperestliği olarak adlandırmakta ve Marx ile Weber'in yolları kapitalizm noktasında kesişmektedir. *Demir kafes* metaforuna göre rasyonelliğin anlamını yavaş yavaş yitirmeye başladığı modern zamanda bilim, felsefe ve edebiyat üretim adına kısır bir döneme girmiş bulunmaktadır. Bireyin özgürlüğünü bilinçdışı bir şekilde eşyaya atfetmesi, düşünsel olarak kendini hapsedmesine sebep olmakla birlikte bu durum zihinsel üretim sürecini durdurmaktadır. Rasyonel olarak yavaşlayan birey, hayatın her sahasında yaşadığı üretim sancısını edebiyat alanında da çekmeye başlıyor ve modernizmin demir kafesinde edebiyat da yerini alıyor.

1.3. Êmile Durkheim'in Anomi Kuramı

Modern toplumlarda ortaya çıkan uyumsuzluk sorunu kanun tanımamayı, bencilliği ve toplumların temelinde yatan beraber yaşama içgüdüsünü yok etmektedir. Fransız sosyolog Êmile Durkheim bu kavramı *anomi* olarak adlandırmaktadır:

---

¹⁴ Ulutaş, Ejder, Kartezyen Düalizm'in 'Demir Kafes'i ve Weber'in Anladığı İslam Toplumu, 2016, Dergipark Yayınları, s.399

“Durkheim anomie kavramını Grekçe kural anlamına gelen “nomos” (kural, yasa) kavramının başına “a” ekleyerek üretmişti. Fransızcadaki kelimelerin başına gelen “a” takısı yokluk anlamında olup Arapça “la” ile aynı anlamdadır. Örneğin, Frenkçe “amoral” Arapça “la-ahlaki” ile eşanımlıdır; ahlaklı veya ahlaksız olmayıp ahlakla ilgisi bulunmayan anlamındadır. Anomie de kuralla veya yasayla ilgisi olmayan, kural/yasa algılamayan, kural dikkate almayan anlamında “kuralsızlık” demektir.”¹⁵

Modern zamanda her olgunun temelinde maddiyatın olması bireyi hayatta kalmak için bencil olmaya itmiştir. Makineleşmenin de artmasıyla beraber iş yükünün insan merkezli olmaktan çıkıp mekanikleşmesi sosyal uyumsuzluğu ve yasa dışı iş kollarını doğurmuştur. Sadece ekonomik olarak değil sosyal anlamda da büyük bir boşluk doğduğuna inanan Durkheim, bireylerin büyük bir ahlak boşluğu yaşadıklarını savunmaktadır. Marx modernizmin kişiler arası zorunlu bir birlikteliğe sebep olduğunu savunurken, Durkheim’a göre sosyal hayatta ki adaletsizlik ve kişilerin yaşadığı çaresizlik bencillığe sebep olmakta ve bu durum ancak sosyal adaletle ortadan kaldırılabilir:

“Burjuvazi, yönetimi ele geçirdiği her yerde, tüm feodal, ataerkil ve kırsal ilişkilere son vermiştir. İnsanoğlunu “doğal efendileri”ne bağlı kılan çapraşık feodal bağları acımasızca kesip atmış, insanla insan arasında katıksız çıkardan, katı “nakit ödeme”den başka bir bağ bırakmamıştır... Sözün kısası, dinsel ve siyasal aldatmacaların peçesi ardına gizlenen sömürünün yerine çırılçıplak, utanmasız, dolaysız, acımasız sömürüyü geçirmiştir.”¹⁶

Politika ve sosyolojide önemli bir yer edinen *anomi* kavramı, edebi eserlerde de modern zamanın gelişimiyle beraber kendini göstermeye başlamıştır. Edebi eserlerde evlilik, aile, intihar gibi kavramlar moderniteyle beraber alışlagelmişin dışında bir olay örgüsünün içinde kullanılmaya başlanmıştır:

“Tüm kalıplaşmış, donup kalmış ilişkiler, ardı sıra gelen eski ve saygıdeğer önyargular ve düşüncelerle birlikte silinip giderken, yeni oluşunlar da kemikleşmeye fırsat bulamadan köhneleşir. Elle tutulur ne varsa uçup gider, kutsal olan her şey ayaklar altına alınır ve sonunda insanoğlu aklını başına toplayıp

¹⁵ Erişim için: sarkac.org/2018/05/ozgurluk-ve-anomie/#_ftn4

¹⁶ Marx, Karl ve Engels, Friedrich, Komünist Manifesto, 2020, Can Sanat Yayınları. s. 52

yaşamının gerçek koşulları ve kendi türüyle olan ilişkileriyle yüz yüze gelmek zorunda kalır.”¹⁷

Modernizmin dinamiklerini Marx, Weber ve Durkheim ortaya attıkları kavramlarla şekillendirmeye çalışmışlardır. Teorik bir dille anlattıkları modernizm kavramına edebiyat, toplumsal bir anlam kazandırmış ve dönemin şartlarını göz ardı etmeden içerikte değişime gidilmiştir. Modern dönem yazarları, moderniteyi kabullenip kabullenmemek arasında gidip gelirken, şimdiye dek ele alınmış konulara farklı bir bakış açısı kazandırmışlardır. Tüm geçiş süreçlerinde yaşanan sancılı dönem, modernizme adapte olmaya çalışılırken de yaşanmış ve modern Alman edebiyatının önemli yazarlarından biri olan *Thomas Bernhard* bu sürecin adaptasyon problemlerini eserlerinde sık sık dile getirmiştir. Modern bireyin kendisine ve topluma yabancılaşmasını kişisel hayatından yola çıkarak kaleme alan Bernhard, modern edebiyatın eleştirel gözü için önemli bir yapı taşıdır.

Modern dönemle birlikte memnuniyetsizlik duygusundan kurtulamayan birey hep daha fazlasını istemekte ve bu tatminsizlik kişiyi ruhsal bir bunalıma sokmaktadır. Zaman zaman aidiyet duygusunu sorgulayan ve cevap bulamayan modern zaman insanı, *Thomas Bernhard*'ın eserlerinde sıklıkla yer almaktadır. Bernhard modernitenin getirisi olan kent hayatının insanı kısıtladığına ve Weber teorisine benzer şekilde kafese koyduğuna inanmaktadır: “*Kent altında insanın aklına gelebilecek en büyük sanat ve düşünce düşmanı, aptal insanlar ve soğuk duvarlarla dolu kalın kafalı bir taşra kasabasıdır, zamanla orada her şey kalın kafalılığa dönüşür, istisnasız her şey.*”¹⁸

Ahmet Hamdi Tanpınar ve Thomas Bernhard farklı iki kültürde yaşamış olsalar dahi modernizm iki yazar üzerinde benzer reaksiyonlara sebep olmuştur. Thomas Bernhard modern çağ ile arasındaki mesafeyi daimi bir şekilde korumuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ise hızla gerçekleşen bu değişim sürecini anlamlandırması diğer bireyler gibi güç olmamıştır ve yaşanan sürecin zaman zaman seyircisi zaman zaman ise karakterleri izleğinde oyuncusu olduğu görülmektedir.

Tarihsel sürecin önemli bir aktarım kanalı olan edebi eserler, modernleşme kavramını anlamak adına da önemli bir yol göstericisi olmuşlardır. Ele alınan eserler aracılığıyla

---

¹⁷ A.g.e. s. 53

¹⁸ Bernhard, Thomas, Bitik Adam, 2019, Yapı Kredi Yayınları. s. 12

modern bireyin ve toplumun kavrama bakış açısı karşılaştırmalı edebiyat biliminin yöntemleri ile anlaşılır kılınmaya çalışılacaktır.

2. BÖLÜM: AHMET HAMDİ TANPINAR ve THOMAS BERNHARD

2.1. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği

Ahmet Hamdi Tanpınar babasının işi dolayısı ile gelgitli bir hayatın içine doğmuştur. Aidiyet ve güven duygusunun olduğu yaşlarda, Ahmet Hamdi şehirlerarası gidip gelmekteydi.

Dünyaya geldiği dönem ve hayat Tanpınar'ın bitmek bilmeyen sorgulama sürecinin tetikleyicisiydiler. Küçük yaşlarda başlayan bu merak, onu ölümüne kadar sürecek olan bir soru deryasının içine atacaktır. Dönemin Türkiye'sinde yaşanan siyasal sorunlar ekonomik problemler doğurmuş ve ülkenin mevcut şartları sıradan bir hayat sürmek için dahi elverişsiz hale gelmiştir. Tüm bu sorunların içinde Tanpınar, hâlihazırda yaşadığı aidiyet sorunuyla iyiden iyi başbaşa kalmış bulunuyordu: *“Türkiye’de içinde bulunduğu çevrelerden hiç memnun değildir. Hepsi kendisini boğar, onlardan hoşlanmaz.”*¹⁹ Sık sık okul değiştirmiş olmasından dolayı, çevresi de aynı paralelde değişiyordu ve bu onun daha fazla insan tanınmasına vesile oluyordu. Fakat bu dahi Tanpınar'ın yıllar yılı süren yalnızlığını bitirmeye yetmeyecekti: *“Ben yalnız adamım ve bunu anlıyorum.”*²⁰

Gençlik yıllarında merak saldırdığı edebiyat, Tanpınar için artık bir sığınak görevi görmekteydi: *“... fakat en önemlisi yalnızlığıdır. Yalnızlık anlarında günlükleri onun sığınağıdır. Rahatça konuşabildiği tek yer bu defterin sayfalarıdır.”*²¹ Tanpınar'ın rahatça konuşmaması iki sebeple ilişkilendirilebilir; cumhuriyetin temellerinin henüz atıldığı dönemlerde yaşanan siyasi problemler bireyleri içe dönük bir sürece sürüklüyordu. Diğer sebep ise Tanpınar'ın fikirlerini paylaşabileceği bir arkadaş çevresinin olmamasıydı. İlerleyen dönemlerde bu çevreyi edinmiş olsa bile Tanpınar yalnızlık fikrinden kurtulamayacaktır.

Yaşadığı bu psikolojik iniş çıkışların yanında, Tanpınar'ı zorlayan bir diğer husus ise parasızlıktı. Yalnızlık gibi onu ömür boyu takip edecek bu problem, Tanpınar'ı sık sık karamsar bir ruh haline sürüklemekteydi: *“Kendimi son zamanlarda iyi döşenmiş bir odada veya bir binada hiç görmedim. Kalabalık ve sefalet. Her şey lime lime.”*²²

---

¹⁹ Enginün, İnci, Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa, 2018, Dergâh Yayınları. s.51

²⁰ A.g.e. s.63

²¹ A.g.e. s.92

²² A.g.e s.103

Öğretmenlik, milletvekilliği ve yazarlık olmak üzere çeşitli alanlarda çalışan Tanpınar, hayatını idame ettirmek adına uğraş vermiş olsa da mevcut ekonomik durumunu düzeltmeye yetmemiştir.

Etrafına ne kadar eleştirel gözle bakıyor olsa da kendisine dönük bu tutumu sergileyememekteydi. Aile ve kişisel hayatındaki problemler, sağlık sorunları, arkadaşlarıyla yaşadığı çekişmeler Tanpınar'ın kaçtığı konulardı. Kaçtığı bu gerçeklik onun edebiyat dünyasının fantezisine daha fazla bağlanmasına sebep oluyordu.

Tüm bu sorunlarının içinde Tanpınar memleket meselelerine de duyarsız kalmamıştır. Cumhuriyet rejimiyle yeni bir döneme giren Türkiye'de yaşanan gelişmeleri büyük bir hassasiyetle takip etmiştir: *“Vatandan başka neyiz var? Ve ne kadar tehlike içindeyiz? İran'daki buhranın nereye varacağını kim tahmin edebilir; diğer meseleler, iktisadi vaziyet; hepsi bir muamma.”*²³ Ülkenin mevcut dönemdeki durumu ne kadar büyük bir muamma içindeyse, Tanpınar'ın hayatı da aynı düzeyde bir belirsizlik taşımaktaydı. Annesini kaybettikten sonra babasını da kaybetmiş ve geriye sadece iki kardeşi kalmıştı. Kardeşleri hakkında konuşmamayı ve yazmamayı tercih etmiştir. Ailesine duyduğu sevgiden ne denli az bahsetmişse, özel hayatından da aynı şekilde bahsetmiştir. Sevdiği bir kadın olduğunu sadece adının baş harfini kullanarak günlüklerine not tutmuştur. Hayatındaki olayların ardı sıra kötü bir gelişim göstermesi, Tanpınar'a karamsarlık dışında şans bırakmamıştır: *“Santimentalizm daima gülünç! Uyanınca gülünç. Romantik bir insan rüyada gibi mesuliyetsiz oluyor. Bununla beraber benim tabiatım olduğuna göre... Ne yapabilirim? Ve ne yapabilirdim?”*²⁴

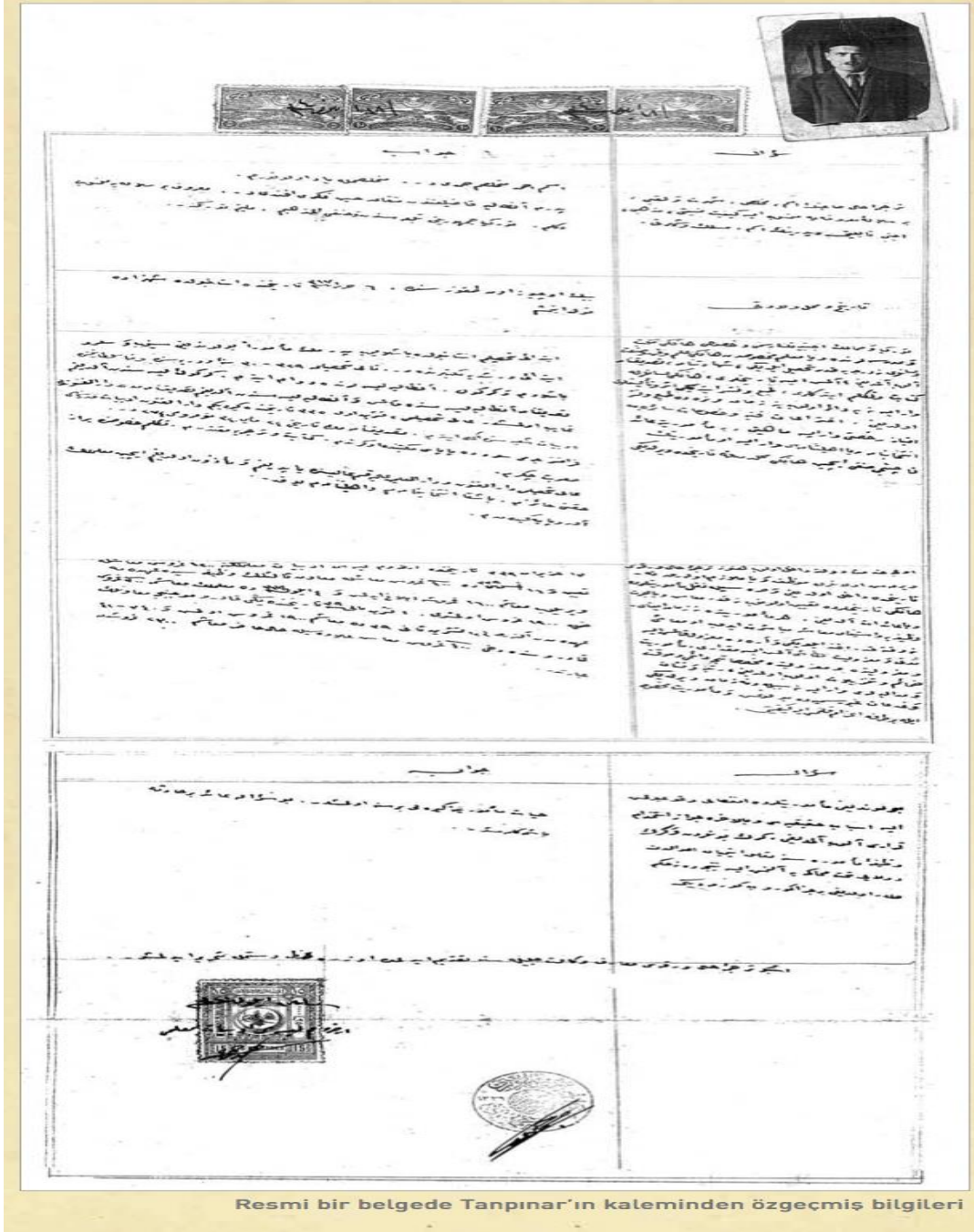
Memleket meseleleri, özel hayatı, ailevi sorunları, ekonomik krizler ve sağlık sorunları... Tanpınar hayatının sonlarına değin ne Türkiye ile meselesini çözebilmiş ne de aklındaki sorulara cevap bulabilmiştir. Tanpınar'ın şark ile garp arasında kaldığı düşünülse de tam aksine şarkı yanına alıp garba gitme gayretinde olan bir yazardı. Daima ileriye gitmeyi hedefleyen Tanpınar için Türkiye'ye küs bir yazar denilebilir: *“Türkiye beni yedin! Belki onun için senden istediğim gibi bahsetmiyorum. İstemem gerektiği gibi.”*²⁵

---

²³ A.g.e. s.206

²⁴ A.g.e. s.285

²⁵ Enginün, İnci, Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa, 2018, Dergâh Yayınları. s.311

Resmi bir belgede Tanpınar'ın kaleminden özgeçmiş bilgileri

Görsel 1: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın El Yazısından Biyografisi

Kaynak: tanpinarmerkezi.com/ahmet-hamdi-tanpinar/biyografi E.T. 11/09/2017

Ahmet Hamdi Tanpınar, yaşadığı bunca sorundan küçük yaşlarda merak saldığı edebiyat aracılığı ile bir nebze olsun kaçabiliyordu. Hikâye, roman, makale, deneme, şiir ve edebiyat tarihi alanlarında birçok eserler kaleme almış ve Tanpınar sadece yaşadığı dönemi ve toplumu referans almamış, yelpazesini daima geniş tutmuştur. Dünya edebiyatıyla yakından alakadar olan Tanpınar, bakış açısındaki çeşitliliği buna borçludur. Tanpınar'ın okuduğu ve esinlendiğini yazarlar şu şekilde tasnif edilmiştir:

"1. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın meşgul olduğu garp edebiyatları sırasıyla: Fransız, İngiliz, Alman, Rus, Klasik Yunan, İtalyan, Amerikan, İspanyol, Latin, Belçika, İsveç ve Danimarka edebiyatlarıdır.

2. Bu edebiyatlardan en çok zikrettiği şahsiyetler:

Fransız Edebiyatı: Baudelaire, Valery, Hugo, Mallarme, Proust, Verlaine, Balzac, Gide, Stendal, Zola, Flaubert, Moliere, Nerval, Racine...

İngiliz Edebiyatı: Shakespeare, Dickens, Huxley, Shelley...

Alman Edebiyatı: Goethe, Rilke, Hoffmann...

Rus Edebiyatı: Dostoyevski, Tolstoy, Pouchkine...

Klasik Yunan Edebiyatı: Homere...

İtalyan Edebiyatı: Dante, Silvio Pellico...

Amerikan Edebiyatı: Poe

İspanyol Edebiyatı: Cervantes, Unamuno...

Latin Edebiyatı: Virgile...

Belçika Edebiyatı: Maeterlick...

İsveç Edebiyatı: İbsen...

Danimarka Edebiyatı: Andersen... ”²⁶

Ahmet Hamdi dünyaya birçok pencereden bakmayı başarmış yazarlardan biridir. Realist bir romantik olarak adlandırılan Tanpınar, hayatının sonuna dek estetiğini sorgulamış ve kendini bir başlık altına koymaktan imtina etmiştir: *“Ben böyle dağılarak mı öleceğim? Maddemden evvel düşüncem mi? Rahat konuşalım. Estetiğim nedir?”²⁷* Diğer büyük yazarlar gibi onun da eserlerinin bu denli yetkin olmasının en büyük nedenlerinden biri merak duygusunun daima canlı olmasıdır. Valery ile tanıştıktan sonra Tanpınar'ın edebi kimliği biraz daha şekillenmeye başlamıştır.

²⁶ Emil, Birol, Tanpınar'ın Eserlerinde Adları Geçen Garplı Sanat ve Fikir Adamları, 1962, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, s.98

²⁷ A.g.e s.151

Valery eserlerinde rüya metaforunu mütemadiyen kullanmaktaydı, aynı şekilde rüyalar Ahmet Hamdi'nin eserlerinde de önemli bir yer edinmektedir. Tanpınar rüya kavramını yorumlarken sıklıkla Avusturyalı psikanalist S. Freud'a ve onun öğretilerine başvurur ve rüyalara eserlerinde verdiği önemi kişisel hayatında da verir. Rüyalar onun için bir nevi kaçış, zaman zaman ise duyguların dışı vurumudur. Zor bir hayata sahip olan Tanpınar; rüyaları gerçek hayatta sahip olunamayana erişmek olarak nitelemektedir. Eserlerindeki karakterler de bunun yansımalarıdır. Antalyalı bir genç kıza yazdığı mektupta Tanpınar'ın rüyalar ve sanat anlayışı hakkındaki net bir ifadesi yer almaktadır: “Şiir ve sanat anlayışında Bergson'un zaman telakkisininin mühim bir yeri vardır. Pek az okumakla beraber o da borçlu olduğum insanlardandır. Fakat 1932 yıllarında Schopenhauer ve Nietzsche'yi çok okuduğumu da hatırlatayım. Rüya meseleleri beni Freud ve psikanalistlere götürdü.”²⁸

Tanpınar sadece edebiyatçılarla değil felsefecilerle de yakından alakadar olmaktadır. Özellikle Fransız filozof Henri Bergson'un zaman ve mekân kavramı Tanpınar için önemli bir yere sahiptir. Yazarın eserlerinde sık rastlanılan diğer kavram ise zamandır. Şiirlerinde ve düz yazılarında zaman kavramına sıklıkla değinip, metaforlaştırarak birçok farklı manada kullanmaktaydı. Bergson felsefesine göre zaman kavramı tekrar edilemeyen ve sürekliliği olan bir kavramdır. Bir ana tekrar dönmek ve aynı şekilde yaşamak söz konusu değildir.²⁹ Tüm şartlar aynı olsa dahi tekrarı olmaması nedeniyle zaman beraberinde ilerlemek zorunluluğu taşımaktadır. Bu görüşüyle Herakleitos'un *aynı derecede iki kez yıkanmaz* felsefesiyle benzerlik taşımaktadır. Tanpınar eserlerinde eşya ve mekâna da sıklıkla atıfta bulunur. Yazar zaman zaman anlatmak istediklerini aktarırken bunu nesnelere aracılığıyla yapmaktadır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'ndeki saat hem zaman hem de eşya mefhumu olarak yorumlanabilmektedir.

Tanpınar'ın eserlerinde alışılmışın dışında karakterler ve hayatlar vardır. Melankolik bir havanın içinden her birinin klasikleşmiş gerçeklerden farklı hadiseler anlatma gayreti içinde oldukları görülmektedir. Dönemin şartları göz önünde tutulduğunda, kelimeler yeterince özgür kullanılmamasına rağmen Tanpınar söylemek istediklerini hicivle yumuşatıp söylemektedir. Yazar karakterlerine başka bir dünya kurmuş bu dünyaya kimseyi müdahil etmemiştir:

---

²⁸ A.g.e s.28

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Bergson, Henri, *Düşünmek ve Olmak*, 2019, Oda Yayınları

“Ahmet Hamdi, insanlarla madde dünyasının ilişkilerin ve bundan doğan gerçek çatışmalardan bilerek ve isteyerek uzak kaldı. Onun hikâye ve romanlarında denge ilişkileri alt üst olmuş, düzenine işlenmesi imkânsız, daha doğrusu düzen dışı bir yaşamının mahşeri kargaşalığı var. Onun kişileri, bizim gerçekçilerimizin anlattıkları, gündelik yaşamayı sürdüremezler. Bütün eşya ve manzaraların, hayatın ardında kendi hasta yarattıklarını görürler, Psikanaliz seanslarındaki boşalma sayıklamalarının notlarında görülen, mantık bazan sürrealist ressamların tablolarında seyrettiğimiz suçluluk saplantılarının geniş bir tasvirini bunların gözlerinden seyrediyoruz. Bunlar, kurulmasına ve düzeltilmesine kendi çabaları ile katılmadıkları bu dünyadan kurtulmak, başka türlü bir zamanı yaşamak, alelade fanilerin yaşadıkları zamanın sınırları dışına çıkmak sevdasındadırlar.”³⁰

Ahmet Hamdi'nin psikolojiyle yakından ilgilenmesi yazarı, Freud teorilerine götürmüştür. Freud'un psikanaliz kuramı Tanpınar'ın rüya yorumlamalarını üzerinde kolaylaştırıcı bir etkisi vardır. Günümüzde dahi Türk kültüründe kabul edilmesi zor öğretilere sahip olan Freud, 19. yüzyılda Tanpınar tarafından yüksek sesle söylenmiş ve hem aydın kesim hem de halkın bu konuda düşünmesinin yolu açılmıştır. Gelenek ve göreneklerin doğurduğu batıl inanışlar, toplumun hemen hemen tümünün aynı kanıda olmasına sebep oluyordu. Bunlardan en mühimi dönemin yaygın inanışlarından olan ispartizma, Tanpınar tarafından modası geçmiş olarak yorumlanıp, devrin artık bu inanışlardan sıyrılıp, Freud ve Bergson ekseninde şekillendiğine işaret ediyordu.³¹

Tanpınar eserlerini kaleme alırken büyük bir titizlikle çalışmaktaydı. Diğer büyük yazarlar gibi o da kusursuzun peşindeydi ve kaleme aldığı her eserin üzerinden defalarca geçiyordu. Düzyazı türünde kaleme aldığı eserlerinde kendisini sık sık eleştiren Tanpınar, anlatmak istediklerini dilediği şekilde aktaramamış olmanın kaygısını taşımaktaydı: *“Romanın meseleleri hala halledilemedi. Her gün satma ihtiyacım biraz daha, bir misli daha artıyor. Ben ise ne muhtevayı ne de üslup meselesini halledebildim. Bir türlü istediğim gibi derinden, daha poetik şekilde eşyayı yakalayamıyorum. Üslubum satıhta kalıyor.”³²*

---

³⁰ Alangu, Tahir, Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, Antoloji C.3, 1940-1950, Mehmet Semih Yayınları, s.585

³¹ Tanpınar, A. Hamdi, Yaşadığım gibi, 1970, Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları. s. 607

³² A.g.e. s.293

Tanpınar uzun süre dil ve kelimeler üzerine düşünmüştür. Her sanatçının ve her asrın kendine ait bir dili olduğunu ve ortak bir dil oluşturulamayacağı kanaatinde: *“Dil görüldüğü gibi yekpare bir şey değildir. Her sanatkâr dilini kendisi yapar. Her şeye dilden başlar.”*³³ Zamanın getirdiği değişimlerle beraber değişen insan, yeni bir dil sistemi ortaya koymaktadır. Mana her dönemde kendini muhafaza edememektedir. Sürekli bir değişim halinde olan insanın dili olduğu gibi muhafaza etmesi Tanpınar nezdinde güç bir durumdur: *“Değişme daima vardır. Niçin değişir, niçin değişiriz? Asıl dil, nesillerin tekliflerinde değişir. Her eser bir tekliftir.”*³⁴ Büyük değişimler yaşamış ve yaşamaya devam eden Türkiye’de, yenilikler karşısındaki temkinli yaklaşım uzun süre devam etmiştir. Tanpınar bu temkinli yaklaşıma oranla daha cesur bir tavır sergileyip değişimin ve yeniliğin mecburi olduğu fikrindeydi. Özellikle edebiyat alanında zaruri bir ilerlemeye ihtiyaç olduğuna inanan yazar, mazideki edebiyatı arkada bırakmak yerine, onu da yanına alıp yola devam etmenin kanaatindeydi: *“19. asır bilgi asrıdır. Bilgi neye dayanır: “Kelimeye dayanır. Bergson kelimenin hududunu tayin etti. Kelime semboldür. Kelime değişir, Çünkü insan değişir. Ama masa değişmez, eşya değişmez. Demek kelimelerin eşyaya sembollüğü kâfi değil. Bergson bunları nasıl izah ediyor? Kelime, diyor, insanın mazisidir.”*³⁵

Rasyonel olarak yaklaşıldığı takdirde insanın kelimelerden oluştuğu bir gerçektir. Her insan kendini kelime haznesi dâhilinde ifade edebilir ve bildikleri ölçüsünde konuşabilir. Kendi kendine konuşması dahi kelimelerle sınırlandırılmıştır. Tanpınar kelime ve nesne arasındaki ilişkiyi ifade ederken semantik bir yaklaşım sergilemektedir. Kelimeler gösteren, göndergeler ise nesnelere. Bu ikili arasındaki bağ zamanla değişebilmektedir. Eserlerinde sıklıkla kullandığı nesnelere, yazar açısından her dönemde farklı şekilde yorumlanmaya müsaittirler. Eşyaların kullanım fonksiyonları zaman içinde değişime uğradığı gibi kelimeler için de aynı durum söz konusudur: *“Allah diyen bugünün münevveri, 19. Asrın Allah’ını söylemiş olmuyor. Allah, 19. Asırda bugünkü tasavvurdan başka bir şeye tekabül ederdi. Kelimeler demek ki devre göre değişiyor.”*³⁶

Tanpınar nesir alanında verdiği eserlerle tanınmış olsa da, şiir de yazarın hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Şiir konusunda büyük bir hassasiyete sahip olan yazar,

---

³³ Miskioğlu, Ahmet, Tanpınar’dan Notlar, 2017, Dergâh Yayınları. s.58

³⁴ A.g.e. s.30

³⁵ A.g.e. s.50

³⁶ A.g.e. s.27

daimi bir mükemmeliyet arayışında olmasından dolayı yeterince eser kaleme alamamıştır ve hayatı boyunca bundan yakınmıştır. Tanpınar'ın büyük önem atfettiği aynı zamanda hocası da olan Yahya Kemal, yazarın Türk edebiyatında kendisine örnek aldığı ve üstat olarak gördüğü mühim yazarlardan biridir. Şiirlerinde büyük bir hayranlık beslediği Yahya Kemal ve Valery esintileri olsa dahi Ahmet Hamdi'nin kendine has bir şiir estetiği olduğunu söylemek yanlış bir sav olmayacaktır: *“Bir gün elbette bana döneceklerdir. Fakat ne zaman? Şurası da var ki kitabımın büyük bir kemiyet noktası var. Hayır, ben modernle ilgisiz değilim. Asrımın adamıyım. Fakat şiirle asrın arasındaki münasebeti göremiyorum. Nükleer devirde yaşamak behemehâl bir aberration'da can vermek değildir.”*³⁷

Nesir türünde kaleme aldığı eserlerinde kullandığı zaman kavramı, şiirlerinin de büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Zamanın içinde sürekli bir arayış içinde olan yazar, kendine ulaşmanın da gayreti içerisinde. Rüyalari kendinden kaçış ve fantezi dünyasına sığınma olarak görürken, zaman ise Tanpınar'ın kendiyile yüzleşme halidir: *“Şiirde dolayısıyla kendimin, hikâye ve romanlarımda kendimle beraber mümkün olduğu kadar, hayatın ve insanların- benden başkalarının peşindeyim. Yahut başkalarına ait zamanın peşinde.”*³⁸ Şiirde dilediği yetkinliğe ulaşamadığını düşünmesinin en büyük nedenlerinden biri yazamadığı takdirde uzun süre aynı şiirin üzerinde çalışmasıdır. Sık sık gittiği düzenlemeler ve her defasında yeterince başarılı olmadığına inanması Tanpınar'ın şiir konusunda tatminsizliğine sebep olmuştur fakat tüm olumsuzluklara ve içinde bulunduğu karamsarlığa rağmen şiir Tanpınar için hayatının en mühim hadisesidir. Düz yazıda etkilendiği gibi şiirde de Bergson felsefesinden etkilenmiştir. Neredeyse yapıtlarının tamamında Bergson'un izlerini görmek mümkündür.

Tanpınar'ın edebi kişiliğini yalnızca edebi eserler şekillendirmemiştir. Yaptığı yurtdışı seyahatleri, ziyaret ettiği müzeler ve sergiler yazara farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Resim ve müziğe ilgi duyan Tanpınar, gördüğü eserleri yorumlayabilecek kadar yakından alakadar olmuştur: *“Görülenle tabloda verilenin arasında daima fark var. Ayrı ayrı şeyler.”*³⁹ Beethoven'a hayranlık duyan Tanpınar, kendiyile kaldığı zamanların çoğunu, ilerleyen yaşlarında alma imkânı bulduğu gramofonda Beethoven senfonileri

---

³⁷ A.g.e. s.253

³⁸ Kaplan, Mehmet, Tanpınar'ın Şiir Dünyası, 1963, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. s.178

³⁹ A.g.e s.130

dinleyerek geçirir. Resim ve müziğin yazar için ilham kaynağı olduğu söylemlerinde şu şekilde yer almaktadır; “*Musiki saf şiir için daima örnek olabilir, bir krizi hatırlama için (romanda) örnek olacağı gibi. Fakat cevheri ayrı (Çarşamba gecesi dinlediğim Bach: Motiflerin karşılaşması, o büyük neşe ve saadet ancak bir romanda taklit edilebilir.)*”⁴⁰

Modernizm her alanda olduğu gibi edebiyat dünyasında da büyük değişimlere yol açmıştır. Temalarını toplumsal konular üzerinde yoğunlaştıran yazarlar, modern zamanla beraber bireysel konulara yönelmişlerdir. Hem batı Avrupa’da hem de Türkiye’de etkisini gösteren Sigmund Freud’un teorileri, edebi eserlerdeki karakter tahlilleri için öncülük etmiştir. Belirli kalıplar ve kurallara sıkıştırılmadan şiir özgür bırakılmıştır ve şairler belli formlara girmeden diledikleri özgünlükte şiirlerini yazmışlardır. Modernizmin tüm dünyaya yeni bir yön vermesi, yazarların üzerindeki baskıyı kaldırmış ve edebiyatın özneliği kendini göstermiştir. Felsefenin, psikolojinin ve sosyolojinin de yer aldığı edebiyat, bu alandaki düşünürlerin de etkisiyle daha derin bir mana kazanmıştır. Geçmiş ve gelecek arasındaki bağın kopup kopmayacağı konusu halen dahi tartışılıyor olsa da Tanpınar, toplum yapısı üzerinde kültürel faktörlerin önemli bir rol oynadığı Türkiye’de, geçmişini incitmeden yeniyi konuşmayı başarmış modern dönemin en önemli yazarlarından biridir: “*Hiçbir şeyi bitiremeden ölmek istemiyorum. O kadar eser ve kullanmadığım o kadar kelime varken... Fakat her şey kafamın içinde, ancak bir sis tabakasının arasından sezebiliyorum.*”⁴¹

2.2. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Modernleşme Kavramı

“*Devam ederek değişmek, değişerek devam etmek.*”⁴²

Batı Avrupa’da süregelen gelişmeler, Türkiye’nin içinde bulunduğu mevcut durumdan dolayı yavaş bir yol izlemekteydi. Hâlihazırda yeni bir rejime adapte olmaya çalışan cumhuriyet Türkiye’si, diğer olası gelişmelere de temkinli yaklaşıyordu. Birden fazla ideolojinin olması siyasi anlamda bir kargaşaya sebep olduğu gibi bu olumsuzluklar diğer alanlara da sirayet ediyordu. Tanpınar bu kaosu hem içeriden hem de dışarıdan eleştirebilmekteydi: “*Turancılık, İslamcılık, Osmanlıcılık vs var. Bütün bunlar*

---

⁴⁰ A.g.e. s.176

⁴¹ A.g.e. s.278

⁴² Tanpınar, A. Hamdi, Yahya Kemal, 2001, Dergâh Yayınları. s.24

karmakarışık bir halde. Hakikatte, biz büyük bir geminin içindeydik ve bu gemi batıyordu."⁴³

Tanzimat dönemiyle başlayan yenilenme ve ilerleme süreci, toplum içinde iki farklı görüşün yer almasına sebep olmaktadır. Bir kesim modernizm adı altındaki yenilenme sürecini tarihe ve köklerine ihanet olarak görürken,⁴⁴ diğer bir kesim ise bu değişim sürecinin zaruri olduğu kanaatindeydi. Tanpınar bu iki karşıt fikre yeni bir bakış açısı getirerek geçmişi de beraberinde taşıma önerisinde bulundu. Bu öneride bulunmasının en büyük sebeplerinden biri, Türk toplumunun bu ikilem arasında gidip gelirken kaçırdığı zaman ve sürekli bir değişimin var olmasıydı. Tanpınar zamandan kaçan toplumu şu sözleri ile tenkit etmektedir:

*"Tanzimat'tan beri itiyat edindiğimiz görüş tarzı bizi kendi tarihimizden uzaklaştırmış yahut bizi ona hiçbir şeyi lâyıkiyle göremeyeceğimiz bir gözle bakmaya alıştırmıştı. Belki tarihi bir zamandan fazla –yani hiçe nispetle biraz fazla- biliyorduk. Fakat "historicite" denen şeyi, tarihîliği, fert için olduğu kadar millî hayat için de çok lüzumlu ve zarurî olan ve hepimizi bir an ağacın kökleri gibi asırların içinden doğru besleyen düşünceyi kaybetmiştik. Zaman ve hadiselerin okyanusunda, birtakım isimlere ve müphem duygulara, müphem hatıralara tutunarak, onlarla dövüşerek yüzüyorduk. Burada yüzüyorduk kelimesini tesadüf olarak kullanmadım. Köksüz şeyler daima yüzer, daima beyhude yere bir karşı sahil arar. Hâlbuki millî hayat devamdır. Devam ederek değişmek, değişerek devam etmektir."*⁴⁵

Tanpınar, sahip olunan gelenek ve göreneklerle çatışma içinde olmak yerine bunları muhafaza edip yanında taşımayı tercih ediyordu: *"Bu arada çok trichant; kendisini çok iyi anlatan bir cümlede "mazi bizim cennetimizdi" dedi.*"⁴⁶ Mazinin mühim olduğu hakikatti fakat değişmesi zaruri olan konular da söz konusuydu. Tanpınar'ın memnuniyetsiz olduğu hususların başında; ortamın köklü değişimlere müsait olmaması ve olması gerekenlerin ise geç oluyor olmasıydı. Değişim kaçınılmaz olmasına rağmen Tanpınar realist bir bakış açısıyla mevcut durumun buna elverişsiz olduğunu düşünmekteydi.

⁴³ Miskioğlu, Ahmet, Tanpınar'dan Notlar, 2017, Dergâh Yayınları. s.86

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Doğan, D. Mehmet, 2015, Yazar Yayınları

⁴⁵ A.g.e. s.24

⁴⁶ Enginün, İnci, Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa, 2018, Dergâh Yayınları. s.133

Modernizm batının tekeline değildi ve batılılaşma olarak adlandırılmazdı fakat gelişmeleri yakından takip etmeleri ve olumlu manadaki devinim süreci, modernizm kavramını istemsiz bir batılılaşma hareketine çevirmiştir. Bu tanımın yön değiştirmiş olması da modernizm olarak adlandırılabilir ve aslında büyük küçük fark etmeksizin köklü değişimlere sebep olan her yenilik modernizm kavramının başlığı altına girmektedir. Dinamik bir süreci hedef alan modernizm, Tanpınar için yakalanması mecburi görülen bir hareketti. Tanpınar bu görüşüyle Polonyalı sosyolog ve filozof Zygmunt Bauman'la benzerlik taşımaktadır:

“Modernlik, hep daha çok istediğinden değil, hiçbir zaman yeterince şeye sahip olamadığından; hep daha hırslı ve maceracı olduğundan değil, maceraları hep acı olduğu ve özlemleri hep boşa çıktığı için saplantılı bir ileriye yürüyüştür. Bu yürüyüş devam etmelidir. Çünkü varılan her yer geçici bir istasyondur. Hiçbir yer ayrıcalıklı değildir, hiçbir yer ötekenden iyi değildir; çünkü hiçbir yer ufka başka bir yerden daha yakın değildir.”⁴⁷

Dönemin siyasi olaylarından dolayı toplum çeşitli ayrılıklar yaşamaktaydı. Bu siyasi çatışmaların Türk toplumunu ileriye gitmekten alıkoyduğunu düşünen Tanpınar, modernleşme adı altında yapılan değişimlerin ise yanlış kararlar olduğunu düşünmekteydi: *“Modernizmin asıl nazariye tarafını, büyük tarafını benimseyemedik. Entelektüel tarafını alamadık. Avrupa düşünür. Biz yalnız halka inen, düşünmeyen tarafı aldık.”⁴⁸*

Şark, Tanpınar'ın zihin dünyasında önemli bir yer edinmekteydi. Yaşadığı dönemde zaman zaman şark yanlısı, zaman zaman garp yanlısı olarak itham edilse de Tanpınar'ın ikisi arasında kalmışlıkla ilgili bir durumu söz konusu değildi. Böyle bir ikileme kalmadığı gibi hem şarktan hem de garptan neler alınabileceğinin tahlilini de yapabilmekteydi. Kendisini özellikle siyasi olmak suretiyle herhangi bir başlık altına girmekten imtina eden Tanpınar, bu tartışmaların vakit kaybı olduğu kanaatindeydi.

Elli yaşından sonra gerçekleştirdiği yurtdışı ziyaretleri, modernizm adına Tanpınar'ın yaşadığı en mühim hadiselerden biridir. Sanat ve bilimde bu denli ileri gidilmiş olması, müze ziyaretlerinde tanık olduğu geçmiş dönemlere ait eserlerin muhafaza edilmesi ve önemini yitirmemiş olması, Tanpınar'ın şark ve garbın aslında bir çatışma halinde

---

⁴⁷ A.g.e. s.21

⁴⁸ Miskioğlu, Ahmet, Tanpınar'dan Notlar, 2017, Dergâh Yayınları. s.73

olmadığı fikrini destekler nitelikteydi: “İtalya ayrı, Fransa ayrı. Ah biz İtalya veya Fransa olsaydık, acaba seyahat ihtiyacı duyar mıydım? Hiç zannetmiyorum.”⁴⁹

Dönemin iç karışıklıkları, halkı ve aydınları politika üzerine düşünmeye itmekteydi fakat süreç ilerlemekte ve medeniyetler gelişmeye devam etmekteydi: “Türkiye evlatlarına kendisinden başka bir şeyle meşgul olma şansı vermiyor.”⁵⁰ Tanpınar kati suretle bu sürecin yakalanması gerektiği ve bundan başka çarenin olmadığı fikrindeydi. Bu değişime karşı direnmek ve geride kalmak yazarın gözünde cehaletti. Nitekim Osmanlı da bu görüş altında yazar tarafından eleştirilmiştir: “Fakat Osmanlıda nedir? Düpedüz cahil alayı.”⁵¹

Yeni bir rejimin kendini tamamlama süreci, halkın eski gidiyor kaygısı ve yeniye karşı direnişin yanı sıra, ilerleme ve modernizm yanlısı fikirler de söz konusuydu. Sanata ve bilime yeniden önem verilmeye başlanmıştı ve Avrupa örnek alınıyordu. Şark ile kavgayı bitirmek ve yeni olana direnmemek, Tanpınar nezdinde büyük bir hadisedi: “Şarkı şarka tabanca sıkmakla öldüremeyiz.”⁵² Moderni yakalamak adına bir hareketlenme başlamış olsa da Tanpınar bunun için geç kalındığı fikrindeydi. Türk milletinin eski-yeni kavgası esnasında gelişimini devam ettiren batı, yakalanması güç bir mesafe kat etmişti: “Potansiyelimiz yok. Biz otuz, otuz beş, hatta kırk yaşında kendimizi biraz hazırlayabiliyoruz. Her şey bizde geç oluyor. Erken başlıyor fakat geç oluyor.”⁵³

Tanpınar’a göre Türk milleti tarihini bilmeli ve köklerinden kopmamalıydı fakat bu bağlılık sabit kalmak anlamına gelmemekteydi. Zira geçmişi hatırlamak ile geçmişte yaşamak farklı manalara gelmektedir. Tanpınar geçmişi hatırlayan, unutmama yanlısı olan ve daima gelecekte yaşayan bir yazardı. Yazarın yaşadığı dönemde önemli bir yer tutan vatanseverlik kavramı da Tanpınar’da farklı bir anlama gelmekteydi. Toplum olarak ilerlemek ve daimi bir değişimin içinde olmak, bilimin ve felsefenin dinamiklerinden birini oluşturmak da Tanpınar için vatanseverliktir. Zira dönemin koşullarında vatanseverlik yalnızca siyaseti çağrıştıran bir manaya gelmekteydi: “Ne

---

⁴⁹ A.g.e. s.107

⁵⁰ A.g.e. s.259

⁵¹ A.g.e. s.266

⁵² Enginün, İnci, Günlüklerin Işığında Tanpınar’la Başbaşa, 2018, Dergâh Yayınları. s.253

⁵³ A.g.e. s.193

kadar vatanperveriz! İyi şey ama biraz da başka şey olsak. Tek başına vatanperverlik bu asırda kâfi gelmiyor."⁵⁴

Batı Avrupa'da değişim hareketi orta çağdan başlayıp keşifler, Rönesans ve reformla katlanarak ilerlemeye devam etmiştir. Aklın ve mantığın önem kazanması, birey özgürlüğünün esas alınması bu sürecin kesintisiz devam etmesindeki en önemli faktörlerdir. Edebiyat dünyasında da görülen bu özgürleşme hareketi, yazarların tema seçimlerine ve yazım dillerine de yansımıştır. Avrupa'daki edebiyatın özgürleşme süreci, Türkiye'de de yerini almaya başlamıştır ve Tanpınar da ilerlemek adına özgürlüğün temel koşul olduğunu düşünmekteydi: "*Şark memleketlerinin hakikaten garplı olabilmeleri için birtakım mebdelere inanması lazım: bunların başında her çeşit hürriyetin zaruri olduğuna, nefes almak gibi bir hak olduğuna inanmamız lazım.*"⁵⁵

Tanpınar taşları henüz oturmak üzere olan toplumun çeşitli alanlardaki ihtiyaçlarını kaleme almış, katıldığı konferans ve derslerinde sıklıkla dile getirmiştir. Kısa bir süre eğitim veren Tanpınar, garplı olmanın elzem ve ivedilikle eyleme dökülmesi gereken bir hadise olduğu konusundaki görüşlerini net bir tavırla ortaya koymuştur.

Yaşadığı dönemde fikirleri pek dikkate alınmamış ve anlaşılmamıştır. Sonraki süreçlerde Tanpınar hakkında yapılan çalışmalarda ise bir yanlış anlaşılmanın olduğu söz konusudur. Toplumun çekirdekten başlayıp, en son katmanına kadar eleştiren ve iyileştirmek adına önerilerde bulunan Tanpınar, sanılanın aksine şark ile garp arasında sıkışıp kalmış bir yazar değildir. Tüm siyasi tartışmalardan ve politikadan sıyrılmış, yegâne hedefi ilerlemek ve olumlu bir değişim olan yazar; Cumhuriyet Türkiye'sinin tek solukta batıyı yakalayamayacağını farkındadır fakat yine de bu sürecin nasıl hızlandırılacağı üzerine uzun süre düşünmüştür. Diğer milletlerin aksine Türk milletindeki bu değişime direniş Tanpınar'ın gözünde anlamsız bir çabadır:

"Yahya kemal mazi hasretlisi değil; o, maziyi beraberinde taşır. O cemiyete bakan adam. Bizim cemiyetimizde iki taraf vardır; bir Avrupa'ya gidiş, bir de aksi tarafa gidiş... Bu bir medeniyet kompleksidir. Aşağıya ve yukarıya çekme, boğuşma... Bizim cemiyetin "oidipus kompleksi" budur. Bizim cemiyet, kendi babasını

---

⁵⁴ A.g.e s.274

⁵⁵ A.g.e s.180

öldürmüştür. Oidipus kompleksinin cemiyet içinde aldığı hal... Başka milletlerinkine benzemez bu."⁵⁶

Ahmet Hamdi Tanpınar, edebiyatla, psikolojiyle ve sosyolojiyle yakından alakadar olmaktadır. Tahlillerinde bu denli isabetli olmasının en önemli nedenlerinden biri daimi bir gelişim içinde olmasıdır. Tanpınar'ı anlamak sadece yaşadığı dönemi değil kendinden sonraki birçok dönemi de anlamaktır. Bu yüzden Tanpınar'ı iki dönem arasında kalan yazar diye nitelemek, Tanpınar'ın modernizmiyle örtüşmemektedir. İçinde bulunduğu tüm karamsarlığa rağmen değişime ve bu değişimin Türk toplumunu ileriye götüreceğine olan inancı ebedîydi: *"Bütün mesele gençlikten bir şeyi devam ettirebilmekte. Bütün bu elli beş ile kırk beş arasında (ki) insanlar içinde birdenbire kendimi mesut buldum. Acaba yeni bir Türkiye'nin karşısında mıyız?"*⁵⁷

2.3. Thomas Bernhard'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği

Thomas Bernhard 1931 yılında Herta Bernhard ve Alois Zuckerstätter'in gayrimeşru çocuğu olarak dünyaya geldi. Avusturyalı olan Herta Bernhard, dönemin koşullarında kendi ülkesinde gayrimeşru bir çocuğu dünyaya getirmesi mümkün olmadığı için Hollanda'ya taşınmış ve kendisi gibi kadınların olduğu bir sığınma evinde Bernhard'ı dünyaya getirmiştir. Böylelikle Thomas Bernhard'ın göçebe hayatı henüz doğmadan başlamıştır.

Babasının hiç istemediği annesinin ise bir bela olarak gördüğü Bernhard, hayatı boyunca yakasını bırakmayacak aidiyet sorunuyla küçük yaşlarda başbaşa kalmıştır. Annesinin başka biriyle evlenip hayatına devam etmesi Bernhard ile bağlarını iyiden iyiye kopartmış ve bu durum yazarın annesine duyduğu öfkeyi daha da artırmıştır. Babasıyla hiç görüşmeyen Bernhard, geri kalan hayatını anne tarafından büyükbabasıyla Salzburg'da geçirmiştir. Büyükbabası Johannes Freumbichler gençliğinden beri büyük bir yazar olmak istemiş ve sanatla yakından ilgilenmiştir. Bernhard'ın edebiyat yolunu büyükbabası açmıştır. Dönemin siyasi olaylarına şiddetle karşı çıkan ve anarşist fikirlere sahip olan dedesinin etkileri Thomas Bernhard'ın üzerinde açıkça görülmektedir. Anneannesi Anna Bernhard ve büyükbabası daima yanında olmuşlardır ve özellikle dedesi Thomas Bernhard'ın sanata ve edebiyata ilgili bir çocuk olması için

⁵⁶ Miskioğlu, Ahmet, Tanpınar'dan Notlar, 2017, Dergâh Yayınları. s.106

⁵⁷ Enginün, İnci, Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa, 2018, Dergâh Yayınları. s.241

elinden geleni yapmıştır. İlkokul yıllarını büyük ebeveynleri ile mutlu bir şekilde geçiren Thomas Bernhard, dedesinin daha iyi bir eğitim almasını istemesi üzerine Salzburg'daki bir yatılı okula kayıt olmuştur ve Bernhard için çok daha zorlu bir süreç başlamıştır. Aykırı ve asi bir çocuk olan Bernhard, Katolik yurt müdürüyle de nasyonal sosyalist yurt müdürüyle de daima karşı karşıya gelmiştir. Ve hem hayatının hem de eserlerinin odak noktası olan Avusturyalılık, Katoliklik ve Nasyonal sosyalizm hayatı boyunca nefret ettiği kavramlar olacaktır. Aykırı tavırları ve fikirleri Bernhard'ı kabul görmeyen bir çocuk yapmıştır fakat o da aksini istememekteydi. Okul eğitimini hiçbir zaman yararlı görmeyen Bernhard, kendisini körelttiğini düşündüğü kurumdan ayrıldığında kimliği şekillenmeye başlamıştı:

“Okulda gerek öğretmenlerle gerekse diğer öğrencilerle ilişki kurmak bana her zaman oldukça zor gelirdi. Kendimle diğer insanlar arasında hissettiğim o daimi gerilim başkalarıyla arama mesafe koymanın yanı sıra, neredeyse hiç değişmeyen bir düşmanlık ve haset yaratıyordu. Zamanla, çıkışı olmayan bir izolasyona girmiştım; rahat olduğum evde bile, akrabalarımın zorlukla kurduğum ilişkileri güç bela yürütebiliyordum.”⁵⁸

Bernhard'ın ailesine duyduğu öfke hiçbir zaman yatışmamıştır. Okulda meydana getirdiği davranışlar ve ikili ilişkilerde yaşadığı sorunlar yazarın güvensizlik probleminin bir ürünüdür. Okul hayatına başladıktan sonra arkadaşlarının ailelerini gördüğünde, ailesizlik durumu onu iyiden iyiye üzmüş ve nefretini körüklemiştir: *“Sanıyorum ki okula gittiğimde aslında herkesin bir babası olduğunu fark ettim, değil mi? Bu noktaya kadar bunu bilmiyordum.”⁵⁹* Bernhard'ın öfkesi çoğunlukla annesineydi çünkü babasından sonra o da yazarı terk etmiştir. Henüz küçük bir çocukken bunun sebebini sorgulamaya başlayan Bernhard, kendisinin suçlu olabileceğini dahi düşünmüştür ve yaşlılarının oyun döneminde onun omuzlarına büyük bir sorumluluk yüklenmiştir. Thomas Bernhard'ın sorgulanması ve çözülmesi gereken birçok sorunu vardı:

“Dünyaya getirilir ama yetiştirilmeyiz. Bizi dünyaya getirenler, yarattıkları yeni insanı yok etmek için gereken her türlü beceriksizliği ve ahlaksızlığı yaparlar. Doğuştan gelen her türlü potansiyelini daha hayatının ilk 3 yılında mahvetmeyi

---

⁵⁸ A.g.e. s.20

⁵⁹ Yönetmen: Krista Fleischmann, Wolfgang Koch Yükleyen: Ümid Gurbanov, 12.06.2019. 12:07-12:15

başarırlar. Üstelik bu başarıyla mümkün olan en büyük suçu işlediklerinin farkında değildirlere. Hiç düşünmeden ve sorumsuzca dünyaya getirdiklerinden başka onun hakkında hiçbir şey bilmezler.”⁶⁰

Tarihi boyunca birçok rejim değişikliği yaşamış ve kültürel olarak heterojen bir yapıya sahip olan Avusturya, Bernhard’ın dünyaya geldiği yıllarda büyük bir ekonomik krizin içindeydi. Politik sorunların doğurduğu iç karışıklıklardan dolayı halk büyük bir buhran yaşamaktaydı ve doğduktan sonra Salzburg’a dedesinin yanına dönen Bernhard’da bu kaotik ortamdan etkilenmiştir. Sık sık hava saldırılarına maruz kalan Avusturya, Katolik kilisesinin yeniden söz hakkı almasıyla yaşam alanını kısıtladığı gibi özgür düşünce alanını da kısıtlamıştır.⁶¹ Daha sonraki yıllarda doğru politikalar uygulayarak gelişmiş ülkeler arasında yerini almayı başarmışsa da bu da Bernhard’ın fikirlerini değiştirmesine yetmemiştir: “İnsanın memleketine bir kez gönül vermesi yeterlidir, değil mi? Sonra verilen o gönül orada çürüyebilir. Avusturya’da orada usulca duruyor gönlüm.”⁶²

Thomas Bernhard’ın henüz doğmadan annesinin içine attığı yalnızlığı, ülkesi ve çevresi devam ettirmiştir. Kabul görmeyen sadece fikirleri değil kendisi de kimse tarafından benimsenmemiştir: “Bir yanda yalnızlık, soyutlanma, dışlanma vardır. Daha sonra, yalnızlığın, soyutlanmanın ve dışlanmanın oluşturduğu başkalarına güvensizlik izler bunu. Ve o zamanlar, ben hala bir çocuktum...”⁶³ Hayatındaki en çok güvendiği ve sevdiği insan olan dedesi de vefat ettiğinde Bernhard artık tamamıyla yalnız kalmıştır. Psikolojik olarak üzerinde büyük izler bırakmış olsa da yazar çıkış noktası olarak edebiyatı görmüş ve konuşamadığı her şeyi kaleme almıştır. Dedesini kaybettikten sonra çalışmaya başlayan Bernhard, okula karşı gösterdiği sorgulayıcı tutumunu iş hayatında da göstermiş ve tıpkı politikayı eleştirdiği gibi çalışma hayatını sert bir dille eleştirmiştir. Kişi ve mekânlara karşı gösterdiği uyumsuzluk, Bernhard’ın yalnızlığını kendi elleriyle inşa etme süreci olarak nitelendirilebilir. Yazın hayatına olumlu anlamda ne kadar katkısı olmuşsa da kişisel hayatında bu durum yazarın en büyük düşmanı olmuştur:

“İnsan sadece kendi başına gelişebilir. Kendi içinden çıkamadığı bilinciyle insan daima yalnızdır. Geri kalan her şey bir sanrıdır, şüphelidir. Asla değişmez bu.

⁶⁰ Bernhard, Thomas, Neden, 2015, Sel Yayınları. s.53

⁶¹ Bkz: wien.gv.at/tr/tarih/1848dengunumuze.htm

⁶² Yönetmen: Krista Fleischmann, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 26.05.2019. 07:24-07:31

⁶³ Yönetmen: Ferry Radax, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 18.11.2019. 09:19-09:32

Okul yıllarında tamamen yalnızsınızdır. Sıra arkadaşınız vardır ve yalnızsınızdır. İnsanlarla konuşursunuz, yalnızsınızdır. Fikirleriniz vardır, gariptir, size aittir, her zaman yalnızsınızdır. Ve bir kitap yazdığınızda veya benim gibi kitaplar yazdığınızda çok daha yalnızsınızdır. Kendini anlaşılır kılmak imkânsızdır. Tek başınalıktan, yalnızlıktan çok daha yoğun bir yalnızlık, bir soyutlama doğar. Nihayetinde, yer değiştirirsiniz. Daha çabuk başka yere gidersiniz, daha büyük şehirlere kaçarınız. Küçük şehirler size yeterli gelmez. Viyana yeterli değildir, Londra yeterli değildir. Dünyanın başka yerlerine gitmelisinizdir. Yabancı dillerin konuşulduğu bir yerlere gidip gelmeye çalışırsınız. Belki de Brüksel'dir orası, ya da Roma'dır. Bu yüzden, nereye giderseniz gidin daima yalnızsınızdır, kendinizle bir başınasınızdır. Gittikçe berbatlaşan işlerinizle yalnızsınızdır.”⁶⁴

Ailevi sorunları, Avusturya'ya olan düşmanlığı, politik ve dini sorunlar... Thomas Bernhard tüm bunların yanında ölümüne sebep olacak akciğer rahatsızlığıyla uzun süre mücadele etmiştir. Sanatoryumda tedavi edilen Bernhard, çektiği acıları kâğıda dökerek hafifletmeye çalışmıştır ve bu günlerde yazarın en büyük tesellisi edebiyat olmuştur. Bernhard'ın belki de sorgulamadığı ve kabullendiği tek durum hastalığıydı: “Çok az insana acısız bir ölüm nasip oluyordu.”⁶⁵ Hayatın her türlü acı yönünü gören yazar, hastalık süreci boyunca ölüm karşısında diğer tüm olguların anlamını yitirdiğini düşünmektedir. Daha önce defalarca intihar etmeyi düşünmüş fakat dedesini üzmemek için vazgeçen Bernhard, hep merak ettiği ölüme ilk defa çok yakın olduğunu hissetmektedir.

Bernhard'ın edebiyata, sanata ve müziğe ilgisi hayatının hiçbir anında kesintiye uğramamıştır. Ciğerlerindeki rahatsızlıktan dolayı devam edemediği müzik kariyerindeki boşluğu da edebiyatla doldurmuştur. Büyükbabasının kendisinden beklediği her şeyi yerine getirmiş olan yazarın hayattan tek beklentisi kendisine ait bir evi olmasıydı. Aile kavramından uzak büyüyen ve sonraları da göçebe bir hayat yaşayan yazarın yanında taşıdığı tek evi zihin dünyasıydı. Bireylerin hayatın doğal akışında sahip oldukları dahi yazar için güç ve mühim hadiselerdi, bu durum Thomas Bernhard'ın travmatik hayatının bir kesitidir: “Oldum olası kendime ait bir evim olması

---

⁶⁴ Yönetmen: Ferry Radax, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 18.11.2019. 10:35-12-19

⁶⁵ Bernhard, Thomas, Nefes, 2016, Sel Yayınları. s.41

isteği taşımışım ve doğru dürüst bir ev olmasa da çevremde, içinde istediğimi yapabileceğim, içine kendimi hapsedebileceğim duvarlarım olsundu.”⁶⁶

Thomas Bernhard 1965 yılında hayatı boyunca istediği evi satın almış, kitapları okurun ilgisini çekmiş ve ödüller almaya başlamıştır. Edebiyat dünyasının *asi çocuğu* olarak adlandırılan Bernhard, verdiği video röportajlarda güler yüzlü ve neşeli bir tavır sergileyerek hakkında söylenenlere aykırı bir imaj çizmiştir: “*Daima etrafımda ciddi ve soğuk insanların olmasını sevdim, bana zıtlık gösterebilirler diye. Çünkü ciddi ve soğuktan çok uzak biriyim. Değil mi?*”⁶⁷ Röportajlarda tanık olunan mutlu Bernhard, bütün kırgınlıkları ve kızgınlıklarıyla 1989 yılında hayata veda ederken dahi aklında sadece ülkesi Avusturya vardı ve ölmeden iki gün evvel tüm eserlerinin Avusturya’da basılmaması adına noterden karar aldırılmıştır. Bu durum yazarın annesini affetmediği gibi ülkesiyle de hiçbir zaman barışmadığı manasına gelmektedir.

Yukarıda da aktarıldığı gibi zorluklarla dolu bir hayatta dünyaya gelen Bernhard’ın gelgitli hayatı şu şekilde özetlenebilmektedir;

“1931

9 Şubat'ta Hetalen / Hollanda'da Herta Bernhard (1904-1950) ve Alois Zuckerstätter’in (1905-1940) oğlu olarak doğdu.

Annesi yazar Johannes Freumbichler’in (1881-1949) ve hayat arkadaşı Anna Bernhard'ın (1878-1965) kızıdır.

1932

Viyana'daki büyükanne ve büyükbabası ile yaşıyor.

1935

Büyükanne ve büyükbaba ile Seekirchen am Wallersee'ye taşındı.

1937

Traunstein / Yukarı Bavyera'ya taşındı.

1944-1945

Salzburg'daki yatılı okulu kayıt olur;

Savaşın sonunda Salzburg'daki hümanist devlet okulundadır.

1947

Satış asistanı sınavının tamamlanmasıyla Salzburg’da satış çıraklığının başlaması.

---

⁶⁶ A.g.e. s.15

⁶⁷ Yönetmen: Krista Fleischmann, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 26.05.2019. 01:54

1948-1951

Şiddetli plörezi, akciğer tüberkülozu.

Großgmain ve Grafenhof (St. Veit / Pongau) sanatoryumlarında kalır.

1949

Kırmızı Işık hikâyesi Salzburg Volksblatt'ta yazılmış ilk edebi yayın. (Takma adı Thomas Fabian). Hedwig Stavianicek ile ilk karşılaşma 27 Temmuz'da. 37 yaşındaki kadın Bernhard'ın "hayat arkadaşı" oldu. Annesi 13 Ekim'de öldü.

1952-1955

Salzburg Demokratik Volksblatt gazetesinde muhabirlik.

1955-1957

Salzburg Mozarteum Müzik ve Sahne Sanatları Üniversitesi'ne devam ediyor.

1962

Polonya ziyareti

1965

Thomas Bernhard, 14. yüzyılın başından itibaren Gmunden yakınlarında bulunan Ohlsdorfta harap bir çiftlik satın aldı, 10 yıl içinde görkemli bir kır evine dönüştü. Edebiyat ödülünü Özgür ve Hansa Kenti Bremen'den aldı.

1989

Thomas Bernhard 12 Şubat 1989'da büyükbabasından tam kırk yıl sonra ve bir gün Gmunden'de (Yukarı Avusturya) öldü.⁶⁸

Herkese ve her şeye karşı büyük bir nefret ile büyüyen Bernhard'ın hiçbir zaman hakiki bir evi olmamıştı, onun evi kafasındaki düşünce alemiydi⁶⁹ ve bu düşünce ailemi, yazarın özel hayatında kaybettiği aidiyet duygusunu, 1963 yılında Don (Frost) adlı eseriyle adım attığı edebiyatta bulmasını sağlamıştır. Yazın hayatına başladığı günden bugüne dek kendisine yöneltilen eleştiriler hiçbir zaman son bulmamıştır bunun yanın sıra yazara hayranlık duyan büyük bir kesim de mevcuttur. Beğenilme veya ekonomik kaygılar gütmeyen eserler kaleme alan yazar, yarattığı özgür alanda kendine has bir üslubun sahibi olmuştur.

Thomas Bernhard'ın eserlerinin neredeyse tamamında kendi hayatından izler görülmektedir. Zorlu bir hayatın içinde dünyaya gelen, hayatı boyunca sıkıntılarla ve

---

⁶⁸ Erişim için: thomasbernhard.at/das-leben/zeittafel/ Yazar tarafından çevrilmiştir.

⁶⁹ Bernhard, Thomas, Nefes, 2016, Sel Yayınları. s.60

hastalıkla mücadele eden yazar, edebiyatı hayatla başa çıkabilmek için bir yol olarak kullanmıştır: “*Daha sonra kitaplarımda anlattığım tüm o karakterler, erkek karakterler her biri benim anne tarafımdan dedemdi aslında. Fakat dedemin olduğu tüm o karakterlere rağmen, yalnızdım.*”⁷⁰ Bernhard’ın dedesi dışında güvendiği ve kendine yakın hissettiği kimsesi yoktu ve dedesini de kaybettikten sonra, ömrünün sonuna dek sürecek bir yalnızlığın içine çekilmiştir. Bu yalnızlık sürecinde Bernhard’ın karakterleri yazara eşlik etmişlerdir. Hayatı boyunca garipsenen ve dışlanan Bernhard, karakterlerine de aynı kimliği yüklemiştir. Bernhard’ın karakterleri de kabul görmemiş ve daima sorgulama içinde olan kimselerdir. Nitekim yazarın karakterlerinin de tıpkı yazar gibi kabul görmek gibi bir dertleri yoktur. Bernhard’ın eserleri kendi hayatının sanatsal bir yansıması, olduklarının ve olmadıklarının edebi bir sergisidir. Eserleri kendi içinde durup tekrar devam ederken, bu aralıklardaki sekanslar okuyucuya Bernhard’ın hayatının da analizini sunmaktadır.

Bernhard’ın eserlerindeki karakterler hayatı sorgulayan, yaşama umudu kalmamış, etraflarında gelişmekte olan dünyaya ayak uyduramayan, aykırı ve toplumdışı kişilerdir. Yazarın eserleri bir kurmaca üzerine kurulu olsa da, her karakter Bernhard’dan bir parça taşımaktadır ve bu karakterleri aktarırken en sık başvurduğu kanal abartıdır. Bernhard’ın bütün karakterleri ve eserleri büyük bir abartının ürünüdür. Sade ve yalın hiçbir olgu görmek mümkün değildir. Abartılı bir üslupla şekillendirdiği karakterlerini, günlük hayatın içinde görmek neredeyse imkânsızdır ve aynı abartılı tavır yaşanan durumlar için de geçerlidir. Bernhard her ne kadar fark edilme kaygısı gütmese de abartarak olağanüstü kimlikler kazandırdığı karakterleri bu şekilde dikkat çekmiş ve toplumdışı olan benliklerinin fark edilmesi sağlanmıştır: “*Bir şeyi anlaşılır kılmak için abartmak zorundayız. Şeyleri yalnızca abartma somutlaştırır.*”⁷¹ Zihin dünyası sürekli çalışan ve hayatının hiçbir evresinde durgunluk yaşamayan Bernhard, bu süreci abartı yoluyla aktarabilmektedir ve bu şekilde biraz olsun zihin yorgunluğunu atabilmektedir. Bir kaos ortamının içinde dünyaya gelen ve hayatın her türlü hezimetine uğrayan Bernhard için olağanüstü derecede abartılmadığı sürece her şey normaldir: “*Bu abartma fanatizmini abartma sanatına dönüştürmek bazen benim tek olanağım oluyor. Sırf*

---

⁷⁰ Yönetmen: Ferry Radax, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 18.11.2019. 10:14-10:34

⁷¹ Yönetmen: Krista Fleischmann, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 26.05.2019. 28:21-28:26

içinde bulunduğum ruh halinin zavallılığından düşünce taşkınlığından kurtulmak için.”⁷²

Babasının doğmadan terk ettiği annesinin ise yeterince sevgi göstermediği Bernhard, bu etkileri üzerinden atamamıştır: “Çocukluk çağı travmalarının en erken biçimi, yaşamın ilk birkaç yılında bakım veren kişilerle yaşanan ilişki olumsuzlukların yol açtığı güvensiz bağlanma ve duygusal ihmal yaşantıdır.”⁷³ Çocukluk travmaları yaşayan her bireyin kaçış noktası farklı olduğu gibi bazı bireyler bu travmalara takılı da kalabilmektedir. Bernhard geçmişte takılı kalmak yerine kaçış noktası olarak edebiyatı seçmiştir. Arkadaş çevresi olmadığı için Bernhard’ın konuşma arkadaşları kaleme aldığı eserleri olmuştur. Duygu aktarımını eserleri aracılığıyla yapan Bernhard’ın zihin dünyasının ne denli karışık olduğu da görülmektedir. Sigmund Freud edebiyatın fantezi dünyası ile gerçekliği ilişkilendirmekte ve hakikatte sahip olunamayana rüyalar aracılığıyla ulaşıldığını ve bu durumun edebi eserler için de benzer şekilde tezahür ettiğini ifade etmektedir.⁷⁴ Bu ifade, Bernhard’ın eserleri ile arasındaki bağı açıklar niteliktedir.

Thomas Bernhard’ın eliptik ve sarmal bir dili vardır. Defalarca başvurduğu tekrarlarla metnin anlatımını perçinlediği gibi okuyucuyu da bir çıkmazsın içine atmaktadır. Aynı kelimenin art arda tekrarlanması okuru bazen metni başa sarmak zorunda bırakmaktadır ve bu da Bernhardesk dilin kendine özgülüğüdür. Bernhard’ın diğer anlatım kanalı ise eliptik (eksilteli) anlatımdır. Yazarın neredeyse hiçbir eserinin sonu yoktur ve sıklıkla cümleler de tamamlanmamıştır. Bu şekilde okuyucuya açık kapı bırakan Bernhard, kendi hayatında yaşamadığı sonların hiçbirini karakterlerine de yaşatmamıştır. Nobel edebiyat ödüllü Türk romancı Orhan Ferit Pamuk, Bernhard’ın estetiğinin, sakin kalmak isteyen ve klasikleşmiş bir olay örgüsü ile karşılaşmayı bekleyen okuyucuya göre olmadığını ve yazarın estetiğinin ‘mantıklı’ olandan çok uzak olduğunu bir yazısında kaleme almış ve Bernhard’ın özgünlüğünü bir kez daha göstermiştir.⁷⁵

---

⁷² Yönetmen: Krista Fleischmann, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 26.05.2019. 04:45-05:05

⁷³ Lyons-Ruth K, Dutra L, Schuder MR, Bianchi I. From infant attachment disorganization to adult dissociation: relational adaptations or traumatic experiences? *Psychiatr Clin North Am* 2006;29 Akt: Şar Vedat. Çocukluk ve Travma: Psikiyatriyel Bir Bakış. Çocuk ve Ergenlerde Travma ve Travmatik Durumların Etkileri ve Çözümleyici Yaklaşımlar, 2018, Türkiye Klinikleri, s.13

⁷⁴ Freud, Sigmund: *Psikanalize Giriş*, 2014, Cem Yayınevi, s.202

⁷⁵ Bernhard, Thomas, Wittgenstein’in Yeğeni, 2018, Metis Yayıncılık, s.108

Politikaya, sanata ve sanatçılara dahi tepkili olan Bernhard, sanatın herkes için olmadığını ve belli bir kesime hitap etmesi gerektiği kanaatinde. Bu savını destelemek adına gerçekleştirdiği bir röportajda şu sözleri yer almaktadır; “*Sadece sanat yapanlar, milleti sürekli sanata zorlarlar. Oysa sanat sadece küçük bir kitle içindir bunu anlamıyorlar.*”⁷⁶ Herkese ve her şeye karşı bastırılmaz bir öfke duyan Bernhard’ın okuduğu ve esinlendiği yazarlar da vardır fakat tam anlamıyla bir esinlenme olduğu söylenememektedir zira Bernhard’ın da bu konuda net bir beyanı yoktur. Eserlerinde okuduğu diğer yazarlardan neredeyse hiç bahsetmeyen yazar, video kayıtlarında nadiren de olsa bu konudan söz etmektedir. Bernhard’ın okuduğu diğer yazarlarla rekabet halinde olduğu görülmektedir ve bu durum yazar tarafından kendisini daima daha ileriye taşımamasını sağlayan en önemli etken diye yorumlanmaktadır:

“Öte yandan, en önemli bulduğum yazarlar aslında en büyük karşıtlarım veya düşmanlarımdır. Sizi çoktan teslim almış insanlarla sürekli bir şekilde tartışıyorsunuz. Mesela Musil'e kapılmışım ben, Pavese'ye, Ezra Pound'a. Elbette ki şiirsel değildir onlar, kesinlikle nesir insanlarıdır. Birkaç kelimeyle kurulmuş gayet basit cümleler, bir tasvir vardır. Pavese'nin günlüğünde vardır bu, Lermontov'un kaba taslaklarından birinde, doğal olarak Dostoyevski'de, Turgenyev'de, aslında tüm Ruslarda... Valery hariç Fransızlar hiç ilgimi çekmedi. Valery'den "Monsieur Teste"... Bu kitabın sayfalarını o kadar karıştırdım ki, her defasında yeni bir nüshasını almam gerekiyor. Dağılıyor çünkü daima, parçalara ayrılıyor. Henry James ile de tartışıyorum sürekli. Bir parça düşmanlık bile söz konusu. Ancak daima değişiyorum. Bu insanlara kıyasla gülünç bir durumda olduğunuzu düşünürsünüz çoğu zaman. Ancak zaman geçtikçe güç kazanırsınız, çoğundan daha güçlü olursunuz. Onları ezebilirsiniz. Kendinizi Virginia Woolf'un veya Forster'in üstünde görebilirsiniz. Böylece yazmak zorunda kalırım. Ustalaşmak zorunda kaldığım bir sanat olur bu. Anlamı olan tek okul budur, sizi ileriye götürür. Bir bütün olarak var olamaz, parçalara ayırmanız gerekir. İyi ve güzel olan her şey daha fazla şüpheli hale gelir. Üstelik elbette ki yol boyunca en beklenmedik noktada kopmanız gerekmektedir. Bu açıdan, bir bölümü sonuna dek düzgün bir biçimde yazmak yanlıştır. En büyük hata, bir yazarın sonuna dek bir

---

⁷⁶ Yönetmen: Krista Fleischmann, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 26.05.2019. 18:49-18:54

kitap yazmasıdır. İnsanlarla olan ilişkilerinizi aniden kesmeniz, aslında iyi bir şeydir.”⁷⁷

Yazın dünyası sadece nesir türünde eserlerle sınırlı olmayan Bernhard, şiir ve tiyatro dalında da birçok eser kaleme almıştır. Düz yazılarındaki kaotik atmosfer şiirlerinde ve tiyatro eserlerinde de mevcuttur. Politikayı sık sık eleştiren Bernhard, tiyatro eserlerinde ülkesini ve siyasileri sert bir dille sahnelemiş ve kullandığı dil neticesiyle ülkesine ihanetle suçlanmıştır: “*Bernhard’ın bütün eserlerinde ortaya çıkan Avusturya düşmanlığı ona takılan ‘Nestbeshmutzer’ (Yuvaya Pisleyen) sözleri ile koşuttur.*”⁷⁸ Bernhard’ın şiirlerinin genel havası da pesimist ve yalnızlık üzerine kuruludur. Eserlerinde ‘güzel’ diye nitelendirilebilecek herhangi bir unsur bulmak güçtür. “*Kitaplarımın güzel tarafı bu değil mi? Güzelliğin anlatılmaması.*”⁷⁹ Eserlerindeki karamsarlık, kahramanlarının dışarıdan dünyayı izlemesi ve asla dâhil olmamaları, şiirleri ve tiyatrolarının daimi bir pesimistliğe itmesi, dilinin kendi içinde kendini boğması ve bu sarmaldan çıkmanın neredeyse imkânsız olması Thomas Bernhard’ın edebi kimliğini oluşturan etmenlerdir. Yaşadığı bunca sorundan sonra edebiyat dünyasının önemli bir değeri olmasına rağmen Bernhard’ın öfkesi dinmemiştir. Ülkesiyle ölene dek barışmayan yazar, insanlarla arasına kurduğu duvarı da yıkmamıştır. Kişisel hayatında kurduğu izole dünyayı eserlerinde kahramanlarına da kurmuştur ve Thomas Bernhard’ın edebi kimliği bu izolasyonun içinde varlığını ortaya koymuştur:

“-Ama siz edebiyatınızla bir şey istiyorsunuz?

-Hayır, aslında istemiyorum. Kendimi eğlendirmek ve bu dünyada sıkıcı olmamı engellemeye çalışıyorum.”⁸⁰

Küçük yaşlarından itibaren sanat ve edebiyatla yakından alakadar olan Bernhard, yazın hayatına birçok eser sığdırmıştır. Tüm eserlerini kendine has üslubu ile kaleme alan yazarın edebi hayatı şu şekilde sınıflandırılabilir;

Romanları;

“Frost. (Don) Frankfurt/Main: Insel 1963.

Verstörung. (Yok Etme) Frankfurt/Main: Insel 1967.

⁷⁷ Yönetmen: Ferry Radax, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 18.11.2019. 40:50-44:26

⁷⁸ Sarı, Ahmet, Thomas Bernhard’ın Şiir Dünyası, 2007, De Ki Basım Yayım Ltd. Şti. s.47

⁷⁹ Yönetmen: Krista Fleischmann, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 26.05.2019. 06:11

⁸⁰ Yönetmen: Krista Fleischmann, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 26.05.2019. 22:14-22:22

Das Kalkwerk. (Kireç ocağı) Frankfurt/Main: Suhrkamp 1970.
Korrektur. Frankfurt/Main: Suhrkamp 1975.
Die Ursache. Eine Andeutung. (Neden, Bir Değini) Salzburg: Residenz Yayınevi 1975.
Der Keller. Eine Entziehung. (Kiler, Bir Kaçış) Salzburg: Residenz Yayınevi 1976.
Der Atem. Eine Entscheidung. (Nefes, Bir Karar) Salzburg: Residenz Yayınevi 1978.
Die Kälte. Eine Isolation. (Soğuk, Bir Soyutlama) Salzburg: Residenz Yayınevi 1981.
Ein Kind. (Bir Çocuk) Salzburg: Residenz Yayınevi 1982.
Beton. Frankfurt/Main: Suhrkamp 1982.
Der Untergeher. (Bitik Adam) Frankfurt/Main: Suhrkamp 1983.
Holzfällen. Eine Erregung. (Odun Kesmek, Bir Kışkırtma) Frankfurt/Main: Suhrkamp 1984.
Alte Meister. Komödie. (Eski Ustalar, Komedi) Frankfurt/Main: Suhrkamp 1985.
Auslöschung. Ein Zerfall. (Yok Etme, Bir Parçalanma) Frankfurt/Main: Suhrkamp 1986.”⁸¹

Şiirleri;

“Dünya Parçam: Münih Merkür, 22 Nisan 1952.
Yaz: Münih Merkür, 6 Haziran 1952.
Çiftçi: Münih Merkür, 16 Haziran 1952.
Uzun Yürüyüşe Çıkan Kimse; Chiemsee Gölünde Balıkçı: Salzburger Volksblatt, 23 Ekim 1952
(Anonim :) Tüm Ruhlar: Demokratisches Volksblatt, 31 Ekim 1952.
Konuşma: Demokratisches Volksblatt, 29 Kasım 1952.
Ey Derin Gece. : Salzburger Volksblatt, 17 Aralık 1952.
Martılar. : Demokratisches Volksblatt, 17 Ocak 1953.
Ocak. : Linzer Volksblatt. 1954/01/05.
Varlığın Akışı: Demokratisches Volksblatt, 4.5.1954.
Salzburg; Katedralde; Aziz Peter Avlusunda; Seekirchen'deki Mezarlık: Die Furche, 31 Temmuz 1954.
Yaşlı Manzara; Linzer Gasse'de Sankt Sebastian; Nonnberg Manastırında Manastır: Stifter Kütüphanesi 1954'ten El Yazması 13 (Ağustos), Salzburg.
Donauhafen: Basın, 17 Ekim 1954.

---

⁸¹ Erişim için: thomasbernhard.at/das-werk/prosa/romane/ (Düzenleme tarafımdan yapılmıştır.)

Yurda Dönüş; Henndorf'taki Pfarrgarten Bahçesi; Hizmetçinin Şarkısı; Akşam; Uyan ve Bir Ev Al; Dünya Parçam. Bütün Dünya Kalbimin Sıkıntısında. Genç Salzburg Şiirinin Antolojisi. Salzburg: Weg Verlag 1955, s.58-63.

Şiirler ("Yıl bin yıl önceki yıl gibidir"; Çimende; "Her zaman beni soruyorlar"). Wort der Zeit 1956, H. 6, s.34-35.

Köylüler; Babam: Daha sessiz bir Vatan 1956. Ed. Linz Şehrinin Kültür Bürosu Tarafından: Österreichische Verlagsanstalt 1956, s. 78-79.

Yeryüzünde ve Cehennemde. Salzburg: Otto Müller 1957.

Ruhların Alacakaranlığı; Kargaların Gölgeleriyle: Daha Sessiz Bir Vatan. Linz Şehrinin Kültür Bürosu Tarafından Düzenlendi. Viyana U. A: Jugend Und Volk 1957, S. 91-92.

Hora Mortis'te. Salzburg: Otto Müller 1958.

Aym Demirinin Altında. Köln: Kiepenheuer ve Witsch 1958.

Verona'daki Mekânlar: Verona'ya Davet. Eski Bir Şehir Efsanesi ve Gerçeği. Wieland Schmied Tarafından Düzenlendi. Münih: Langen Müller Tarihsiz, S. 128-133 (Ave Vergil'den Kısmi Yayın).

Mezmun. Klagenfurt: Kleinmayr 1960 (özel baskı).

Yeni Şiirler (Rüzgarın Güçlü Çadırı; W.H.; At Tüccarları, Çiftçiler, El Bombası; Beni Korum; Nisan'da Kemirilmiş): Wort Der Zeit 1961, H. 7, S. 20-22'de

İncil'de; Ay Benim İçin Çok Kötü: Bu Dönemin Şiiri. İlk Bölüm. Kurt Leonhard Ve Karl Schwedhelm Tarafından Düzenlendi. Münih, Esslingen: Bechtle 1961, Sayfa 75, Sayfa 104. Linz Kültür Bürosu Tarafından. Viyana U. A.: Jugend Und Volk 1961, Sayfa 111- Kimse Seni Tanımıyor; Kafatası Gerekir: Stiller Heimat 1961. Ed.'Den 113.

İssız Günlerde Ağlamak (Vadide; Savaşçı; Padraic Colum İçin Bir Ayet; Doğum Günü Modası; Yarın): Der Zeit 1962, H. 8, S.29-31.

Deliler / Mahkûmlar. Klagenfurt: Kleinmayr 1962 (özel baskı).

Ahnenkult: Residenz-Verlag. 1977 yılı Almanak. Salzburg: Residenz 1977, s.21-23.

Ave Virgil. Şiir. Frankfurt / Main: Suhrkamp 1981 (BS 769).

Paranoya: 11 Ocak 1982.

Christine Lavant. Şiirler. Thomas Bernhard Tarafından Düzenlenmiştir. Frankfurt / Main: Suhrkamp 1987 (BS 970).

aus-schließt.
Diese heilige Luft ist in allen
ihren un-trägerlichen Erscheinungen
eine solche, die sich leicht beut-
watten ließe (läßt!) Liebe wenn
sie stoes auf ein - allein nur mit
Gestein ist es anders.
Und die Welt ist immer die für
stimmend, die nicht bezeugt ste-
hen ist sie immer absolut ohne
Begriffe - die Begriffe sehen
für sich selbst als Begriffe.
Das ist tödlich für die ~~Worte~~
MASSE der Köpfe, aber auf die
Masse der Köpfe ist keine Rücksicht
zu nehmen. So werde ich nicht
über Gestein, weil ich nicht kann,
sondern weil ich ihn nicht beentra-
gen kann, wasens sich alles von
selbst erhört.
Mit beiden Händen,
allein bräunen
Es ferne Bescheid

Görsel 2: Thomas Bernhard'ın El Yazısından Bir Yazı Denemesi

Kaynak: graphologie.cc/beispiele-graphologische-gutachten/ E.T. 18/02/2018

⁸² Erişim için: thomasbernhard.at/das-werk/lyrik/liste-der-werke/. Yazar tarafından çevrilmiştir.

2.4. Thomas Bernhard'ın Modernleşme Kavramı

“Sonunda her şey başarısız oluyor ve mezarlıkta bitiyor.”⁸³

13. asırda Prens Rudolf von Habsburg (1218-1291) tarafından kurulduğu kabul edilen Avusturya, kurulduğu ilk günden itibaren birçok değişime ev sahipliği yapmıştır. Yönetim sisteminin, devletin yeni kurulduğu dönemde hanedan üyelerinin soylular ile yapacakları evliliklerinin üzerine kurulu olması ve ‘*Bella gerant alii, tu felix Austria nube.*’ (Bırak savaş başkaları yapsın: sen, ey mesut Avusturya, evlen!) sloganı ile varlığını devam ettiren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1699 yılında imzalanan Karlofça Anlaşmasına kadar büyük mücadeleler vermiştir. Osmanlı ile tarihin her döneminde karşı karşıya kalan Avusturya İmparatorluğu 1791 yılında imzalanan Zıştovi Anlaşması ile Osmanlı Devletiyle arasındaki iki buçuk asırlık savaşı da sonlandırmıştır. Savaşların ve kargaşanın neredeyse tüm dünyada hâkim olduğu yıllarda 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi ile yeni bir süreç başlamıştır. Bütün Avrupa’yı etkileyen bu oluşum, savaşlara ara verilmesine ve devletlerin toparlanma çabasına girmesine vesile olmuştur. Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi büyük hareketlerin öncüsü olan Avrupa’nın, içinde bulunduğu mevcut koşullardan dolayı gelişmelerde yaşanan aksaklıklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. 1914 yılında başlayan birinci dünya savaşı ile Avusturya-Macaristan resmen ayrılmış ve Avusturya Cumhuriyeti ilan etmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra modernleşme sürecinin fiilen içine girmiş bulunan Avusturya devleti, 1939 yılında başlayacak olan ikinci dünya savaşına kadar yenilenme sürecine devam edecektir. 1945 yılında savaşın bitmesinin ardından şehirleşme ve yapılaşma hızlı bir ivme kazanmıştır. Cumhuriyet rejimini ile yönetilen Avusturya Devleti, halkı ile beraber yaşanan savaşların ve ekonomik sorunların yıkıcı etkisini üzerinden atmak adına yoğun bir çaba göstermiştir.⁸⁴

Batının modernleşme süreci hızlı bir ivmeye sahipti ve bu durumdan bütün Avrupa etkilenmiştir. Hali hazırda gelişme sürecinin içinde olan bir atmosferde dünyaya gelen Bernhard, bu atmosfere uyum sağlayamamıştır. Modernleşme adı altında gerçekleşen yenilenme sürecinde erozyona uğrayan her kavram, Bernhard’ın sorgulama sürecinin bir parçası olmuştur. Bir yandan savaşın ve politik sorunların hâkim olduğu, bir yandan da

⁸³ Erişim için: signandsight.com/features/1090.html Yazar tarafından çevrilmiştir.

⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: muratcangumus.com/avusturya-tarihi

toplumsal bir kaosun yaşandığı Avusturya’da, politik sorunların çözülüp yerini gelişim sürecine bırakması da Bernhard’ın fikirlerine tesir etmemiştir.⁸⁵

Thomas Bernhard’ın net bir modernizm yorumu olduğunu söylemek güçtür çünkü yazar fikirlerini beyan ederken başlık kullanmaktan imtina etmiştir. Kavramsallaştırmadığı düşüncelerinden dolayı kaleme aldığı eserlerinden yapılan çıkarımlarla Bernhard’ın yenileşme hareketinin neresinde olduğu gözlenmektedir. Çocukluk döneminde yaşadığı sorunlar, ülkenin siyasi karışıklığı ve ekonomik kriz, Bernhard ile ülkesi arasında büyük bir mesafe koymuştur. Bernhard’ın da tıpkı Tanpınar gibi değişmesini mecburi gördüğü hususlar vardı ve yapılan değişimlerde aksaklıklar görmekteydi. Yaşamının erken evrelerinde dahi yazarın en büyük problemi eğitim kurumları olmuştur. Mecburi bir değişimin olması gerektiği kanaatinde olan yazar, eğitim kurumları değişmediği sürece ilerlemenin mümkün olmadığı düşüncesindeydi: “*Ardından, en büyük tahrip edici olarak kilise (ve dinler) bu yeni insanın ruhunun mahvedilmesi görevini üstlenir, okullar ise hükümetlerin görevlendirmesi ve emriyle dünyanın tüm devletlerinde bu yeni insana yönelik bir zihin cinayeti işlerler.*”⁸⁶

Thomas Bernhard’ın otobiyografik beşlemesinden ilki olan Neden’de ve kaleme aldığı birçok eserde yeni insan olarak bahsettiği modern zaman bireyinin değişim noktasının eğitim olarak görmesinin sebebi okul hayatında karşılaştığı zorluklardır. Kilise ve dinin baskısını reddeden Bernhard, salt bir eğitim düzeninde bireyin eskiyi yıkarak yeniyi oluşturma sürecine gireceği fikrindedir. Yeni bir düzen kurmaya çalışan Avusturya’da, mevcut düzene aykırı fikirler kabul görmemiştir. Savaşın tahribatlarını üzerinden atmaya çalışan Avusturya halkı bir yandan da gelişen sisteme ayak uydurmak durumundaydı. Diğer devletlerle arasındaki mesafeyi kapatmak adına hızlı bir gelişim gösteren Avusturya, sanayileşme alanındaki mesafeyi kapatmış ve bu gelişimlere adapte olmuştur. Modernleşmenin ilk ayağı olan sanayileşme, şehrin içinde artan araba kullanımı ve egzoz dumanının sebep olduğu hava kirliliği ile kendini somut bir şekilde göstermiştir. Bernhard’ın ülkesinden ikinci defa aldığını düşündüğü darbe ise bu hava kirliliği sonucunda sahip olduğu akciğer hastalığıydı. Yazarın kısmen doğru olduğu bu görüşüne binaen, sanayileşme sürecinden sonra hastalıkların hızla arttığı bir gerçektir.⁸⁷

---

⁸⁵ Bernhard, Thomas, Kiler, 2015, Sel Yayınları. s.66

⁸⁶ Bernhard, Thomas, Neden, 2015, Sel Yayınları. s.56

⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: [who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](http://who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health)

Araba sesleri, iş hayatının yükü, daimi rekabet ve artık her yerde görülmeye başlanan sosyal statünün bir sembolü olan yüksek binalar, Bernhard'ın zihin dünyasında sürekli sorguladığı olgular olmuşlardır.

Sermaye piyasasının getirisi olan, önceliğin bireyin kendisinde görmesi ve iş hayatının içinde yer edinme çabası acımasız bir rekabeti doğurmuştur. Savaşın yıkıcı etkisine birebir tanık olan Avusturya halkı, iş hayatının içinde bulunma çabasına girmiştir. Ekonomik üstünlüğün, sosyal statü ve kimlik kazandırdığı modern birey, bu kimliği kaybetmemek adına büyük bir gayret göstermiştir. Bernhard bu döngünün hiçbir noktasında yer edinmemiştir. Eskiye yıkmanın yerine daha iyi bir yeninin kurulması gerektiğini düşünen Bernhard, bunun ilk ayağının reddetmek olduğuna inanmaktadır:

“Giderek her şeyi reddetmeliyiz. Giderek her şeye karşı olmalıyız. Amacımız olan genel yıkımda payımız olması için... Sonunda onu yeni bir şey uğruna tamamen yok edebilmek için eskiyi dağıtmalıyız. Eskiden vazgeçmeli, eski yıkılmalı, yeniye olası kılmak için bu yeninin ne olduğunu bilemesek de... Bu süreç ne kadar acı verse de bunun olması şart, buradan geri dönüş yok. Böyle düşündüğümüz zaman eski olan her şey doğal olarak bize karşıdır. Her şey bize karşıdır.”⁸⁸

Bütün dünyada gerekli olan bir yenilenme hareketi vardı fakat ne yönde olacağı ile ilgili acemi bir tutum söz konusuydu. Yeni kavramının neyi kapsadığı veyahut ne şekilde olması gerektiği ile ilgili belirsizlik hataları da beraberinde getirmiştir. Öncelikli olarak bireyin kendini hazırlaması gereken söz konusu süreçte, toplumsal olarak tek yönlü bir ivme kazanılması gerekmektedir fakat tüm dünyada olduğu gibi dönemin Avusturya'sında da beklenildiği gibi olmamıştır. İçine kapanan ve kendini derin bir yalnızlığın içine atan birey, paylaşımsız bir hayat yaşayarak, kendini izole ederek korumaya çalışmıştır. Modern zaman bencilliğinin tetikleyicisi olduğu yalnızlık, Bernhard'ın dünyasında da kendini koruma yöntemiymiş: *“Hiç kimse yalnızlık ve soyutlanmayla yaşayamaz, bunların içinde mahvolur, toplum bunu ispat etmiştir. Mahvolmak istemiyorsam, benim için her şey anlamına gelen insandan da ayrılmak zorundaydım. Bu kırılmayı ansızın, sonuçlarını hiç düşünmeden, yapmak zorunda olduğumu bilerek gerçekleştirdim.”⁸⁹*

---

⁸⁸ Yönetmen: Krista Fleischmann, Yükleyen: Ümid Gurbanov, 26.05.2019. 39:12-39:47

⁸⁹ A.g.e. s.40

Thomas Bernhard fikirleri ve edebi çizgisi itibariyle kendine has bir karaktere sahiptir ve etkilendiği isimleri söylemek güçtür. Bernhard, kavramları başlık altında incelemek ve yorumlamak yerine fikirlerini geniş bir zeminde söylemeyi tercih etmiştir. Yazar, zaman zaman okumaktan keyif aldığını beyan ettiği Pascal ile fikirleri hususunda benzerlik taşımaktadır. 16. Yy da yaşayan Fransız matematikçi, fizikçi ve düşünür Blaise Pascal çağının çok ötesinde olduğu gibi kendisinden sonra gelen birçok yazarı ve felsefeciyi de etkilemiştir. Açık bir şekilde aktarmasa da Bernhard'dın da etkilendiği, kaleme aldığı eserler aracılığıyla görülmektedir:

“Düşüncelerinizi inceleyin, tamamen geçmişle ya da gelecekle ilgili olduklarını göreceksiniz. Şimdiyi neredeyse hiç düşünmeyiz ve düşünecek olursak da bunu sadece gelecekteki planlarımıza ışık tutmak için yaparız. Şimdi, bizim için asla amaç değildir. Geçmiş ve gelecek araçlarımız, sadece gelecek amacımızdır. Sonuçta asla yaşamayız, sadece yaşamayı ümit ederiz ve hep mutlu olmayı planladığımızdan mutlu olmamız kesindir.”⁹⁰

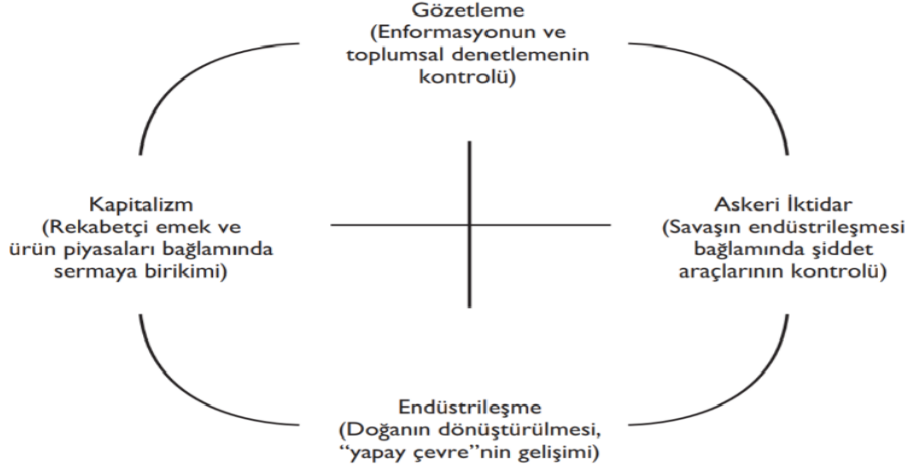
Bernhard düşündüklerini söylemekten çekinmeyen bir yazardı ve eleştirirken keskin bir dil kullanırdı. Politikaya karşı duyduğu nefret ve öfke, toplumsal yaşamın içinde de mevcuttu ve bireylerin yaşadıkları değişimin ilerleme değil aksine bir çöküş olduğu görüşündeydi. Karamsar bir atmosferde dünyaya gelen ve yazın dünyasını da bu karamsarlık üzerine kuran yazar, etrafında gelişen hiçbir olayda olumlu bir mana bulamadığı için kendi içine çekilip söylemek istediği her şeyi eserlerinde söylemiştir: *“Dışa dönük biri değildi ve toplumdaki nefret ederdi. Kendini işine, yazma görevine hapsedmişti, ama yalnız olma ve her şeyi hayatının eserine tabi kılma özgürlüğünü elde etmişti.”⁹¹*

Bir binanın kurulma aşamasının ilk adımı nasıl temel atmak ise toplumsal değişimlerin temeli de bireyin hazır olmasıdır. İçeriden ve dışarıdan oluşabilecek her türlü yeniliğin kabul görmesi için uygun atmosferin hazırlanması ve bireyin bu değişime ne denli tepki verdiği ölçülmelidir. Anthony Giddens, modern değişim sürecinin dört ayağı olduğunu ve bu dört parametrenin birbirleriyle etkileşim halinde olduğu görüşündedir. Kontrollü bir ilerlemeyle bu döngünün koşulları sağlandığı takdirde başarılı bir değişim sürecinin yaşanacağı ön görülmektedir.

---

⁹⁰ Pascal, Blaise, *Düşünceler*, 2011, Say Yayınları. s. 81

⁹¹ A.g.e. s.55

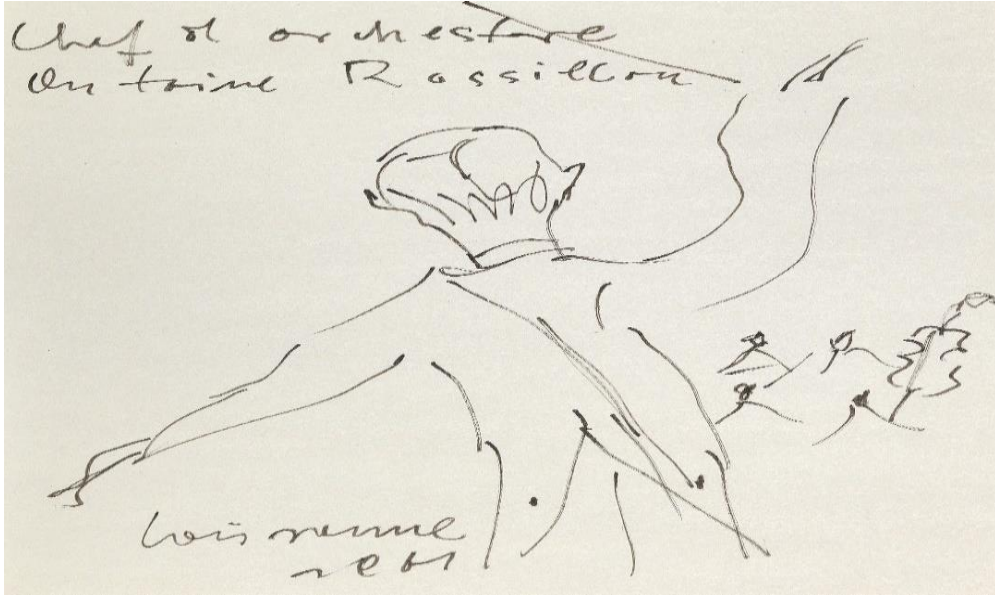
Görsel 3: Modernliğin Kurumsal Boyutları

Kaynak: Giddens, Anthony, Modernliğin Sonuçları, 2020, Ayrıntı Yayınları. s. 63

Yeniliğin birey üzerinde etkisi toplumdaki topluma değişiklik gösterse de temelde aynı reaksiyonlar söz konusudur. Meydana gelen değişimler zaman zaman kabul gördüğü gibi zaman zaman tepkiyle de karşılanmaktadır. Giddens'ın modernliğin koşulları zincirinde yer alan kavramlar, Bernhard'ın sık sık eleştirdiği kavramlardır. Yeni insana ve yeni düzene tepkili bir yaklaşım gösteren yazar, dışarıda gerçekleşen yeniliklerin içeride sebep olduğu hasarları göz ardı etmemiştir. Bernhard'ın Modernite görüşü de diğer tanımları ve kaleme aldığı eserleri gibi kötümser bir bakış açısının ürünüdür. Yazara göre değişimin mecburi olduğu durumlarda dahi her şeyden evvel yeniliğin sebep olduğu tahribat göz önünde bulundurulmalıdır:

“Bizler bütün tarihin en korkunç topraklarında yaşıyoruz. Dehşet içindeyiz, hem de yeni insanın bu derece menfur malzemesi olarak dehşet içindeyiz ve yeni bir doğa algısı ve doğanın yenilenmesi içinde; hepimiz son yarım yüzyılda tek bir acı dışında bir şey olmadık; bu acı bugün biziz, bu acı şimdi bizim ruhsal durumumuz. Bütünüyle yeni sistemlerimiz var, yepyeni bir bakış açımız var dünyaya karşı ve yepyeni, gerçekten dünyayı saran en mükemmel bakış açısına sahibiz ve yepyeni bir ahlak anlayışımız ve yepyeni bilimlerimiz ve sanatımız var. Başımız dönüyor ve üşüyoruz. Biz insan olduğumuz için, dengemizi kaybedeceğimizi sandık, ama dengemizi kaybetmedik; donmamak için her şeyi

yaptık. Her şey değişti, çünkü biz onu değiştirdik, dışsal coğrafya tıpkı iseli gibi değişti.”⁹²

Görsel 4: Bernhard Tarafından 1961 Yılında Çizilmiştir: Avusturya'nın Kendisi Sahne Olmaktan Başka Bir Şey Değildir.

Kaynak: dorotheum.com/de/1/6224836/#. E.T. 03/06/2019 Yazar tarafından çevrilmiştir.

⁹² Bernhard, Thomas, Ödüllerim, 2010, Yapı Kredi Yayınları. s.49

3. BÖLÜM: SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ, KİREÇ OCAĞI VE BİTİK ADAM ESERLERİNDE BİREY VE TOPLUM ELEŞTİRİSİ

3.1. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Birey ve Toplum Eleştirisi

“Saatin kendisi mekân, yürüyüşü zaman, ayarı insandır...”

Bu da gösterir ki, zaman ve mekân, insanla mevcuttur!”⁹³

Saatleri Ayarlama Enstitüsü Ahmet Tanpınar'ın 1961 yılında yayınlanan, modern Türk edebiyatının yapı taşlarından biri olmayı başarmış eseridir. Eserin II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini konu alması ve karakterlerin bu geçiş süreçlerindeki dönüşümlerine okuyucu tarafından tanık olunması Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün çok yönlülüğünün bir neticesidir.

Siyasi değişimler toplumu en çok etkileyen süreçlerdir. Var olan rejimin değişmesi toplum yapısının yeniden şekillenmesi anlamına da gelmektedir. Türk toplumu bu tarz siyasi değişimleri belli aralıklarla yaşamıştır ve birey bu toplumsal değişimlere ayak uydurmakta zaman zaman sorun yaşamıştır. Osmanlı gelenekselliği ve Cumhuriyet Türkiye'si arasında kalan birey, yaşanan bu karmaşadan dolayı iki taraftan da sağlıklı bir verim elde edememiştir. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki karakterler tahlil edildikleri vakit bu karışıklığın ürünleri oldukları görülmektedir. Modern hayata adapte olmanın köklerine ihanet sayılması, geçmişte takılı kalmanın cehalet olarak görülmesi ve modernizmin bencillik ve kişisel çıkarları oluşturduğunu düşünülmesi, modernleşme sürecinin karakterler üzerinde ne denli yanlış bir reaksiyona sebep olduğunun göstergesidir.

Ahmet Hamdi'nin meydana gelen her değişimin temele dayandırılması ve köklerinin muhkem olması gerektiği fikri, roman aracılığıyla da doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Eserde doğu-batı çatışması da önemli bir rol oynamaktadır. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki ana karakter Hayri İrdal Anadolu kültürünün masumluğunu temsil ettiği düşünülse de, henüz gerçek hayatla tanışmamış olduğu bir gerçektir. Nitekim olaylar karşısındaki şaşkınlığı ve insanlarla iletişim kurarken yaşadığı problemler hayata karşı acemiliğidir. Modern hayatla beraber bireyin belleğinde yer edinmeye başlayan

---

⁹³ Tanpınar, A. Hamdi, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, 2008, Dergâh Yayınları. s. 31

kavramları, Hayri İrdal'ın kabul etmesi zordur. Psikolojiden ve daha önemlisi kendi psikolojisinden dahi haberi olmayan İrdal, sorguladıkça kendisiyle karşılaşacak ve bir çıkmaza girecektir. Modern topluma adapte olurken en çok zorlanan karakterdir.

Modern hayatın iş yükünü arttırdığı ve bireyi bencilliğe ittiği yadsınamaz bir gerçektir fakat bunun kötülükle karıştırılmaması gerekmektedir. Eserin kötü karakteri Halit Ayarcı'dır. Karşısına çıkan her durumu kendi lehine çeviren ve bunun için etrafındaki insanları kullanmakta bir sakınca görmeyen Ayarcı, Hayri İrdal'ın da hayatında önemli bir rol edinmektedir. Bu iki karakterin yan yana gelmesi doğu-batı sentezi olarak görülse de aslında iyi-kötü buluşması olarak da adlandırılabilir. Modernizmle beraber kişisel çıkarların öncelikli olması, toplumdaki kopuk bireysel hayatın varlığı, iyi ve kötü kavramlarının iyiden iyiye şekillenmesine sebep olmuştur. Halit Ayarcı modern zamanın bencil yüzüdür.

Eserdeki diğer karakter Hayri İrdal'ın doktoru Doktor Ramiz'dir. Psikanalizle yakından ilgilenen Doktor Ramiz, rüyalar aracılığıyla bilinçaltına ulaşmaya çalışmaktadır. Herkesin hasta olduğunu düşünen Doktor, bireyin bu hastalık durumunu kabul etmemesinden yakınmaktadır. Türk toplumunda yer edinmekte güçlük çeken Freud teorileri, Doktor Ramiz'in referanslarıdır. Modernizmin kapalı ve yavaş bir gelişim gösterdiği Türkiye'de, cinselliği temel alan bir psikanalizin öğretilerini kabullenmek ve bu öğretilerle tedavi olmak gerçekleşmesi güç bir ihtimaldir. Doktor Ramiz Türkiye'nin bilinçaltıdır.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde çok fazla karakter kullanılmıştır. Bu karakterlerin meydana getirdikleri olay örgülerinden dolayı eser zaman zaman karmaşıklaşmaktadır. Buna rağmen Tanpınar'ın anlatımından dolayı eser sonuna dek akıcılığını muhafaza etmiştir. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nü analiz ederken, öncesi, sonrası ve bugünü göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Zira eser içeriği itibarıyla her dönemi kapsayacak bir niteliğe sahiptir: *"Hakikat şu ki saatleri ayarlama muazzam bir karikatür oldu. Her sayfa yalnız kendini kurtarabiliyor..."*⁹⁴

Eserdeki en az karakterler kadar mühim olan diğer bir unsur ise saattir. Herkes tarafından saygı duyulan nesneye romanda mübarek olarak hitap edilmektedir. Zaman kavramı her birey için aynı ehemmiyete sahiptir. Zamanla beraber hareket edilir, zaman

---

⁹⁴ A.g.e. s.116

ekseninde yaşanır. Fakat modern dönemle birlikte zaman kavramı da şekil değiştirmiştir. Zamanı harcamak ve zamandan tasarruf etmek tanımlarının bireyde yer edinmesiyle beraber, saat mefhumu da önem kazanmıştır. Bu tanım yeni değildir elbette, *vakit nakittir* atasözü gibi birçok söz Türkçede mevcuttur ve eski dönemlerden beri kullanılmaktadır. Modern zamanla beraber değişen tek şey zamanın ne yönde kullanıldığı olmuştur:

“Herkes günde saat başına bir saniye kaybetse, saatte on sekiz milyon saniye kaybederiz. Günün asıl faydalı kısmını on saat addetsek, yüz seksen milyon saniye eder. Bir günde yüz seksen milyon saniye yani üç milyon dakika; bu demektir ki, günde elli bin saat kaybediyoruz. Hesap et artık senede kaç insanın ömrü birden kaybolur. Halbuki bu on sekiz milyonun yarısının saati yoktur; ve mevcut saatlerin çoğu da işlemez. İçlerinde yarım saat, bir saat gecikenler vardır. Çıldırıcı bir kayıp...”⁹⁵

Halit Ayarcı'nın ustası saat tamircisi Nuri Efendi'nin sarf ettiği bu sözler bireyin zamanı ne denli fuzuli harcadığının bir karikatürü gibidir. Günlük hayatın içinde farkına varılmadan yaşanan her saniyenin insan ömrünün bir parçası olduğu gerçektir. İnsanın bu gerçeğin zamanının sonlarına geldiğinde fark etmesi ise Bergson'un zaman kavramında yer aldığı gibi, geri dönüşü olmayan bir durumdur.

Modern hayatın insana yüklediği en büyük sorumluluk iş alanındadır. Makineleşmenin artması insan gücünü ikinci plana atmıştır ve bu da çalışma hayatında zorluklara sebep olmuştur. Hayatını idame ettirmek adına çalışmaya ihtiyaç duyan birey, iş hayatında yer edindikten sonra istemsizce mekanikleşen bir varlığa dönüşmüştür. Bu dönüşüm sürecinde birey zaman kavramını yitirmektedir.

Saatın varlığını yok saymak, zamanın olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Koşullar her ne olursa olsun zamanın beklemek gibi bir durumu yoktur. Birey ömrünü geçirirken, bu anlara geri dönmeyeceğini göz ardı etmektedir: *“Hesap et artık senede kaç insanın ömrü birden kaybolur.”* Modernizm hayatı dinamik bir hale getirmiştir. Zaman sirkülasyonu içinde yer edinemeyen her birey, kayıplarının da farkına varamamaktadır. Toplumdan kopuk içe çekilmeyle kendi ömrünü harcamakta olan birey, bir toplantıya geç kalmasıyla veya bir buluşmaya geç gitmesiyle diğer bir bireyin zamanına da direkt olarak dokunmuş bulunuyor. Kendi hayatına yaptığı haksızlığı, bir kayıp olarak

---

⁹⁵ A.g.e s. 35

görmeden bir diğerine de yapabilmektedir. Hayatın temel ihtiyaçları karşılamaktan ibaret olmaması ve geçirilen her saniyeye önem verilmesi Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki en önemli unsurdur. Bireyin zamanı kontrol edebilmesi ve modern zamanla beraber hareket etmesi ilerleyen saati yakalayabileceği anlamına gelmektedir: *“Çalışmak, zamanına sahip olmak, onu kullanmasını bilmektir.”*⁹⁶

Her insan zamanıyla eş değer niteliğe sahiptir. Zamanının kıymetini bilen ve hayatın içindeyken bir gözü daima saniyede olan birey, ömrünü kayıpsız tamamlayan olacaktır. Bireylerin meydana getirdiği toplum ise zamanın kontrolü ile çizgisini kaybetmemiş bir ilerleme kaydedecektir. Zamanın içindeki olayları yakalayamamış ve akreple yelkovanla asılı kalan toplumlar kendi içlerinde bir yok oluş sürecine girmektedirler.

Zaman kavramını genelleştirmek güçtür zira her birey için farklı manaya gelmektedir. Umudunu kaybetmiş biri için saat sadece çalışmak durumunda olan bir nesnedir. İş sahibi bir birey için kazanç anlamına gelmektedir. Acı çekmekte olan biri için ise saniyeler yıllara denktir. Bu durumu Alman fizikçi Albert Einstein görelilik (izafiyet) teorisi ile açıklamakta ve zaman kavramının insanın ruh hali ile doğrudan ilintili olduğunu üzüntü ve mutluluk duyguları aracılığıyla örneklendirmektedir.⁹⁷

Devamlı bir hareketliliğe sahip olan zamanın, herkes nezdinde bireysel bir tanımı olması, yorumlanmasının ne denli güç olduğunun bir göstergesidir. Kişiden kişiye değişen bu kavramın değişmeyen tek yönü, kıymet verilmediğinde sahibine iyi davranmayacağıdır.

Zaman mı insanı değiştirir yoksa insan mı zamanı? Sorusu cevaplanması mümkün olmayan sorulardan biridir. Karşılıklı bir başkalaşım geçirmek zorunda kalan insan ve zaman, bireyin kendisine direnmesi sonucunda zamanın pes etmesiyle sonuçlanmaktadır. Akrep ve yelkovanın döngüsüyle sendeleyeni insan, zamanı kendine uydurarak kaybedilen bir kazanç elde etmektedir.

*“Şurada burada tesadüf ettiği yaymacılardan bu tip bozuk saatleri satın alıp ötesini berisini değiştirerek tamir ettikten sonra fakir dostlarına hediye ederdi: ‘Al bakayım şunu! Hele bir zamanına sahip ol... Ondan sonrasına Allah kerimdir!..’*⁹⁸ Nuri Efendinin bu sözlerinden zamana sahip olmanın ne denli mühim bir hadise olduğu

⁹⁶ A.g.e s. 243

⁹⁷ Erişim için: bcatimes.com/relativity-izafiyet-teorisi/

⁹⁸ A.g.e. s. 32

anlaşılmaktadır. Zaman sürekli bir değişimi temsil ediyorsa saat bu değişimin takip mekanizmasıdır. Beraber hareket edildiğinde sorunsuz bir işleyiş gösterirken, geriden geldiği zaman yorgunluğa sebep olmaktadır. Ahmet Hamdi'nin zaman kavramı bu yorgunluğu ortadan kaldırmayı hedeflemektedir fakat Saatleri Ayarlama Enstitü'sü, kollara, duvarlara, iş yerlerine hatta ceket içlerine dahi takılan saatlere nadiren bakıldığının bir eleştirisidir. Dönemin şartlarına göre biraz daha muhafazakâr bir yapıya sahip olan toplum, saate ezan için bakmaktaydı ve bu saatin en mühim vazifesiydi fakat modern Türkiye için saat artık başka manalar taşımaktaydı. Tanpınar'ın nesnelere insana oranla zamana daha hızlı ayak uyduruyorlardı: *“Bu büyük saatten başka bir de küçük masa saatimiz vardı ki babamla annemin yattıkları odada bir masanın üzerinde dururdu. Bu saat birincisi gibi dinî veya uhrevî değildi. Tam aksine laik bir saattir.”*⁹⁹

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki karakterler saati de saatin gösterdiği zamanı da henüz tam anlamıyla idrak edememişlerdir nitekim idrak etmek adına bir uğraş da göstermemişlerdir. Tam aksine yanlış anlaşılan zaman mefhumunu dahi düzeltme çabasına girmemişlerdir. Hayri İrdal böyle bir çaba göstermeyi denemiş olsa da modern zamanın insan üzerindeki etkilerinden biri olan, sorgulamadan devam etmeyi tercih etmiştir. Hayri İrdal'in yaşadığı şaşkınlıklar, değişen süreci anlamaya çalışırken sürekli aynı noktaya odaklanması Freud'un sarkaçlı saati gibi bir hipnoz etkisi yaratmaktadır. Tanpınar'ın karakterleri zamanla beraber yürümeyi ve zamanı yönetmeyi başaramamışlardır.

Saat zamandır, zaman ise hayatın kendisidir. Kalabalık bir döngüye sahip olan saatin insana verdiği bir diğer unsur ise yalnızlıktır. Tanpınar kendi kişisel hayatında yakınıp durduğu zaman zaman ise kaçtığı yalnızlığı Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde de karakterler aracılığıyla sık sık dile getirmiştir. Modern zaman, insanın bastırılmış İd tarafını ortaya çıkarmıştır. Bencil bir yapıya bürünen birey, kendi çıkarları için her şeyi yapmaya müsait bir canlı haline gelmiştir. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki* Halit Ayarcı modern zaman bencilliğinin temsilidir. Saniyelerin dakikaları dakikaların saatleri kovaladığı günlerde modern insan iş hayatının içinde kendine yer bulmaya çalışırken bir diğerini ezmekten geri durmadığı gibi yeni yeni inşa edilmeye başlanan yüksek binalarda kendi yalnızlığını da inşa etmektedir. Çıkarlarını göz önünde tutup bu

---

⁹⁹ A.g.e. s. 28

yalnızlıktan rahatsız olmayan birey, bu şekilde her türlü imkânın da sahibi olabileceğine inanmaktadır. Tek başınalığın verdiği rahatsızlık *saatin* sonlarına dek fark edilecektir.

Hayri İrdal'in içinde bulunduğu karmaşa, karakterin dışarıdan çevresini gözlemlemeye başlamasının sonucudur. Modern birey soru sorma yeteneğini iyiden iyi kaybetmeye başlamıştır. Herkesin 'herkesleştiği' bu zamanda İrdal akışın içinde durup neler olduğunu anlamlandırmaya çalışmıştır. Yüksek binalar, arabalar, makineleşme, lüks hayatlar ve kimliğini kaybeden bireyler. Modernleşme adı altında yer alan bu kavramlar, modern zamanın labirentleridir. Hayri İrdal bu labirentlerde kaybolmanın muhakemesini yapmaktadır. Tepeden inme ve zeminsiz bir şekilde gelişen süreç bireyi kişisel hazların peşinde koşan bir canlıya dönüştürürken, toplumda buna hizmet etmek durumunda kalmıştır. Bu menfi hareketler, bireyi kendi yarattığı kafesin içine atmaktadır: “*Korku... Korku ve insan, korku ve insan talihi, insanın insana hücumu, o hiç yere düşmanlık. Fakat neyi aldatabilirdim, kime anlatabilirdim? İnsan neyi anlatabilir? İnsan insana, insanlara hangi derdini anlatabilir? Yıldızlar birbiriyle konuşabilir, insan insanla konuşamaz.*”¹⁰⁰

Yegâne sorumluluğu olarak kendisini gören birey, etrafındaki diğer insanlara olan saygısını dinleme yeteneğiyle beraber kaybetmiştir. Akranlık, komşuluk ve hısımlık terimlerinin önemli bir yer edindiği Türk toplumu, iletişime ve insan ilişkilerine verdiği önemle bilinmektedir. Henüz yerleşik hayata geçilmemiş dönemlerde dahi yardımlaşma kavramı Türklerde büyük bir yer edinmiştir: “*Edhgülügni suw adhakında kemiş başında tile* (İnsanlar için, iyiliği suyun aşağısına at, onu sen yukarısında bulursun.)”¹⁰¹ Yardımlaşma kavramı Avrupalılar ve Türkler arasındaki pozitif farklılıklardan biridir fakat modern zaman olumlu değişimlere sebep olduğu gibi tahribata da sebep olmuştur. Türk toplumunun uğradığı en büyük tahribat kişiler arası iletişimde yaşanmıştır: “*Her şeye, herkese sadece katlanıyordum.*”¹⁰² Zamanı yakalamak ve akışın içinde olmak gerekliydi fakat bu akışın içinde kaybolmamak ve kaybetmeden ilerlemek en mühim hadiseydi. Tanpınar'ın karakterleri akışın içinde sendelemekteydiler:

“*Ben biçare bir gölge idim. Yanımdan biraz sürtünerek geçen her adamın peşine takılan, ondan ayrılır ayrılmaz, iki kedi yavrusu gibi birbirine sokulan, birbirinin*

---

¹⁰⁰ A.g.e s. 109

¹⁰¹ Mahmud, Kaşgarlı. Divanü Lûgati't-Türk, 2006, Türk Dil Kurumu Yayınları. s.112

¹⁰² A.g.e. s. 142

kucağında gülen, ağlayan, bilhassa ağlayan iki çocukla çapaçul, biçare bir gölge... Gül! dedikleri yerde gülen, ağla veya konuş dedikleri yerde konuşan, ağlayan, enteresan buldukları zaman enteresan olan, yüzüne bakmadıkları gün mevcut olmayan biçarenin biri.”¹⁰³

Araba seslerinin insan sesini bastırmaya başladığı modern dönemde, her birey varlığını daima hissettirmek zorunda kalmaktadır. İş hayatında veya sosyal hayatta geri durmanın karşılığı toplum tarafından görülmemekle sonuçlanmaktadır. Yaşamın her alanındaki bu rekabet, yarış halinde olunmadığı takdirde Hayri İrdal’in hissettiği çaresizliği hissettirmektedir. Zamana entegre olamamış İrdal bunun sonucunu görmezden gelinen ve üstünde hâkimiyet kurulan bir birey olarak ödemiştir. Bu durumun diğer etkeni ise İrdal’in karakterinin şekillenmeye başladığı zaman aralığında çok fazla değişimin meydana gelmesi ve İrdal’in bu değişimlerden uzak kalmasıdır. Çevresindeki her bireyin yaşadığı değişim, İrdal’in kendisini sorgulamasına sebep olmaktadır. Etrafındaki insanları çözümleyememesinin en büyük sebebi duyduğu güven duygusudur. Sıkı sıkıya bağlı olduğu bu güven öyle ki İrdal’in karısının kendisini en yakın arkadaşıyla aldatmış olmasına rağmen bu durumu fark etmemesine sebep olmuştur. Halit Ayarçı’nın kendisini kullandığı aşikâr olmasına rağmen Hayri İrdal bunu görmemeyi tercih etmiştir: “*Hayri Beyefendi, bizim Hayri, sizin Hayri, dalgın Hayri... Ne kadar çok Hayri var. N'olur birkaçını yolda eksek. Herkes gibi ben de bir tek insan, kendim olsam.*”¹⁰⁴ Modern zamanla beraber isimler bireylerin taşıdığı bir hüviyet olmaktan çıkmış birden fazla anlama gelmeye başlamıştır. Kimlik karmaşası denilen durumun meydana gelmesinin sebeplerinden biri de budur: “*Çok dikkat ettim, masallar adla başlar. Ceketinize veya boyunbağınıza eskiliği veya güzelliği yüzünden bir ad verin, derhal hüviyeti değişir, bir çeşit şahsiyet olur.*”¹⁰⁵ Kişinin bulunduğu ortama göre anlam ifade etmesi, kendisiyle başbaşa kaldığında kim olduğunu sorgulamasına sebep olmuştur. Hayri İrdal adının aldığı sıfatların altında ezilmiş bir karakterdir. Kendine yer bulmakta güçlük çektiği bir çağda bir de böyle bir sorumluluk almak ve isminin yanına gelen sıfatlara göre hareket etmek onu derin bir boşluğun içine atmıştır.

Bireyin kendisine ait olmayan bir mutluluğun içinde bulunmaktansa kendisine ait bir yoksulluğun içinde olması daha evladır. İrdal etrafındaki bu mutluluk oyunuyla

---

¹⁰³ A.g.e. s. 142-143

¹⁰⁴ A.g.e. s. 199

¹⁰⁵ A.g.e. s. 71

çevrelenmiş dünyanın ona verdiği suni hazların farkında ve bunu artık istememekteydi. Her şeyin ve herkesin birbirine benzediği, soyut bir rekabetin somut sonuçlar doğurdu modern çağda, Tanpınar'ın karakterlerinden bu duruma isyan eden Hayri İrdal olmuştur. Zamanın yelpazesini genişletmesiyle birlikte hayatlarda genişlemeye başlamış ve sınırı koyulmamış arzular doğurmuştur. Bu istekler bireyin ne denli karışık ve tehlikeli bir canlı olduğunun göstergesidir. Modern Alman edebiyatının önemli temsilcilerinden Hesse bu durumu insanın çok katmanlılığını referans alarak kaleme almıştır: “*Beden her zaman tektir, içinde barınan ruhlar ise iki ya da beş değil, sayılamayacak kadar çoktur; insan yüz zardan oluşmuş bir soğana, pek çok iplikten dokunmuş bir kumaşa benzer.*”¹⁰⁶ Modern insanın ruhundaki bu çok katmanlılık somut bir şekilde adının önüne gelen sıfatlarla kendini gösterir. Her şeyin şekil değiştirdiği bu dönemde bireyin sabit kalması beklenemezdi fakat bu durum İrdal için böyle değildi. Hayri İrdal kendi kurduğu hapisanede içeriye kendisini kapattığı gibi dışarıdakileri de mahkûm olarak görmekteydi. Özgürlük kavramını yitirdiği gibi içinde bulunduğu ıstıraplardan insanlar aracılığıyla kurtulamayacağını da farkındaydı. İnsanlar İrdal için artık sadece kendisine eziyet veren birer siluet haline gelmişlerdi: “*Şu hakikati kendi hayatım bana öğretti: İnsanoğlu insanoğlununun cehennemidir. Bizi öldürecek belki yüzlerce hastalık, yüzlerce vaziyet vardır. Fakat başkasının yerini hiçbiri alamaz.*”¹⁰⁷

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde en sık kullanılan terimlerden biri psikanalizdir. Doktor Ramiz'in Hayri İrdal'i önce hasta olduğuna ikna etmesi daha sonrada tedavi etmeye çalışması eserin büyük bir kısmında yer almaktadır. Büyük bir Freud hayranı olan Doktor Ramiz, psikanaliz yöntemleriyle bilinçaltına ulaşmaya çalışmaktadır. Modern dönemin bireyleri bu kavramı henüz duyuyorlardı ve insanın bu denli karışık bir varlık olduğunu kabullenmek istemiyorlardı. Bunca kimliğe sahip olan, zaman zaman ürkütücü tarafını zaman zaman sakın yüzü görülen bireyin tek bir yapıdan oluştuğunu düşünmek büyük bir hata anlamına gelmektedir. Bu kavramın Türk toplumunda kabul edilmesinin güç olmasındaki en önemli faktör elbette kültürel değerleriyle örtüşmemesinden kaynaklanmaktadır. Teorinin büyük bir kısmının cinsel hazların ve çocukluk nevrozlarının oluşturması tepki çektiği gibi, bunların yüksek sesle konuşulmasına dahi müsaade edilmemiştir. Oidipus ve elektra komplekslerinin bireyin

---

¹⁰⁶ Hesse, Hermann, Bozkırkurdu, 2003, Yapı Kredi Yayınları, s.57

¹⁰⁷ A.g.e. s. 175

davranışlarını açıklamaya yardımcı olması ve toplumsal olayların yorumlanmasını kolaylaştırması da tepkileri hafifletmemiştir. Tanpınar'ın daima yakındığı, yeniliği yakalayamamak ve yakalandığı takdirde de yanlış yerden yakalamak, Hayri İrdal ve Doktor Ramiz arasındaki diyalogda şu şekilde yer almaktadır:

“Ama doktor, ben hasta değilim... Allah rızası için... Size anlattım.

Tekrar gözlerini gözlerime dikti. En kati sesiyle:

- Hastasınız... Diye kesip attı. Psikanaliz çıktığından beri hemen herkes az çok hastadır.

- O halde dışardakilerden farkım ne?

- O başka şey... Ben sizden mesulüm.

- Şimdi ne olacak?”¹⁰⁸

Freud'un bilinçaltına erişmeyi temel alan teorisi 19. Yy sonları ve 20. Yy başlarında literatürde yerini almayı başarmışsa da kabul görmesi halen daha tartışılan bir konudur. Bireyin hazlarını, korkularını, çocukluk travmalarını ve nevroitik hallerinin tümünün bilinçaltında yer aldığı ve dışarı çıkmak için fırsat kolladığını psikanalizle açıklamaktadır. Doktor Ramiz'de Hayri İrdal'in bilinçaltına erişerek sorununu temelden çözebileceğine inanmaktadır fakat Doktor Ramiz'in hastalarını hasta olduklarına ikna etmesi de tedavi etmesi de oldukça güçtür:

“Salt ruhbilimsel sorunların ele alındığı izlenimini sizde uyandırmak yeterdi benim için. Ama şimdi cinsellik sorununda, sözlerime itirazda başvurduğumuz en güçlü nedenin daha başta psikanalize karşı içinizde yaşayan ve sizin gibi birçok kimselerce de psikanalize karşı beslenen düşmanlıktan başka bir şey olmadığını anlamınızı isterdim.”¹⁰⁹

Modern zaman ile birlikte bireyin içe çekilmesi de ivme kazanmıştır. Zaman zaman farkında olup zaman zaman farkında olmadan yaşadığı bu içe dönüş bir şekilde kendisini dışa vurmaya durumundaydı. Bilinçaltı bunu genellikle rüyalar aracılığıyla yapmaktadır ve rüyalar Doktor Ramiz'in tedavi süreci için önemli bir rol oynamaktadır. Tanpınar'ın Rüya metaforu Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde önemli bir yer edinmekte. Kişisel hayatında da epeyce önem verdiği rüyalar hem yazar için hem de Saatleri

---

¹⁰⁸ A.g.e. s. 105

¹⁰⁹ Freud, Sigmund, Kendi Kendine Psikanaliz, 1994, Düşünen Adam Yayınları. s. 36

Ayarlama Enstitüsü'ndeki karakterler için büyük bir anlam ifade etmektedir: “*Bütün hülyalar eskidi, kaçacak yer yok.*”¹¹⁰

Doktor Ramiz için hastanın rüyalarına erişmek çocukluğuna ve nevrozlarına da ulaşmak anlamına gelmektedir. Hayri İrdal'in rüyalarına erişebildiği taktirdi sorununu anlayabileceğini ve tedavi etmesinin mümkün olacağını düşünmektedir. Psikanalizin önemli konularından bir diğeri ise erkek çocuklarının babalarına karşı hissettikleridir. Sık sık karşı karşıya gelen baba ve oğul figürü, Hayri İrdal'in aile yapısında da bu şekilde vuku bulmaktadır. Babasını pek önemsememekte ve Doktor Ramiz'in deyimiyle onu adam yerine koymamaktadır. Eser boyunca Hayri İrdal'in bir baba arayışı içinde olup olmadığı ise İrdal'in bilinçaltında saklı kalmıştır:

“Ben her zaman babamı kendi cehresiyle görürüm. Zaten öyle görmedim mi babam olmaz, başkası olur.

- O kadar kolay değil. Bu işler siz farkında olmadan olur. Onun için iradenizi toplayıp, babanızın büründüğü sembollerden kurtulmağa çalışın. Onlar ortadan kalkınca babanızdan kurtulmak kolaylaşır. Yani babanızdan gelme aşağılık duygusundan... Size bu hafta görmeniz lazım gelen rüyaların listesini veriyorum. Ve elime bir kâğıt parçası uzattı.

-Doktor, isteyerek rüya görülür mü hiç? Reçeteyle rüya... İmkânsız.

- Bu müspet bir ilimdir, dostum! Burada itiraz olmaz.”¹¹¹

Modern zamandan önce de bilinç ve bilinçaltı vardı fakat irdelenmesi için yollar açılmamıştı, bu yollar açılmaya başlandığında ise bireyi korkutmaya başlamıştı. Kendisiyle yüzleşmekten korkan birey, rüyalarını da görmezden gelmiş ve anlam yüklemek yerine yok saymayı tercih etmiştir. Hayri İrdal kendisini sıkıştıran toplumdaki ve alışamadığı modern çağdan kaçmak için içine çekilmiş fakat burada saygı duymadığı babası, cahil diye nitelediği annesi ve muhafazakâr aile örgüsüyle karşılaşmış ve bu durumu bilinç yüzeyine çıkarmayı tercih etmemiştir. Doktor Ramiz'in ondan beklediği ise rüyalarında kaçtığı her şeyi açığa vurmasıydı: “*Psikanaliz bilmedikten sonra, hepsi bir...*”¹¹² Aristoteles'in Poetika'sında yer alan katarsis¹¹³ yeni yeni kullanılmaya başlanıldığında sadece edebi terminolojide kullanılıyor olsa da daha sonraları psikoloji

---

¹¹⁰ A.g.e. s.212

¹¹¹ A.g.e. s. 115

¹¹² A.g.e. s. 112

¹¹³ Aristoteles, Poetika, 1987, Remzi Kitapevi A.ş Yayınları. s.22

ve psikanalizde önemli bir yer edinmiştir. Edebi manada eserin okuyucu/izleyici üzerindeki etkisi, psikolojide ise bilinçaltındaki duyguların boşaltım yoluyla dışarı çıkmasıdır. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde görülen bu boşaltım kanalı rüyalardır: *“Sosyal- psikanaliz için bundan iyi yer bulunmaz. Bak, mazi nasıl devam ediyor; şaka, ciddi onu nasıl yaşıyorlar... Hepsi hayallerinde büsbütün başka bir âlemde yaşıyor. Topluluk halinde rüya görüyorlar.”*¹¹⁴

Kişisel çıkarların ön planda olduğu ve narsis bozukluklara sebep olan modern çağ, sessiz bir kaos ortamı yaratmıştır. Kargaşanın farkındalığı engellediği bu çağda, bireyin kendini bir diğerinin yerine koyması ve hiçbir çıkar gözetmeksizin yanında olması ütopyik bir beklentiye dönüşmüştür. Sevgi gibi soyut fakat davranışlarla kendini ortaya koyan kavramlar Hayri İrdal'in dünyasında varlıklarını korumaktalar. Halit Ayaracı gibi çıkarları dışında hareket etmeyen birini dahi sevip saygı duymuştur. Zira Hayri İrdal dışında kimse Halit Ayaracı'ya bu şekilde yaklaşmamaktadır. Eşinin dahi kendisini düşünmediği İrdal, etrafındaki insanların sorumluluklarını almaktan çekinmemiştir. Sıklıkla onlarla benzer hissiyatlara sahip olmuştur. Empati duygusunun öz benliğini bastırdığı İrdal, orantısız her duygunun insan üzerinde ne denli tehlikeli hale geldiğinin sarıh bir örneğidir. Mübalağa edilmiş her kavram, bireyi günün sonunda kontrol edilemez bir noktaya taşımaktadır. Modern dönem abartının her türlüşününün vukuu bulduğu ve kontrol edilmesinin güç olduğu bir devirdir ve Hayri İrdal bu kontrolü kaybetmiştir.

İnsan eşref-i mahlûkattır ve kendisini diğer canlılardan ayıran özelliği ise düşünebiliyor olmasıdır. Haddizatında insan da artık düşünemiyordu. Diğer canlılar gibi yalnızca kendisiyle meşgul olmuş ve hissiyatlarını köreltmıştır. Değişimin bu denli olumsuz ilerlemesi Hayri İrdal'i geçmiş özlemine sürüklemiştir. Gelgitli bir mazi ve bugün çatışması yaşayan İrdal, mazinin kendisine hissettirdikleri ile ilgili de emin olamamaktadır: *“Her ne olursa olsun mazim bugünkü vaziyetimden bana bütün bir mesele gibi geliyor. Ne ondan kurtulabiliyorum nede tamamıyla onun emrinde olabiliyorum.”*¹¹⁵

Tanpınar'ın bütün eserlerinde görülen mazi kavramı, Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün temasını oluşturmaktadır. Geçmiş düşünmenin veyahut özlem duymanın bugüne bir

---

¹¹⁴ A.g.e. s. 131

¹¹⁵ A.g.e. s. 53

zararı olması söz konusu değildir tek husus orada takılıp kalmamaktır. Tanpınar bunun yolunu hem okuyucularına hem de karakterlerine göstermiştir.¹¹⁶ Hayri İrdal'ın sorularına sık sık rastlanılan eserde cevapların ucu açık bırakılmıştır: “Eski şapkalarımız, ayakkabılarımız, elbiselerimiz gün geçtikçe bizden bir parça olmazlar mı? Onları sık sık değiştirmek isteyişimiz de bu yüzden değil midir?”¹¹⁷ Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün diğer önemli karakteri mübarek yani saatte kendisini bu değişimin bir parçası haline getirmiştir. Zamanın insanı, insanın da zamanı değiştirdiği bu çağda her kavram yeniden vücut buluyordu. Hayri İrdal bu danışıklı dövüşün izleyicisidir:

“İşin garibi saatimizi o kadar iyi tanıyan, günlerce ziyaret eden, sattığımı yakından bilen Doktor Ramiz'in Mübarek'teki bu değişiklik karşısında hayretiydi...

-Kardeşim, dedi, bu gece ben Mübarek'i çok değişmiş gördüm.

Nasıl diyeyim, fazla süslü gibi geldi bana!.

-Doğru diye cevap verdim. Para, refah, fazla kazanmak hırsı hepimiz gibi onu da değiştirdi.

-Ama onunki biraz fazla! Dedi. Eskiden daha sade ve güzeldi.

Önüne geçemiyor musunuz?

-Kabil değil! Hiçbir şey yapamıyoruz... ”¹¹⁸

İnsan fitratı gereği özgür bir canlıdır ve kısıtlandığı takdirde hırçınlaşıp saldırganlaşmaya başlar. Bir diğeri tarafından alıkoyulmayı kabul etmeyen birey, kendi kendine özgürlüğünü yok etmeyi başarmıştır. Modern zamanın düşünce yolunda daha çok özgürlüğe sebep olduğu açıktır fakat kapattığı birden fazla kapı olduğu göz ardı edilememektedir. Maddi unsurların hayatın merkezine oturması, aynılaşma kavramının insan üzerinde şekil alması ve soyut parmaklıkların çevrelediği modern zamanda, İrdal hürriyetini kaybettiğinin farkındaydı. Bir bilinçsizlik halinde kaybedilen hürriyet, diğerlerine yokluğunu hissettirmemiştir:

“Benim çocukluğumun belli başlı imtiyazı hürriyetti. Bu kelimeyi bugün sadece siyasi manasında kullanıyoruz. Ne yazık! Onu politikaya mahsus bir şey addedenler korkarım ki, hiçbir zaman manasını anlamayacaklardır. Politikadaki hürriyet, bir yığın hürriyetsizliğin anahtarı veya ardına kadar açık duran kapısıdır. Meğerki dünyanın en kıt nimeti olsun ve bir tek insan onunla şöyle iyice karnını

¹¹⁶ Bkz. Bölüm 2.2 Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Modernleşme Kavramı s.21

¹¹⁷ A.g.e. s. 15

¹¹⁸ A.g.e. s. 321

doymak istedi mi etrafındakiler mutlak surette aç kalsınlar. Ben bu kadar kendi zıddı ile beraber gelen ve zıtlarının altında kaybolan nesne görmedim. Kısa ömrümde yedi sekiz defa memleketimize geldiğini işittim. Evet, bir kere bile kimse bana gittiğini söylemediği halde, yedi sekiz defa geldi; ve o geldi diye biz sevincimizden, davul zurna, sokaklara fırladık.”¹¹⁹

1973’de psikolojide yerini alan Stockholm sendromu¹²⁰ modern dönemi tanımlarken kullanılacak belki de en doğru kavramdır. Birey rehin kaldığı bu çağda özgürlüğünü elinden alan birçok şeye hayranlık duymaktadır. Toplumsal olarak tek yönlü bir harekete dönüşen bu bilinçsiz hastalık durumu yeni bir durum değildir fakat şekil değiştirmiştir. Hayri İrdal’ın bu denli şaşkınlık içinde kalmasının sebebi ise toplumun hürriyet kavramını yıllardır öğrenememiş olmasıydı. Sadece siyasi manada var olduğu düşünülen özgürlük, bireyin kimliğinin temel taşıydı. Modern zamanda kelimeler aynı fakat manaları başka başkadır. Dönemin özgürlük kavramı siyaseti gösterirken bugünün kavramı ekonomik refah anlamına gelmekteydi. Maddiyatın bireye verdiği özgüven, her şeye sahip olabileceği fikri ve kendisine saygı duyulmasını beklemesi ekonomik özgürlüğün getirileridir. Bu özgürlüğün getirdiği kısıtlamalar daha fazladır. Daima daha fazlasına sahip olma isteği, tatminsizlik ve kazandığı kimliği koruma çabası bireyi büyük bir sorumluluğun altına itmiştir. Hayri İrdal maddiyatın verdiği yüklerden daima kaçmış ve Halit Ayaracı’nın para kazanma hırsını hiçbir zaman anlamlandıramamıştır:

“Fakir düşmüş bir ailede doğdum. Buna rağmen çocukluğum epeyce mesut geçti. Fakirlik, içimizde etrafımızda ahenk bulunmak şartıyla -ve şüphesiz muayyen bir derecesinde- zannedildiği kadar korkunç ve tahammülsüz bir şey değildir. Onun da kendine göre imtiyazları vardır. Benim çocukluğumun belli başlı imtiyazı hürriyetti.”¹²¹

Saatleri Ayarlama Enstitüsü hem modern dünyanın hem de Ahmet Hamdi Tanpınar’ın aynasıdır. Her yazar eserlerinde kendi hayatından izleri yansıtır. Yaşadıklarını, yaşamak istediklerini, arzularını ve yok saymak istediklerini... Dönemin şartlarına bakmak ve hatta söz konusu Ahmet Hamdi’nin eserleriyse, geriye ve ileriye de bakmak eseri doğru yorumlamanın anahtarlarıdır. Hayri İrdal, Kendisine ne geçmişte ne de gelecekte yer bulamamış olmanın ıstırabını duyan Ahmet Hamdi’nin temsilidir. İrdal, Tanpınar’ın da

---

¹¹⁹ A.g.e. s. 21

¹²⁰ Erişim için: wikipedia.org/wiki/Stockholm_sendromu

¹²¹ A.g.e. s. 21

sık sık yaptığı gibi içinde bulunduğu buhrandan kaçmak için ise rüyalara sığınmıştır. Doktor Ramiz, uykudaki modern bireyi psikanaliz aracılığıyla uyandırmaya çalışmıştır. Ahmet Hamdi'nin hayatı boyunca yaşadığı parasızlık sorunu Halit Ayarcı üzerinde 'eğer böyle olmasaydı' şeklinde tezahür etmiştir.

Eski kelimesinin sadece eşyalar için kullanılmaması ve her şeyin eskiyebilmesi, bireye bu kavramı yeniden yorumlatmıştır. Eski insan ve eski zaman, yıpranan kıyafetler gibi bir kenara atılması mümkün olmayan kavramlardı. Görmezden gelindiği zaman yok olmuyorlardı. O halde yeni kelimesinin de yeniden şekillenmesi gerekmektedir. Hiç kullanılmamış bir araba yenidir, hiç giyilmemiş bir kıyafette o halde hiç yaşanmamış zaman da yeni değil midir? Arabada ve kıyafetlerde eskinin izlerine rastlanılmaz ama zamanda eskiyi yok saymak mümkün değildir. Bu da demektir ki *yeni zaman* hiçbir zaman tam manasıyla bütün bir yeniyi ifade edemeyecektir. Maziye hiç yaşanmamış gibi görüp ileriye gitme çabası akmayan bir suda ilerlemeye benzemektedir. Bir binayı oluşturmanın ilk esası temel atmaksa, modern çağın temeli mazidir: "*Herhangi bir insan bile mazisiyle dargın yaşayamaz.*"¹²² Birey maziden alması gerekeni yanına alıp yeninin yoluna çıkmalıdır. Doğru yerde atılmış doğru adımlarla, yeni korkutuculuğunu yok edecektir. Tanpınar'ın beklentisi bu yöneydi fakat eserlerinde ki karakterler bunu başaramamışlardır. Halit Ayarcı'nın yeni dünyadan aldığı hırslar ve bitmek tükenmek bilmeyen talepleri, Hayri İrdal'in değişime direnmesi, bu akışta sürüklenmesi ve mübareğin hiç durmadan ilerlemesi, zamanın dejenere ettiği toplumun portresidir: "*Sizler daima böylesiniz... Ruhunuzu saran küçüklük duyguları içinde büyük değerlerimizi kaybedersiniz.*"¹²³

Psikolojinin önemli bir yer edindiği Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Doktor Ramiz kanalıyla bireysel ve toplumsal travmalar tedavi etmeye çalışılmıştır. Bunca değişimin, yer yer değişmemiş olmanın psikolojik sonuçlar doğurması tabiidir fakat yeninin kusurlu taraflarını alan bireyin şuur tarafını göz ardı etmesi, kabullenmesi zor bir durumdur. Türk toplumundaki bilime yaklaşımın ve bilimsel kavramların kültürel değerlerle çarpışmasının örneği psikanaliz üzerinden gözlemlenmektedir. Hayri İrdal kendisi için de yeni olan bu kavram üzerinde düşünmeyi ve kelimenin ardındaki manayı bulmayı denemiştir: "*Ve ben yalnız odada başım iki elimin arasında şaşkın ve budala*

---

¹²² A.g.e. s. 295

¹²³ A.g.e. s. 49

“Beethoven, Nietzsche, irade, Schopenhauer, psikanaliz...” diye tekrarlardım. Ah kelimeler, isimler ve onlara inanmanın saadeti...”¹²⁴

Modern dönem kalabalıklar içindeki yalnızlığın üstünü örtmek için çeşitli seçenekler sunmuştur. Çalışma hayatının içindeki koşuşturma hali, menfaatlerin öne çıkması ve yalın duygulara ihtiyaç duyulmaksızın kurulan arkadaşlık bağları, yalnızlığın görülmesini engellemiştir. Toplumun kalabalığını gören birey, kendi iç yalnızlığını dinlememeyi seçmiştir. Hayri İrdal bu yalnızlığın farkında olup, nedenini sorgulayan Saatleri Ayarlama Enstitüsü’ndeki yegâne karakterdir. Kendisine kalabalıklar içinde hiçbir zaman yer bulamamıştır: “En iyisi düşünmemektir. Kaçmaktır. Kendi içime kaçmak. Fakat bir içim var mıydı? Hatta ben var mıydım? Ben dediğim şey, bir yığın ihtiyaç, azap ve korku idi.”¹²⁵

Saatleri Ayarlama Enstitüsü her okuyucuya göre başka bir anlam ifade etmekte, her araştırmaya farklı olgular sunmaktadır. Zamansız bir eser olması onu eskimeyecekler listesinde yer almasına sebep olmuştur. Geçmiş merkezli analiz edilen eserde mazinin bugün ile çatışmasını bireyin tetiklediği görülmektedir. Kendi başına varlığını idame ettirmesi mümkün olmayan mazi, bireyin yeniyi yanlış alımlaması ile varlığını unutturmamıştır. Hayri İrdal’in eski yeni sentezi de bir sonuca varamamıştır. Halit Ayaracı ise yeninin yanlış taraflarını almasının neticesini hasta yatağına düşerek ödemiştir. Aldığı kararlar ve kendi çıkarları doğrultusunda sürdüğü hayat günün sonunda kendisine mutluluk vermemiştir. Hayri İrdal’in özgür yalnızlığı ve Halit Ayaracı’nın modern tutsaklığı, toplumsal olarak yörüngenin ne denli şaşığının bir kesitidir.

Ahmet Hamdi’nin alaycı (*humor*) dille kaleme aldığı *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, bir bireyi insan yapan iyi ve kötü her türlü değeri taşımaktadır. Yaraları sarılmadan terk edilmiş geçmişi, zemin hazırlanmadan kabul edilen yeninin ve kendiyle tanışmamış bireyin serüvenidir: “Niçin eskilerden bahsederken başımızı sallarız? Bu bir âdet mi, gelenek mi, yoksa yeni bir hastalık mı?”¹²⁶

---

¹²⁴ A.g.e. s. 117

¹²⁵ A.g.e. s. 176

¹²⁶ A.g.e. s. 118

3.2. Bitik Adam'da Birey ve Toplum Eleştirisi

“Ben sona kalanım! Şimdi yalnızım”¹²⁷

Thomas Bernhard'ın 1983 yılında kaleme aldığı Bitik Adam (Der Untergeher) adlı eseri, anlatım biçimi ve içerik olarak edebiyat dünyası için yeni bir soluk anlamına gelmekteydi. Eser kaleme alındığı dönem itibariyle, Avrupa'nın savaşın etkisini üzerinden attığı ve sanayileşmenin hız kazandığı bir döneme denk gelmektedir. Avusturya'nın ekonomik anlamda yenilenme çabası¹²⁸ her alana sirayet etmiş ve modernleşme sürecinin getirilerinden biri olarak şehirleşme, bireyin süratle adapte olmak durumunda kaldığı kavramlardan biri olmuştur. Modernleşme başlığı altında yer alan tüm kavramlar Bernhard için bir sorun teşkil ettiği gibi¹²⁹ eserlerindeki karakterlerine de bu durumu kendi çerçevesinden görüldüğü şekilde aksettirmiştir.

Bitik Adam, Avusturya'nın modernleşme sürecinin benimsendiği ve bireylerin meydana gelen birçok değişikliği kabul ettikleri bir atmosferde yazılmıştır. Eserde çok fazla karakter yer almadığı gibi diyalogların sıralı ve olay örgülü meydana geldiklerini söylemek mümkün değildir. Sarmal ve eliptik dilini sonuna dek kullanan Bernhard, metinler arasında geçmişe gittiği gibi zaman zaman da metin arasında zamanı ileriye almaktadır. Okuyucunun olay örgüsünü kaçırmamak adına büyük bir dikkate ihtiyaç duyduğu eserde, Glenn Gould, Wertheimer (*Bitik Adam*) ve üçüncü karakter olarak anlatıcı (yazar) yer almaktadır. Wertheimer'in intihar etmesiyle başlayan roman, piyano virtüözü Glenn Gould'un piyano başında beyin kanaması geçirip ölmesi ve olayların üç karakterin aracılığıyla anlatılmasıyla devam etmektedir. Karakter tahlili yapmadan evvel şunun bilinmesi gerekir ki; Glenn Herbert Gould¹³⁰ Kanadalı gerçek bir karakterdir ve Bach eserlerini yorumladığı gibi Goldberg Varyasyonları ile büyük beğeni kazanmıştı fakat Bernhard'ın Glenn Gould ile tanışıp tanışmadığı bilinmediği gibi, kendisine karşı bir hayranlık duyduğu ve eseri de Glenn Gould hayranlığı üzerine kaleme aldığı düşünülmektedir fakat bu konuyla alakalı net bir veri yer almamaktadır.

Eser üç yakın arkadaşın başarıları, kıskançlıkları, intihar düşünceleri ve ölümleri ekseninde dönmektedir. Glenn Gould, eserin en başarılı karakteridir. Ünlü ve başarılı

¹²⁷ Bernhard, Thomas, Bitik Adam, 2019, Yapı Kredi Yayınları, s.26

¹²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Gezgin, F. Mehmet Avusturya'da Sosyo-Ekonomik Yapının Dökümü (1950-1985), 2011, Dergipark yayınları, s.16

¹²⁹ Bkz. Bölüm 2.4 Thomas Bernhard'ın Modernleşme Kavramı s.39

¹³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: wikipedia.org/wiki/Glenn_Gould

bir virtüöz olan Gould, diğer arkadaşlarının kendisine duyduğu kıskançlarına sık sık maruz kalmaktadır: “*Wertheimer seve seve Glenn Gould olmak isterdi*”¹³¹ Glenn Gould eserde bir kıstas olarak yer almaktadır, diğer karakterlerin başarısızlıklarının ve hayal kırıklıklarının sorumluluğunu üstüne attıkları bir kaçış noktasıdır. Modern dönemin bireye başarılı olmak dışında bir şans sunmaması ve karakterlerin kendilerini başarılı olmak zorunda hissetmeleri, olmadıkları takdirde de sorumluluğu almaktan kaçmaları, modern zamanın bireye yüklediği sorumluluklarından biridir. Modern zaman bireylere başarısız oldukları takdirde çıkış noktası göstermek konusunda yetersiz bir gelişim göstermiştir. Yeni yeni adapte olunmaya çalışılan modern zamanın her yönüyle kavratılması mümkün olmadığı gibi öğrenilmesi gereken temel ilkeler de yamalı bir gelişim göstermiştir. Glenn Gould, modern zamanın şanslı ve başarılı bir bireyi olmasından dolayı eserde diğer karakterlerin ruhsal durumlarını analiz etmek adına bir referans olarak değerlendirilebilmektedir:

*“İnsanlara baktığımızda yalnızca sakatları görürüz, demişti Glenn bize bir keresinde, dışsal” ya da içsel “ya da içsel ve dışsal olarak sakatlanmışları, başkaları yoktur, diye düşündüm. Bir insana ne kadar uzunca bir süre bakarsak o kadar sakatlanmış olduğunu kavrayamayacağımız kadar sakatlanmıştır, işin aslı budur.”*¹³²

Glenn Gould’un hem çok sevdiği hem de ünlenmesine vesile olan Bach’ın Goldberg Varyasyonları da eserde önemli bir yer edinmektedir. Romanın neredeyse tamamında bahsi geçen eser, Glenn Gould’un yorumlaması ile eserin akışına benzer bir şema çizmektedir. İnişli çıkışlı ve tempolu bir nota düzenine sahip olan Goldberg Varyasyonları,¹³³ Bernhard’ın kurgusuna eşlik etmektedir. Romanın zaman zaman yavaş bir tempo izlediği, zaman zaman ise okuyucunun yakalamakta güçlük çektiği işleyişi, Glenn Gould’un Goldberg Varyasyonları ile paralel bir yönde gitmektedir: “*Glenn aslında başka şeyler çalarken de hep Goldberg Varyasyonları’nı ve Füg sanatını çalmıştı...*”¹³⁴ Modern dönem öncesinin tek düzeyliği yerini tempolu bir hayata bırakmıştı. Modern bireyin duygusal iniş çıkışları hayatın iniş çıkışları ile benzer nitelikler taşımaktaydı.

---

¹³¹ A.g.e s.67

¹³² A.g.e. s.26

¹³³ Ayrıntılı bilgi için bkz: tr.qwe.wiki/wiki/Goldberg_Variations

¹³⁴ A.g.e. s.27

Glenn, Goldberg Varyasyonlarının notalarının yavaşladığı noktada hayatın durağanlığını piyanoda canlandırırken, hızlandığı noktada ise yakalanması güç bir sürat kazanmıştır.

Romanın Bitik Adam'ı Wertheimer, eserin aktarmak istediği mesajın taşıyıcısıdır denilebilir. Mozarteum ve Horowitz'de eserin diğer karakterleri ile yolları kesişen Wertheimer, ailesine karşı duyduğu öfke sonucunda başladığı piyano çalma isteğine, Glenn'e duyduğu kıskançlık neticesinde aralıklarla devam etmiştir. Toplumun içinde kendisine yer bulamayan Wertheimer'in ailesiyle olan bağları da oldukça zayıftır. Kuşak çatışmasının her dönemde var olduğu gerçeği göz önünde tutulduğu takdirde, karakterin içsel dünyasının bu çatışmayı kaldıramadığı ve öfke olarak dışa vurduğu görülmektedir. Wertheimer'in ebeveynleri ile olan bağları ne denli zayıf olursa olsun kız kardeşine karşı hissettiği duyguları da benzer oranda kuvvetlidir:

“Onlara kanıtlamak için Mozarteum'a gitmek zorunda kalmıştım, yoksa ne müzik kavramım ne de piyano çalma isteğim vardı, hiçbir zaman olmamıştı, ama onu, anneme ve babama ve de tüm aileye karşı güttüğüm amaca ulaşmak için bir araç olarak kullandım, onlara karşı faydalandım ondan ve onlara inat öğrendim, gündün güne daha iyi, yıldan yıla daha büyük usta oldum... Onların gözünde iğrenç bir yaratık olan oğulları artık bir sanatçıydı.”¹³⁵

Ailevi problemlerin modern dönemle beraber var olmadığı bir gerçektir fakat modern zamanla beraber farklı bir boyut kazandığı da yadsınamaz bir durumdur. Ailelerin çocuklarından beklentileri ve davranışları zamanla birlikte evrilmiş ve kısmi bir benciliğe bürünmüştür. Modern dönemin içindeki her bireyin başarılı olma çabası ve zaman zaman zorunluluk hali, henüz erken yaşlarda ebeveynler tarafından çocuklara da yüklenmiştir. Varlıklı ve disiplinli bir ailenin çocuğu olan Wertheimer, üzerindeki baskıya öfkeyle karşılık vermiştir: *“Oysa onlar benim yalnızca iyiliğimi istiyorlardı, ama işte zamanla bu sinirime dokunmuştu, hiç bıkmadıkları yardıma hazır oluşları birden beni derinlemesine itmişti.”¹³⁶* Modern çağın bireyinin anlaşılma adına psikolojisinin anlaşılmasına ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Çevresel ve sosyal koşullara adapte olmaya çalışan birey aynı zamanda kendisiyle de yüzleşmenin yollarını aramaktadır. Henüz hayatının erken

---

¹³⁵ A.g.e. s.18

¹³⁶ A.g.e. s.52

dönemlerinde kendisini anlaması mümkün olmayan birey, ailesi tarafından anlaşılacak istemektedir. Bireyin derinlik kazandığı modern dönemde, insan hayatının bölümlere ayrıldığı ve psikolojisinin de buna göre yorumlanması gerektiği anlaşılmıştır. Bireyin hayatının en önemli evrelerinden biri olan ergenlik dönemi, yetişkin olmak üzere olan çocuğun hayatının tümünü etkileyen bir evredir. Amerikalı psikolog ve eğitimci G. Stanley Hall (1846-1924) ergenlik dönemi için şu tanımı yapmıştır; “*değiştirilmez ve dönüştürülmez olaylarla örülme olan ergenlik dönemi stresli ve fırtınalıdır.*”¹³⁷ 1904 yılında yapılmış olan bu tanım 1983 yılında Bitik Adam kaleme alındığı zaman da güncelliğini korumaktaydı. Modern dönem ile birlikte var olan kavramların gün yüzüne çıkması, Wertheimer’in ailesine karşı tepkisinden de anlaşılmaktadır. Wertheimer, ailesine karşı tepkili ve toplumu benimseyememiştir fakat bu öfke ve dışlanmışlığın sebebini zaman zaman kendi de anlamlandıramamaktadır: “*Ne sanat yapma, ne müzik, ne piyano çalmaktı benimki, sırf bizimkilere muhalefet etmektir, diye düşündüm*”¹³⁸

Wertheimer piyano konusunda başarısını ailesine karşı duyduğu öfkeye bağlamış olsa da başarısızlığının sorumluluğunu Glenn’e yüklemiştir. Glenn’in başarılı bir virtüöz olması ve Wertheimer’in kendisini Glenn ile bir rekabet içinde hissetmesi karakteri kıskançlık temelli derin bir bunalıma sokmuştur: “*Wertheimer ve bense, ana babamıza virtüözlüğümüzde başarılı olamamamızdan ötürü hak verdik, babamın sık sık söylediği üzere utanç verici biçimde çok erken başarısız olmuştuk*”¹³⁹ Wertheimer ve anlatıcının başarısız oldukları söylenemez bilakis ikisi de kendi alanlarında başarılı olduklarını ve ailelerine karşı kendilerini ispatladıklarını söylemektedirler. Wertheimer’in ailesinin, Wertheimer üzerinde kurduğu baskı, karakterin kendisine karşı hissettiği güveni zedelediği gibi Glenn’e karşı da kıskançlıkla karışık bir nefret duymasına sebep olmuştur. Hiçbir zaman Glenn kadar başarılı bir virtüöz olamayacağını düşünen Wertheimer, her alandaki *Bitik Adamlığı*ni kendi kendisine kabullendirmiştir. Wertheimer’in hissettiği duygular metropolleşen dünyanın belirtisidir hakikatte. Ne kadar başarılı olunursa

---

¹³⁷ Hall, G. Stanley, *Adolescence its Psychology*, 1904, Newyork D. Appleton and Company Vol. II s.73. Yazar tarafından çevrilmiştir.

¹³⁸ A.g.e. s.18

¹³⁹ A.g.e. s.19

olunsun tatmin olamamak, başarısız olma halinin travmaya dönüşmesi ve daima bir diğerinin kıstas alınması, modern zamanın başarı kavramını yeniden şekillendirmesinin bir sonucudur: *“Aslında her şeye yetenekliyiz, ama gene aslında hiçbir şeye başarılı olamıyoruz.”*¹⁴⁰ Eserin neredeyse tamamında bahsi geçen başarı ve başarısızlık kavramları, modern bireyin çıkmazları ve cevabını bulmakta güçlük çektikleri kavramlarıdır.

Şehirleşmenin ve sanayileşmenin yarattığı kaotik atmosfer, bireyin ruhsal durumunda büyük hasarlara sebep olmuştur. Ekonomik ve çevresel faktörlerin gelişim gösterdiği modern çağda, bilinç geriye doğru bir yol izlemiştir. Tıpkı Wertheimer’in ailesinde görüldüğü gibi daima daha fazlasının istenmesi, başarılı olma durumunda bile tatmin olunmaması, her şeye sahip olma kaygısı ve benzeri durumlar bireyi derin bir boşluğa atmıştır. Yaşanan bu boşluk hali modern bireyin intihar fikrine daha fazla yaklaşmasına sebep olmaktadır.

Wertheimer içine düştüğü boşluk itibarıyla yukarıdaki tanıma benzer bir durum yaşamaktadır. Kendisine hayatın hiçbir alanında yer bulamaması, en büyük uğraşı olan piyano da bile başarısız olduğunu düşünmesi onu kaçınılmaz bir intihar düşüncesine sürüklemiştir. Çocukluğundan itibaren bu konu hakkında düşünen Wertheimer, sonunu getiren sebepleri kendi iradesiyle hazırlamıştır denilebilmektedir. Her problemi veyahut problem teşkil etmeyen durumları dahi kendi içinde sorunsallaştırması, karakterin iç dünyasının karamsarlığının bir tezahürü gibidir. Ailesi ile başlayan ve arkadaşlarıyla olan rekabeti sonucunda girdiği kıskançlık hissiyatı ile devam eden sorunları, kız kardeşinin kendisini terk etmesi ile dayanılmaz bir noktaya gelmiştir:

*“Çocukluğundan beri ölme isteği duymuş, hani denir ya, kendini öldürme isteği, ama hiçbir zaman bu konuda en yüksek yoğunluğu gösterememiş. Daha başlangıçtan beri, aslında her şeyiyle ona iğrenç gelen bir dünyanın içine doğmuş olmakla başa çıkamamış. Büyümüş ve bu ölme isteğinin birden yok olacağına inanmış, ama en yüksek yoğunluğa gene de ulaşamamış, dedi.”*¹⁴¹

Wertheimer’in sıklıkla bahsettiği intihar konusu Thomas Bernhard’ın da umumiyetle dile getirdiği bir söylemdir. Bernhard’ın kent hayatının içinde kendisine yer bulamadığını düşünmesi ve ölümü bir kaçış olarak görmesi onu bu düşünceye

---

¹⁴⁰ A.g.e. s.49

¹⁴¹ A.g.e. s.39

itmiştir.¹⁴² Kişisel hayatında eyleme dökmediği fikrini, Wertheimer aracılığıyla gerçekleştirdiği söylenebilmektedir. Wertheimer'in intihar etme düşüncesinin tetikleyicisi kız kardeşi olarak görülse de, karakterin yaşamı boyunca her türlü eyleminin mesuliyetini bir başkasına yüklediği görülmektedir. Çocukluk travmalarını ailesine, başarısızlığını Glenn'e ve intihar etme fikrinin sorumluluğunu ise kız kardeşine yükleyen Wertheimer, kardeşinin evinin bahçesinde intihar ederek, bir kez daha eyleminin sebebini bir diğersinin sorumluluğuna bırakmıştır:

“Bu bitik adamlar ve çıkmaz sokak insanlarından kendimizi kurtarmamız zordur, çünkü bu bitik adamlar ve çıkmaz sokak insanları çevrelerine baskı yapmak, yakınlarını öldürmek için her şeyi yaparlar. (...) her türlü kurbana razıdırlar, kendi öz kız kardeşleri de olsa diye düşündüm. Mutsuzluklarından, bitiklik mekanizmalarından en büyük sermayelerini oluştururlar.”¹⁴³

Eserin üçüncü ve son karakteri anlatıcıdır (Ich-erzähler als Figur). Wertheimer ve Glenn Gould ile Mozarteumda tanışan ve arkadaşlarıyla yaşadıklarını okuyucuya aktaran anlatıcı (yazar), eserin sorgulama mekanizmasıdır. Olayları dışarıdan analiz eden ve diğer karakterlerin de iç dünyasını görüyormuşçasına bir izlenim yaratan anlatıcı, Wertheimer'in Bitik Adamlığını da eleştirmiştir. Anlatıcı da Wertheimer gibi müzik kariyerinde başarısız olduğunu düşünmektedir ve başarısızlığının müsebbibi olarak Glenn Gould'u görmektedir. Anlatıcı, adını kullanmadan modernizmi beraberinde getirdiği değişiklikler nezdinde eleştirilmiştir.

Anlatıcının değişen kavramlar içinde en çok rahatsızlık duyduğu husus kent yaşamıdır. Sanayileşmenin akabinde hızlı bir ivme kazanan kentleşme Bitik Adam'ın karakterlerini bitiren bir nokta olmuştur. Eserin hiçbir karakteri şehirleşen hayatın içinde kendine yer bulamamıştır:

“Yanlarından geçip giderken kentler harap bir etki uyandırıyorlar, köy evleri tümünden çökmüş, sahipleri eski pencereleri çıkartıp yeni zevksiz plastik çerçeveler takmışlar. Artık manzaraya egemen olan kilise kuleleri değil, ithal plastik silolar, aşırı derecede büyük depo kuleleri. Viyana'dan Linz'e gidiş zevksizlikten geçişten başka bir şey değil.”¹⁴⁴

---

¹⁴² Bkz. Bölüm 2.3 Thomas Bernhard'ın Hayatı, s.26

¹⁴³ A.g.e. s.102-103

¹⁴⁴ A.g.e. s.44

Eserin genel havasında var olan karamsarlık, anlatıcının eleştirel bakış açısıyla kaos havasını da beraberinde taşımıştır. Anlatıcının, Wertheimer ve Glenn için yaptığı yorumlar, karakterlerin tahlilleri için yol göstericisi olmuştur fakat diğer karakterlerde olduğu gibi anlatıcının karakteri hakkında da çok fazla detay yer almamaktadır. Virtüöz olduğu bilinen anlatıcı, diğer karakterlerle olan benzerlikleri üzerinden kendisini zaman zaman açık etmektedir: *“Glenn büyük kent insanıydı, tıpkı benim gibi, Wertheimer gibi, aslında büyük kente has her şeyi seviyor, kırsaldan nefret ediyorduk.”*¹⁴⁵

Thomas Bernhard’ın, okuyucu tarafından bilinen katı yönüne eserin tamamında anlatıcı tarafından rastlanılmaktadır. Modern çağın birey üzerindeki olumsuz yönlerinin ağırlıklı olarak gösterilmeye çalışılan eserde çevresel koşullar, kent ve kırsal hayatın kıyaslaması üzerinden yapılmaktadır. Wertheimer’in hayatının sorumluluğu için daima bir kaçış noktası araması, Glenn Gould’un başarısının kıstası olarak yer alması ve anlatıcının eleştiri kanalıyla aktardığı karakterlerin iç dünyası, eserin yekpare temasıdır. Lokantaya gelip-gitmek ve Wertheimer’in av evi arasında toplamda beş veyahut yedi saatte geçen olay örgüsü ucu açık bir şekilde son bulmaktadır.

Karakterler üzerinden görülen modern zaman etkileri; bireyin sürekli gelişen düzen içinde aynı oranda gelişme çabası, kentleşme başlığı altında toplumun geçirdiği değişim, başarının kıstasının bir diğerinin başarısı ile belirleniyor olması ve ailevi problemlerin bu konuda belirleyici olması, hayatı yaşamak ile dışarıdan izlemek arasında temel farklılıklar olduğu ve kendi kendisinin doyum noktasını belirleyemeyen modern birey minvalinde gelişmektedir. Kendisini zamanı yakalamak üzere vazifelendiren modern birey, arzusuna kavuştuğu takdir de mutlu olamadığını fark ettiğinde gayretinin nafiye yere harcadığını fark edip yeni bir yıkımla daha karşı karşıya kalmaktadır: *“İntihara karşı konuşmalar yaptı, ama onu bana hiç çekinmeden yakıştırdı, durmadan benim cenazeme gitti geldi, uygulamada o kendisini öldürdü ve ben onun cenazesine gittim.”*¹⁴⁶

---

¹⁴⁵ A.g.e. s.21

¹⁴⁶ A.g.e. s.86

3.3. Kireç Ocağı'nda Birey Ve Toplum Eleştirisi

“Soğukluk olmadan netlik olur mu?

Thomas Bernhard'ın Kireç Ocağı bu soruyu cevaplamıyor.

Ancak bu soru, Kireç Ocağı olmadan cevaplanamaz”¹⁴⁷

Thomas Bernhard'ın 1970 yılında yayınlanan eseri Kireç Ocağı, hem içerik hem de üslup olarak yazarın kendine has edebi kişiliğinin bir ürünüdür. Romanın tümüne hâkim olan kaotik atmosfer, karakterlerin ruh halleri ve söylemlerinde de görülmektedir. Thomas Bernhard'ın eliptik ve sarmal dilinin net bir şekilde görüldüğü Kireç Ocağı, sık tekrarlı ve müzikal bir yapıya sahiptir. Bitik Adam eserinde var olan ritmik hava Kireç Ocağında da mevcuttur ve Anton Webern'in orkestrasının varyasyonlarının¹⁴⁸ inişli çıkışlı havası ile Schönberg'in Harun ve Musa operası¹⁴⁹ eserin içeriği ile uyum içinde olduğu söylenebilmektedir: *“Konrad'm Fro'ya söylediğine göre karısının kulağının on iki ton müziğine yatkınlığı Konrad'ın deneylerinde en büyük rolü oynamış, Webern'in orkestra eserleri, Schönberg'in Musa ve Harun'u, genel olarak müzik,”¹⁵⁰*

Thomas Bernhard yaşadığı dönem içinde meydana gelen her hadiseyi reddetmeyi seçmiş bir yazardır. Modern bir çağda dünyaya gelen yazarın 'adapte olma' kavramına ne denli uzak olduğu neredeyse Bernhard ile alakalı her hususta okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Eserleri Bernhard için bir katharsis yoludur. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Doktor Ramiz üzerinden görülen katharsis kavramı, Bernhard'ın karakterleri aracılığıyla bir kez daha kendini göstermektedir. Yazarın kişisel hayatından emarelere hemen hemen her noktada denk gelmek mümkündür. Kireç Ocağı, Bernhard'ın fantezi dünyasının gerçeklik ile ilişkilendirilmesinin en sarıh örneklerinden biridir.

Kireç Ocağı Thomas Bernhard'ın gözünden görülen Avusturya'yı resmetmektedir. Şehir hayatı karmaşık ve gürültülüdür, aile ilişkileri zedelenmiş, bireylerin üzerinde buhran havası mevcuttur. Tüm bu kaos ortamından kaçmak için çıkış noktası arayan ise romanın ana karakteri Konrad'dır.

¹⁴⁷ Erişim için: faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/ernst-wilhelm-haendler-mein-lieblingsbuch-das-kalkwerk-1178128.html. Yazar tarafından çevrilmiştir.

¹⁴⁸ Webern, Anton, Symphony Op.21: II Variations, 1927-28, Universal Edition: New York-Wien

¹⁴⁹ Erişim için: schoenberg.at/index.php/de/typography/moses-und-aron

¹⁵⁰ Bernhard, Thomas, Kireç Ocağı, 2016, Yapı Kredi Yayınları, s.74

Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Konrad, okumak ve bilim insanı olmak istemektedir. Kendisinin aksine ailesi eğitim almasını değil, fabrikaların ve çiftliğin başına geçmesini istemektedir. Konrad, ailesi ile ilk kırılmasını hayalleri ile ailesi arasında tercih yapmak durumunda kaldığında yaşamıştır. Tüm ihtimalleri göz önünde bulunduran Konrad, zihnindekileri gerçekleştirmek adına küçükken sık sık ziyaret ettiği ve üzerine planlar kurduğu kireç ocağında yeni bir hayata başlar. Konrad'ın Thomas Bernhard gibi kaçamadığı gerçekliği çocukluğudur. Eserde ayrıntılı bir şekilde yer almayan Konrad'ın çocukluğu, zaman zaman karakterin söylemleri aracılığıyla kendini göstermektedir:

“Çocukluğuna bakarken bir felakete bakar gibi oluyormuş, nereden bakarsa baksın, çocukluğuna bakmak bir felakete bakmaktan başka bir şey değilmiş, tıpkı cehenneme bakmak gibi. Ne zaman çocukluğuna bir kapı açsa, zifiri karanlığa bir kapı açmış oluyormuş. İçeriden gelen tek şey soğuk ve insafsızlıkmış. Ve bu karanlığın içinde anne babasının kayıtsızlığı ve gizli taş kalpliliği bugün bile hissediliyormuş.”¹⁵¹

Modern çağın ve sermaye piyasasının zemin hazırladığı rekabetin sorumluluğunu büyük oranda modern dönemin çocukları taşımıştır. Ailelerin kendi içlerinde yaşadıkları mukayeseli ilerleme, aynı şekilde çocuklardan da beklenilmiştir. Bu beklentiler zaman zaman baskı yoluyla karşılanmaya çalışılmıştır. Konrad'ın ailesinin kendisinden beklentileri de bu yöndedir. Ailesinin kurduğu kusursuz düzenin bozulmaması adına, bilhassa ekonomi anlamında yetkin çocuk yetiştirilmesi gerekiyordu fakat Konrad bu beklentileri karşılamak istemediği gibi bu yönde bir çaba da göstermemiştir: *“O nedenle sonradan tek başına kaldığında, erkeklik çağında daima, gereken her durumda isteğini hayata geçirmiş, çünkü çocukluk ve gençlik çağında en önemsiz bir konuda bile asla isteğini hayata geçirememiş...”¹⁵²*

Kireç ocağına kafasında tasarladığı çalışmalarını gerçekleştirmek adına taşınan Konrad, yalnız kalmak istememiştir. Hasta ve sakat kalacağı bariz bir şekilde belli olan ve eserde adı Bayan Konrad olarak geçen bir kadınla hayatını birleştirmiştir. Bayan Konrad, Konrad için kusursuz bir eş adaydır çünkü Konrad'ın yaptığı çalışmalarını sorgulayamadığı gibi olan olayları da muhakeme etme yetisine sahip değildir. Kendisine

---

¹⁵¹ A.g.e s.39

¹⁵² A.g.e. s.39

mecbur bir kadınla evlenen Konrad, olağan evlilik hayatının çok dışında bir yaşantı sürmektedir. Zaman içinde evliliklerin ve ikili ilişkilerin de zarar gördüğünü ve tahavvül ettiğini düşünen Konrad, eşini denek olarak görmek dışında bir yaklaşıma sahip değildir:

“İdeal birlikte yaşam denilen şey bir yalanmış, ideal birlikte yaşam denilen şey olmadığı için de kimsenin böylesine hakkı yokmuş, bir evliliğe girmek, bir arkadaşlığa girmek gibiymiş, çifte umutsuzluk ve çifte sürgün halini tamamen bilinçli olarak üstlenmek, yalnızlık arafından birliktelik cehennemine girmek. Ve birliktelik konusunda tamamen susmak. Çünkü iki zeki insanın, akıl vasıtasıyla her şeyi, her zaman olmasa da bir süreliğine bütünüyle idrak eden iki kişinin çifte umutsuzluğu ve çifte sürgünü, çifte çifte umutsuzluk ve çifte çifte sürgünmüş.”¹⁵³

Evlilik kavramının her kültür için farklı bir manaya geldiği aşikârdır. Fakat ikili ilişkiler her toplumda nispeten benzer şekilde yer almaktadır. Duygusal bağlarla kurulu olan ilişkiler, Konrad’ın gözünden artık dejenere olmuş durumdadır. Modern zamanın ikili ilişkiler üzerindeki etkisi toplumun en küçük birimi olan ailede başlamaktadır. Zaman içinde meydana gelen değişimlere direnemeyen her kavram gibi yeniden şekillenen duygusal bağa dayalı ilişkiler de ailede yaşadığı kırılmayı evlilikte devam ettirmektedir. Ailesinde yaşamaya başladığı sorunları evliliğine taşıyan Konrad, ebeveynlerinden gördüğü baskı ve şiddet tutumunu eşine göstermiştir. Bu şekilde çocukluğun erken dönemlerinin birey psikolojisi üzerindeki etkisinin ne denli önemli olduğu bir kez daha görülmektedir: “*Konrad Fro’ya, hangi birliktelik yanlış değil ki, hangi evlilik bütünüyle yanlış, ters, yani, artık bir kez oluşmuş, ikiyezlü, korkunç, hangi arkadaşlık yanlış değil ki, birlikte yaşayan hangi insanlar kendilerini gerçekten mutlu ya da en azından geçinip gidiyor diye niteleyebilirler?*”¹⁵⁴

Konrad kendisi ve eşini neredeyse hapsediği kireç ocağına misafir de kabul etmemektedir. Belirli kişilerin gelip gittiği, şehir dışında yer alan kireç ocağının ürkütücü bir havası vardır. Eserin başkarakterinin söylemleri de bu ürkütücü havayı desteklemektedir. Diğer karakterlerle girdiği diyaloglarda görülen şudur ki; Konrad bütünüyle bir umutsuzluğu temsil etmektedir. Kireç ocağında yapacağına inandığı

---

¹⁵³ A.g.e. s.117

¹⁵⁴ A.g.e. s.117

çalışmalarını yapamamış, bu durum onu daha da mutsuz bir insana dönüştürmüştür. Güzel olan her şeye karşı çıkan Konrad, bu kavramın zihnini yorduğuna inanmaktadır:

“Yeni başlanmış ya da ilerlemekte olan bir zihinsel ürün için dünyada hiçbir şeyin tabiri caizse güzel bir yerden daha zararlı olmadığı gerçeği kadar net değilmiş, güzel bir şehir bir zihinsel çalışmanın en iyi, en esaslı planını mahvedermiş, güzel bir manzara beyni rahatsız eder, tabiri caizse harikulade bir doğa kafayı mutlak surette zayıflatırmış.”¹⁵⁵

Konrad, her kavramı ve durumu reddetmesi itibariyle romanda kendisinin de tekrar tekrar okuduğu Rus anarşizm kuramcısı Pyotr Kropotkin (1842-1921) ile benzerlik taşımaktadır. Toplumsal değişimleri eleştirip, ekonomik yenilenmeyi kabul etmeyen Konrad, tıpkı Kropotkin gibi yeni sistemin kölelik olduğu fikrindedir. Kropotkin’in; *“Gerçekten de, iktisadi kölelik var oldukça özgürlükten söz etmenin nafile olduğunu günümüzde çok iyi bilmekteyiz.”¹⁵⁶* Sözleriyle naklettiği yeni iktisadi düzen, Kireç Ocağı’nda Konrad tarafından şu şekilde yorumlanmaktadır;

“Bu saçmalığın aklınıza gelmek zorunda olduğunu... Bu denli sefil bir biçimde geçiminizi sağlamak zorunda olduğunuzu, bu denli sefil bir biçimde araştırma yapmak zorunda olduğunuzu, herkesin bu denli sefil bir biçimde geçimini sağlamak, herkesin bu denli sefil bir biçimde araştırma yapmak zorunda olduğunu... Gittikçe daha sefil bir biçimde, diye düşünüyorsunuz... Ve aslında, diye düşünüyorum, demiş Konrad profesöre.”¹⁵⁷

Romanın tamamına bakıldığı takdirde, Konrad okuyucuya akıl sağlığı yerinde olmayan bir birey gibi görülebilir. Davranışları zaman zaman bu savı doğrular nitelikte olsa da bir ‘deli’ olmaktan ziyade etrafındaki her olguyu sorgulayan bir bireydir. Kendisine yer bulamadığı şehir hayatından kaçıp yerleştiği kireç ocağında da dilediğini bulamamış ve toplumun ikiyüzlülüğünden daima yakınmıştır. Modern dünyanın sunduğu şehirleşme, kabullenilmediği takdirde birey ve toplumu karşı karşıya getiren bir yapıya sahiptir. Kendisine şehir hayatında yer bulamayan birey, topluma da yabancılaşmış ve uzaktan izleyen bir eleştirmen rolü üstlenmiştir. Konrad şehir hayatına uzak olduğu ölçüde topluma da mesafelidir:

---

¹⁵⁵ A.g.e. s.136

¹⁵⁶ Kropotkin, Pyotr, Anarşi Felsefesi-İdeali, 2005, Kaos Yayınları, s.18

¹⁵⁷ A.g.e. s.99

“Kitle bireyi inkâr edermiş ki bu aslında kitle için değil sadece birey için mümkünmüş, birey kitleyi inkâr edermiş ki bu aslında sadece kitle için mümkünmüş, ama birey kitleyle ilgilenmezmiş, neticede kitle yararına kendisinden başka bir şeyle ilgilenmezmiş, tıpkı kitlenin de neticede birey yararına bireyle ilgilenmemesi gibi, kitle bireyin başarısını ancak birey yok olunca, birey kitleyi ancak kitle yok olunca kabul edermiş vesaire.”¹⁵⁸

Konrad, bilimsel çalışmaları için uğraş verirken doğayı analiz etmekten ziyade birey ve toplum ile karşı karşıya kalmıştır. Küçük yaşlarından itibaren düşünce yapısından dolayı kendisini diğer insanlardan farklı gören Konrad, bu özelliğinden dolayı dışlandığını ve susturulduğunu düşünmektedir. Fikirlerinin sorulmamasının, sorulduğu takdirde de önemsenmemesinin sebebi diğerlerinden farklı olmasıdır. Konrad’ın gözünden yeni dünyanın ‘yeni’ insanları farklı olanı kabul etmemektedir: *“Onların ideali tamamen kulaksız ve beyinsiz bir kitle, dolayısıyla toplum kulakları da beyinleri de ortaya çıktıkları yerde vuruyor, şurada bir beyin var deniliyor ve o beyin vuruluyor, orada bir kulak var deniliyor ve o kulak vuruluyor.”¹⁵⁹* Modern çağın değişime uğrattığı birçok kavram mevcuttur, ekonomik, sosyal ve çevresel düzenin değişmesinin yanı sıra birey bu değişimin en önemli halkasını oluşturmaktaydı. Var olan değişimin kurucusu olan modern birey kendisinde meydana gelen değişimleri devinim içindeyken zaman zaman göz ardı etmiştir. Konrad bu değişimleri fark edip sonuçlarını analiz etmiştir: *“Günümüzde keskin gözlere ihtiyaç olmadığı gibi, keskin kulaklara da ihtiyaç yokmuş, birisi keskin duyuyor ya da keskin görüyorsa ortadan kaldırılır, hapsedilir, tecrit edilir, hapis ve tecritle mahvedilirmiş.”¹⁶⁰* Arkadaş edinmeyen Konrad, Mubner çiftliği kâhyası Wieser ve Trattner çiftliği kâhyası Fro ile zaman zaman girdiği diyaloglarla arkadaşlık ilişkileri hakkındaki görüşlerini belirtmektedir. Wieser ve Fro eserde etken bir rol oynamamaktalar, Konrad ile kurdukları iletişim sonucunda ana karakterin duygularına tanık olunması sağlanmaktadır. Bu diyaloglar neticesinde Konrad’ın kaçındığı durumun sadece şehir hayatı olmadığı, bireylerden ve onların tavırlarından da uzak durduğu görülmektedir: *“Bugünkü insanın tipik özelliği hiçbir şekilde ve hiçbir*

---

¹⁵⁸ A.g.e. s.43

¹⁵⁹ A.g.e. s.52

¹⁶⁰ A.g.e. s.52

şeyden ötürü sarsılmamasıymış. Sarsıntı ikiyüzlülük tarafından ortadan kaldırılmış, sarsıcı olan ikiyüzlülükmüş.”¹⁶¹

Thomas Bernhard'ın sıklıkla eleştirilerinin hedefinde yer alan din ve kiliseler, Konrad'ında da kabullenmediği kavramlardır. Dogmatik değerlere sahip olan din mefhumu, Konrad nezdindeki mantıki değerlerle örtüşmemekteydi. Bireylerin düşünce ufuklarını genişletmeleri ve özgürlük kavramının önem kazanması ile kilise ve din adamlarının baskıcı tutumları önceki dönemlere oranla ehemmiyetini kaybetmiştir. Modernleşme süreci ile birlikte din adamları ve kilisenin tutumu değişmiş olsa da dini inancın tamamıyla yok olduğunu söylemek mümkün değildir. Modernleşmenin manasını meydana getiren değişimin bir parçası olduğu söylenebilmektedir. Konrad, büyük değişimler yaşamış olsa dahi din ve kilise ile alakalı tutumunu değiştirmemiştir. Bernhard'ın küçüklüğünde yaşadığı travmalardan ötürü kiliseye ve din adamlarına duyduğu öfke, Konrad üzerinden bir kez daha görülmektedir. Konrad'ın din ile alakalı yorumunda yeniden tesadüf edilen konu, karakterin yenilenme sürecinin ne denli uzağında olduğudur:

“Din, insanları kitle halinde kaosa itaat eder hale getirmeyi hedefleyen dangalakça bir deneymiş ve: Kilise konuştuğunda, vekil diliyle konuştuğunda, bir kardinali dinlediğimizde, seyahat eden birini dinlemiş gibi olurmuşuz vesaire. Öte yandan hepimiz her şeyi duyduğumuza, her şeyi gördüğümüze ve her şeyi duyduğumuza ve her şeyi hallettiğimize inanıyormuşuz, her şeyle uzlaştığımıza, oysa aslında bu süreç, yalan olan bütün gelecekte hiç durmadan tekrarlanıyormuş vesaire.”¹⁶²

Değişim kâinatın oluşumundan beri var olmuştur. Dünyanın içinde yer alan nosyonlardan evvel dünyanın şekli dahi birçok değişime uğramıştır.¹⁶³ Fiziksel yapısının uğradığı değişimler, coğrafi düzeni ve direkt olarak da insanı etkilemiştir. Adına modernleşme denilse dahi birbiriyle etkileşim halinde olan nesnelere veyahut kavramlar yenilenme sürecinin yapı taşlarını oluşturmuşlardır. Somut bir şekilde gözlenen değişimlerin yanı sıra soyut kavramlar da değişimin bir parçası olmuştur. Kelimelerin uğradığı değişimler ve çağa göre yeniden yorumlanıyor olmaları, bireyi de kendi ürettiği kelimenin manasını yeniden öğrenmek durumunda bırakmıştır. Konrad,

---

¹⁶¹ A.g.e. s.110

¹⁶² A.g.e. s.111-112

¹⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Hawking, Stephen, Ceviz Kabuğundaki Evren, 2002, Alfa Yayınları

aykırı tutumunu kelimeler için de göstermiş ve zaten diyalog kurmaktan yana olmayan yapısıyla konuşmanın manasızlığından yakınmıştır. Arkadaş edinmeyen ve eşiyile de neredeyse hiç iletişim kurmayan Konrad kelimelere karşı tutumunu şu sözleri ile ifade etmektedir:

“Kelimeler düşünceyi indirgemek için icat edilmiş, evet, hatta şunu söyleyecek kadar ileri gidebilmiş ki kelimeler düşünceyi ortadan kaldırmak için icat edilmiş ki bunu da vaktiyle yüzde yüz başarmışlar. Ne olursa olsun, kelimeler her şeyi yerle bir ediyor, dedi Konrad. Umutsuzluk kelimelerden kaynaklanıyor, başka hiçbir şeyden değil.”¹⁶⁴

Romanın diğer karakteri Bayan Konrad, hasta ve sakat bir kadındır. Novalis’in Offerdingen eserini tekrar tekrar okuyan ve ördüğü eldiveni söküp tekrar yapan ve bunu yapmaktan sıkılmayan bir karakterdir. Bayan Konrad, yaşama tutunmaya çalışan bir tavır sergilemektedir. İçinde bulunduğu tüm koşullara rağmen mutlu olmanın yollarını aramış, mutsuzluğundan kaçmaya çalışmıştır. Konrad’a göre ‘kaçık’ olan Bayan Konrad ürkütücü de bir yana sahiptir. Trajik bir durumun içinde olan Bayan Konrad, isteği dışında gelişen bir esaretin içine girmek durumunda kalmış ve kaçıışı Offerdingen’in romantik dünyasında bulmuştur: *“Onu tanıyanlar çok mutlu zannederler; hâlbuki hayattan bıktığını, dünyanın ona ne kadar anlamsız geldiğini, kaçıp uzaklara gitmek istediğini hiç bilmezler. Bu kadar çok çalışmasının sebebi kazanç isteği değil, içinde bulunduğu bu ruh halinden uzaklaşmak istemesidir aslında.”¹⁶⁵*

“Wieser’e göre Konrad karısına, Wieser’in ikisi hakkında bildiklerinden sonra, canavardan başka bir şey gibi görünemezmiş.”¹⁶⁶ Bayan Konrad, Konrad için çalışmalarını yavaşlatan ve engel olan bir insandan başka hiçbir şey ifade etmemektedir. Konrad için her şey ona engel olmaktadır bu yüzden hiç kimseyle sağlıklı bir ilişki kuramamaktadır: *“Sona vardığımızı ikimiz de biliyoruz, yine de her gün sona varmamış gibi davranıyoruz.”¹⁶⁷* Bayan Konrad, ‘yeni’ olan her şeye tepkili olan ve eskiyi de görmek istemeyen Konrad ile iletişim kurmanın yolunu bulamamıştır: *“Konrad’ın Fro’ya göre en sonunda iki taraf bütün bu mutsuzluğun ve dolayısıyla her şeyin*

---

¹⁶⁴ A.g.e. s.94

¹⁶⁵ Novalis, Heinrich von Offerdingen, 2014, Doğu Batı Yayınları s.154

¹⁶⁶ A.g.e. s.139

¹⁶⁷ A.g.e. s.116

sorumlusunun incelemeden ve dolayısıyla işitmeden başka bir şey olmadığı konusunda fikir birliğine varabilmişler.”¹⁶⁸

Yeni olan her kavram çeşitli aksaklıklara ve adapte olma sorunlarına yol açmaktadır fakat bu bütünüyle bir yok olma anlamına gelmemektedir. Modern dünyanın bireyleri iletişim ve ilişkiler konusunda kısmi sarsıntılar yaşamış olsa da Konrad’ın yaşadığı ve eşine yaşattığı durum bencilliğinin bir ürünüdür. Yalnızca kendisine ve çalışmalarına ehemmiyet veren Konrad, başarısızlığının müsebbibi olarak da çevresini sorumlu tutmaktadır. Konrad eşinin kendisine bağımlılığını bencil ve merhametsiz bir tavırla karşılıyor olsa da Bayan Konrad’ın ruh sağlığının normal olmadığı ise sahip olduğu çeşitli takıntılarla kendini göstermektedir:

“Fro’ya söylediğine göre Konrad bugün karısından iki saatlik Kropotkin okumasına tahammül etmesini istemiş ama karısı itiraz etmiş, en sonunda ikisi şu şekilde anlaşmışlar: karısı iki saatlik Kropotkin okumasına dayanacak, o, yani kocası da onun, gelinliği olarak adlandırdığı altın işlemeli siyah elbisesini giymesine izin verecekmış.”¹⁶⁹

Bireyin takımtı haline getirdiği davranışları ile zaman içinde kurtulamayacağı bir döngüye girmesi, psikoloji terminolojisinde obsesif kompulsif bozukluk olarak yer almaktadır. Bayan Konrad’ın sürekli giymek istediği siyah elbisesi, söküp yeniden yaptığı eldiveni ve Ofterdingen’i tekrarlı okumasıyla bu rahatsızlığa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Eserin içinde sıklıkla aynı cümleleri kuruyor ve aynı şeyleri düşünüyor olması da bu savı destekler niteliktedir. Bayan Konrad’ın sahip olduğu takıntıların yanında Konrad’ın da aynı düzeyde obsesyonlara sahip olduğu görülmektedir.

18. yüzyıldan süregelip gelişimini halen daha devam ettiren psikoloji kavramı modern bireyin kendini tanıması adına önemli bir kıstas olmuştur. Yeni kavramların ışığında gelişimini devam ettiren modern çağ, yeni sorunlar ve beraberinde çözümler de geliştirmiştir. Fakat Konrad ve Bayan Konrad için görülen şudur ki; kendilerini tanımadıkları gibi, sorunlarının çözümlerini de bilmemekteler.

---

¹⁶⁸ A.g.e. s.109

¹⁶⁹ A.g.e. s.133

Konrad'ın 'kaçıklık' noktasına varan soğukkanlılığı ve insani duygulardan uzaklığı yerine Bayan Konrad hiçbir zaman görmediği huzurun arayışındadır: *"Ellerini duvarlara, buz gibi bina duvarlarına, buz gibi kapı çerçevelerine, buz gibi "demir" tavan arası kapılarına, pencere camlarına, "Kireç ocağında kalmış tek tük mobilyanın, buz gibi ahşabına dayamak ve gözlerini kapatıp kendi kendine sürekli "Huzur, Huzur, Huzur diye mırıldanmak zorunda kalırmış."*¹⁷⁰

Bayan Konrad, modern dönemin hastalıklı ve mecbur kalınmış ruhunun bir yansımasıdır. Ne denli kaçmak isterse istesin kurtulamayacak olmayı kabullendikten sonra mutlu olmayı denemiş bir bireydir. Takıntılı kişiliği, kendisinden daha takıntılı bir birey karşısında yok olma noktasına gelmiştir: *"Esasında insan kendi doğasını kökten değiştirmeliymiş ama kimse kendi doğasını değiştiremezmiş, çünkü doğa kendini değiştirtmezmiş."*¹⁷¹

Konrad, yaşadığı evrende, ülkesinde ve hatta evinde dahi kendisine yer bulamamış bir bireydir. Topluma karşı çıkmış, 'yeni' insanın kurduğu dünyanın dışında kalmayı seçmiş, dini ve milli değerlerle hiçbir zaman barışmamış bir karakterdir. Konrad'ın kontrol edilemez öfkesi, onu kireç ocağına yeni taşındığı dönemde cinayet işlemeye kadar götürmüştür.

Şehir dışına taşınmış olması, toplumdaki kopuk bir hayat yaşaması ve insanlarla iletişim kurmaktan kaçınması da Konrad'a iyi gelmemiştir. İçinde var olan öldürme duygusu, fırsatını bulduğu ilk anda dışarı çıkmaktadır. Zarar verme içgüdüsünü kontrol edemeyen Konrad, 'kaçıklığını' eylemlerine, eylemlerini ise 'kaçıklığına' bağlamaktadır. Konrad'ın kontrol edemediği öfkesinin son kurbanı Bayan Konrad olmuştur. Bir gece vakti eşini kafasının arkasından defalarca ateş ederek vuran Konrad, kendince onu tekerlekli sandalyede yaşama eziyetinden kurtardığını düşünmektedir. Bu şekilde başlayan roman, Konrad'ın mahkeme süreci ve geriye dönüş tekniği ile devam etmektedir. Eserin başında tanık olunan son, Bayan Konrad için nihayet anlamına gelirken, Konrad için yeni bir sürecin başlangıcıdır. Konrad üzerinden zamandan kaçmanın imkânsızlığı ve karşı koymanın çözüm olmadığı görülmektedir. Modern zamanın bireyden aldıkları gibi kattıkları da mühim bir gerçektir. Kendisi için doğru olanı elimine edip, zamanın ruhunu yakalamaya çalışmak ve erozyona uğramamak

---

¹⁷⁰ A.g.e. s.62

¹⁷¹ A.g.e. s.80

adına çaba göstermek yerine bütünüyle bir karşı koymanın çok daha büyük bir facia yol açtığı görülmektedir. Konrad, ‘yeni’ insanın ne şekilde olmaması gerektiğini göstermektedir. Bireyin ne yaparsa yapsın kaçamayacağı tek hakikat olan değişim, varlığını daima koruyacaktır. Değişimin neresinde ne şekilde olunacağına ise bireyin kendisi karar verebilmektedir. Konrad ve Bayan Konrad zamanın dışında kalmış karakterlerdir. Yaşanılan bu aidiyetsizlik ikisini de muhayyel edilemeyecek bir noktaya taşımıştır: “*Ben sizin rahatsızlık rahatınızım!..*”¹⁷²

3.4. Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Bitik Adam Ve Kireç Ocağı Eserlerinde Karşılaştırmalı Olarak Birey ve Toplum Eleştirisi

Meydana gelen değişimler, hangi toplumda vukuu bulursa bulsun birçok kazanımı ve olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Bireyin, modernleşme sürecinde yaşanan tahribatları ve olumlu manadaki devinimleri müşahede etmesi adına edebiyat önemli bir rol oynamıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Thomas Bernhard’ın yazın dünyaları ekseriyetle modernleşme sürecinin olumsuz yanlarını yansıtıyorlar da karakterleri, kazanım ve kayıpları tahlil etmek adına önemli emareler sunmaktadırlar. Ahmet Hamdi’nin modernleşme sürecinde sendeleyeni karakterleri, Thomas Bernhard’da öfkeli bir duruş sergilemektedirler. Bernhard’ın karakterleri, modernleşme sürecine neredeyse hiç şans vermemişlerdir ve yeni olan her hadiseye karşı kati bir tavır takınmışlardır. Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nde Halit Ayaracı üzerinden kendini gösteren modern zamanın bencil tutumu, Kireç Ocağı’nda Konrad üzerinden gözlemlenebilmektedir. İki karakter de çıkarları söz konusu olduğunda hiçbir ferdi önemsemedikleri gibi yine bir diğer bireyi önemsemeksizin koşulları kendi lehlerine çevirmek adına ellerinden geleni yapmaktadırlar. Öyle ki Halit Ayaracı ve Konrad sahip oldukları hodbin tavırları, özel hayatlarında dahi terk etmemektedirler ve bu durum Halit Ayaracı’yı en yakın arkadaşı olan Hayri İrdal’e ihanete götürürken, Konrad’ı ise karısını öldürme noktasına getirecektir. Durkheim’in demir kafes kuramı, Konrad ve Halit Ayaracı üzerinden vücut bulurken, kendileri için kurdukları ve güvenli olduğuna inandıkları görünmez parmaklıklara sahip dünyaları, ikisi için de ıstıraplı bir son hazırlamıştır.

Yeni olan bir vakıadan kaçmak mümkün olmadığı gibi yanlış bir edinim ise hazin sonuçlara sebep olabilmektedir. Tanpınar’ın karakterleri her iki durumu da yaşarken,

---

¹⁷² A.g.e. s.101

Bernhard'ın karakterleri daimi bir kaçış içinde olmuşlardır. Kireç Ocağı'nda sürdürülen yalnız bir hayat dahi Konrad'ın modernleşme sürecinden etkilenmesini engellemiştir nitekim bu kaçış dahi modern dönemin meydana getirdiği bir husustur. Marx'ın yabancılaşma kuramı, Konrad'ın önce topluma daha sonra kendisine yabancılaşması olarak tezahür etmiş, bu durum da İngiliz biyolog ve doğa bilimcisi Charles Darwin'in "*Ne en güçlü olan tür hayatta kalır, ne de en zeki olan, değişime en çabuk adapte olabildir hayatta kalan.*"¹⁷³ Sözüne doğrular niteliktedir.

Kireç Ocağı'nda Konrad üzerinden görülen modernizmden kaçış süreci, Bitik Adam'da tamamıyla aksi yönde bir seyir izlemektedir. Modern dönemin bireye yüklediği başarılı olma arzusu, Wertheimer'i en yakın arkadaşları ile dahi rekabete girmesine sebebiyet vermiştir. Tanpınar'ın sıklıkla değiştiği zemin hazırlanmamış her olgunun yüzeyde kaldığı gerçeği, başarı kavramı için de geçerliliğini korumaktadır. Wertheimer'in gerekçesini dahi sorgulamadan peşine düştüğü başarılı olma hırsı, onu intihara kadar sürüklemiştir. Konrad'ın bütünüyle kaçtığı modernizm, Wertheimer'in yanlış alımlaması ile benzer şekilde tezahür etmiştir.

Bernhard'ın karakterleri, yaşadıkları her olumsuz durum karşısında kaçış olarak intiharı seçmiş olsalar da Tanpınar'ın karakterleri, modernleşme sürecine karşı direnç göstermişlerdir. Bilhassa yakın çevresinde, modernleşme sürecinin neredeyse tüm olumsuz yanlarına tanık olan Hayri İrdal, Wertheimer'in aksine içinde bulunduğu dönemi anlamlandırmaya çalışmıştır ve bu anlamlandırma süreci İrdal'in yaşadığı uyumsuzluğu, her ne kadar kendisi kabul etmese de bir kez daha gün yüzüne çıkarmaktadır. Durkheim'in anomi olarak adlandırdığı uyumsuzluk sorunu, İrdal'i derin bir yalnızlık ve umutsuzluğun içine sürüklemiştir. Wertheimer ve İrdal'in yolları yaşadıkları modern dönem uyumsuzluğu ve umutsuzluğu hususunda kesişmektedir.

Tanpınar'ın karakterleri modernleşme sürecini yanılığlarla da olsa takip edip, hayatta kalmaya çalışırken, Bernhard'ın karakterleri bu hususta mücadele göstermeyi tercih etmemişlerdir. Modern dönemin yanılığlarla alımlanması veya alımlanmaması noktasında meydana gelebilecek muhtemel sorunlar, Tanpınar'ın karakterleri izleğinde safi bir şekilde gözlemlenebilirken, Bernhard'ın karakterleri, modernizme ekseriyetle karşı koymaktadırlar. Yazarların ve yazarların karakterlerinin biçim almasında bilhassa

---

¹⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz: darwinproject.ac.uk

toplumsal olmak üzere birçok etmen rol oynamaktadır ve bu durum da müstesna farkları belirgin hale getirmektedir. Hangi toplumda veya koşulda meydana geldiği mühim olmamakla beraber özellikle kitlesel değişimlere direnmek tarihte de birçok örneği olduğu gibi sonuç vermemektedir. Bireyin yaşanan değişim sürecini, evvela kendi adına doğru elimine etmesi, daha sonrada toplum içinde yaşanması olası uyumsuzlukların önüne geçmesi minvalinde büyük önem taşımaktadır zira bireyin gösterdiği direnç yaşanan değişim sürecinin ilerlemesine tesir etmediği gibi ferdi zamanın dışına da itmemektedir. Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Kireç Ocağı ve Bitik Adam eserlerinde, birtakım farklılıklar göz ardı edildiği takdirde tanık olunan durum bütünüyle söz konusu şekilde meydana gelmektedir. Karakterlerin zamanın dışında kalmaları, zaman zaman dışında kalmak için çaba göstermeleri ve yakalamak adına verdikleri uğraşında natamam olması, onları geri dönüşü olmayan noktalara sürüklemiştir. Tanpınar'ın maziyi incitmeden yeniyi kurma gayesi ve Bernhard'ın eskiyi tamamıyla yıkma düsturu, karakterleri ekseninde varlığını ortaya koyamamış olsa da iki yazarın da hem yaşadıkları toplumdan hem de karakterlerinden beklentileri mevcudiyetini hayatlarının sonuna dek korudu.

SONUÇ

Kaleme alınan çalışmada Türk edebiyatının yapı taşlarından Ahmet Hamdi Tanpınar ve Almanca yazarın yazarların önemli değerlerinden biri olan Thomas Bernhard'ın eserlerinde modernleşme kavramı nezdinde birey ve toplum eleştirisi karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır. Mukayeseli çalışmada Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü adlı eseri ile Thomas Bernhard'ın Kireç Ocağı ve Bitik Adam adlı eserleri temel alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde yer alan kuramsal kısım Marx, Weber ve Durkheim öğretileri esas alınarak yazılmıştır. Sanayi çağının sebep olduğu tahribat bireyi çıkmaza sürüklediği gibi kendisinden kaçan bir noktaya da getirmiştir. Modern çağ ile beraber gelişimini devam ettirmek durumunda kalan birey, zaman sarkacının içinde dengesini sağlamakta güçlük çekmiştir. Bireyin yaşadığı bu adaptasyon sorununu Marx yabancılaşma kavramı ile açıklamıştır. Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki karakterleri üzerinden de görüldüğü gibi bireyler kendilerine yabancılaştıkları ölçüde modernleşen dünyaya adapte olmakta da güçlük çekmişlerdir. Tanpınar'ın karakterlerinde görülen adaptasyon sorunu Thomas Bernhard'ın karakterlerinde de mevcuttur. Bernhard'ın karakterleri zamanın sadece dışında kalmamış kati bir şekilde reddetmişlerdir de. Tanpınar ve Bernhard'ın karakterlerinde görülen yabancılaşma olgusu Weber'in demir kafes olarak adlandırdığı kavram ile perçinlenmiştir. Modern birey kendisini yabancı olduğu bir çağın içinde demir bir kafeste bulmuştur. Her kavramın değiştiği kısmen de dönüştüğü modern zamanda birey demir kafeste yalnız kalmamış toplumsal bir tutukluluk hali de yaşamıştır. Modern çağda yaşanan birey ve toplum arasındaki kopukluk, Durkheim'in anomi kavramı altında incelenmiştir. Birey ve toplum arasında ki sosyal kopukluğu referans alan anomi kavramı, modern birey üzerinde safi bir şekilde gözlenebilmektedir. Yaşanan bu uyumsuzluk sorunu, Tanpınar ve Bernhard'ın karakterlerinde sıklıkla kendini göstermektedir. Her olgunun daimi bir şekilde değiştiği modern dönemde bireyi ve toplumu anlamak ve adlandırmak güç bir durumdur. Marx, Weber ve Durkheim'in teorileri hem modern bireyi hem de toplumu anlamada kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Thomas Bernhard'ın eserlerini analiz etmekte de mühim bir noktada oldukları göz ardı edilemeyecek bir hakikattir.

Çalışmanın ikinci bölümü, Türk edebiyatının yapı taşlarından Akademisyen, yazar ve şair Prof. Dr. Ahmet Hamdi Tanpınar'ı ve yazarın kendine münhasır üslubuyla kaleme aldığı eseri Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nü işlemektedir. Yazar küçük yaşlarında başlayan sorunları ile hayatı ivedi bir şekilde öğrenmek durumunda kalmıştır. Annesinin ölümü ile yaşadığı yıkımı babasının kaybı takip etmiştir. Kişisel sorunlarının yanı sıra yaşadığı ekonomik problemler Tanpınar'ı kaçış yolu bulmaya itmiştir ve yazar edebiyatı kendisi için bir muhafaza alanı olarak görmüştür. Tanpınar'ı buhrana iten yalnızca kişisel sorunları değil memleket meseleleri de yazarı derinden alakadar etmekteydi. Rejim değişikliği yaşamış ve çeşitli kaygılar taşıyan Türk toplumu hem modern çağa hem de rejim değişikliğine adapte olma hususunda bir hayli güçlük çekmekteydi. Şark ve garp kavgasında taraf tutmayan Tanpınar, Türk toplumu ile modern çağ arasında arabuluculuk yönünde bir tavır takınmıştır. Kısa süreli de olsa akademisyen olarak görev yaptığı süre boyunca öğrencilerine aktardığı görüşlerini daha sonra edebi eserleri aracılığıyla toplumun tümüne aktarmıştır. Edebi dilini tenkit düsturunda kullanan Tanpınar, edebiyat bilimi alanında kaleme aldığı eserlerinde yol gösterici bir çizgi izlemiştir. Türk milletinin modern dönem nezdinde yaşadığı uyum sorununu olabilecek en sıhhatli şekilde çözmeye gayretindeydi. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde karakterler modern dönemin içinde bireyin yaşaması muhtemel birçok hadiseyi yaşamışlardır. Modern dönemi geçmişten kopmak ve maziye ihanet olarak gören karakterler zaman döngüsünde kendilerine yer bulamazken, modern zamana adapte olma gayretinde olanlar ise aceleci tutumlarının kurbanı olmuşlardır. Tanpınar'ın karakterleri bütünüyle bir öğrenme sağlayamamış ve yazar dönemin Türkiye'sini ironi ve tenkit yoluyla Saatleri Ayarlama Enstitüsü üzerinden aktarmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Thomas Bernhard ve yazarın Kireç Ocağı ve Bitik Adam adlı eserleri analiz edilmiştir. Avusturya kökenli olan Thomas Bernhard Almanca yazan yazarlar arasında önemli bir yer edinmektedir. Thomas Bernhard Tanpınar gibi zorlu bir hayatın içinde dünyaya gelmiştir fakat Tanpınar'dan farklı olarak aile kavramından uzak yetişmiştir. Küçük yaşlarında başlayan aidiyetsizlik kavramı, yazarı onu hayatının sonuna değin sürecek bir mutsuzluğun içine atmıştır. Sadece büyükbabası ile kurduğu aile bağını dedesinin vefatından sonra kaybetmiş ve bütünüyle bir yalnızlığın içine çekilmiştir. Ailesi tarafından dahi istenmediğini düşünen Bernhard, başka bir ülkede dünyaya gelmesini ise ülkesinin kendisini istememesine

bağlamaktadır. Ülkesine karşı duyduğu öfke onu ölümünden sonrasında bile eserlerinin Avusturya'da yayınlanmaması adına önlem almaya kadar götürecektir. Çocukluğunun erken dönemlerinde başlayan uyumsuzluk sorunu, yazarı gittiği her yerde takip etmiştir. Kendisine yaşadığı dönemde yer bulamayan yazar, edebiyatın fantezi dünyasına sığınmıştır. Yazar eserlerin içeriği ve üslubu itibarıyla kendine has bir tutuma sahiptir. Tanpınar'ın aksine daha sert bir tasarrufla kaleme aldığı eserleri, modern dönemin acımasız yönünü ortaya koyma gayretindedir. Thomas Bernhard'ın Kireç Ocağı ve Bitik Adam adlı eserlerinde okuyucu yazarın karakterlerinin zamanın ne denli dışında kaldığını görebilmektedir. Toplumsal uyumsuzluk yaşayan, duygusal bağlarını tamamen koparmış karakterler zamanı dışarıdan izlemeyi tercih etmişlerdir. Bernhard'ın karakterleri acımasız tavırlarını modern döneme tepki olarak ortaya koymuşlardır.

Ahmet Hamdi Tanpınar ve Thomas Bernhard farklı iki kültürde dünyaya gelmiş ve yazım hayatlarını farklı kıstaslar üzerinden geliştirmişlerdir. Nispeten benzer hayatlara sahip olan iki yazar kültürel değerler söz konusu olduğunda kısmi farklılıklar yaşamaktadırlar. Tanpınar'ın eserlerini kaleme alırken takındığı naif tavır, kültürel değerlerine duyduğu saygı ve yaşadığı toplumu incitmeden ilerleme talebi, Thomas Bernhard'da hoyrat bir lisanla yer almaktadır. Kültürel değerlerine saygı duymanın aksine öfkeli olan, bireyi ve toplumu eleştirirken kırıcı olmaktan çekinmeyen Bernhard, takındığı bu tavırla Tanpınar'dan ayrılmaktadır. Rejim değişikliği yaşamış Türk toplumu ve savaşın etkisini üzerinden henüz atamamış Batı Avrupa modern döneme adapte olma sürecinde çeşitli güçlükler yaşamıştır. İki toplum üzerinde de yaşanan ekonomik dalgalanmalar, 'yeni' olan her kavram ile tanışma süreci birden fazla öğrenimi zorunlu hale getirmiştir. Batı Avrupa'ya oranla kültürel değerler konusunda daha hassas olan Türk toplumu, Bernhard'ın söylemlerinin aksine geçmişi yıkmadan korumanın kaygısı içindedir. Tanpınar'ın geçmişi incitmeden geleceği güvence altına alma çabası şark ile garp arasında mühim bir köprü görevi görmektedir. Geçmiş tamamen yıkmanın tek hakikat olduğuna inanan Bernhard, bu yönüyle Tanpınar'dan bütünüyle uzaklaşmaktadır.

Türk kültürünün peşi sıra yaşadığı değişimler ve sanayi çağının modernleşme sürecine hız vermesi ile bireyin kendi içinde yaşadığı karmaşa toplumda kaos şeklinde tezahür etmiştir. Tanpınar karakterleri aracılığıyla modern dönem Türkiye'sinin karikatürünü

çizmiştir. Bernhard, Türkiye'ye kıyasla farklı bir kozmik yapıya sahip olan Batı Avrupa'yı yine Tanpınar'dan farklı olarak daha keskin bir dil ile tenkit etmiştir.

Kaleme alınan çalışmada iki farklı kültürün değerleri olan iki yazarın farklı dil, din ve kültürel değerlere sahip olsalar dahi modern çağı nispeten benzer şekilde karşıladıkları görülmektedir. Bernhard'ın hakkında yapılan çalışmalarda eserlerinde yer alan modernleşme kavramının birey ve toplum üzerindeki etkisi hususunda noksan bırakılmış ve yeterince ehemmiyet verilmemiştir. Thomas Bernhard'a oranla hakkında daha fazla çalışma yer alan Ahmet Hamdi Tanpınar, sıklıkla şark ve garp arasında kalan bir yazar olarak nitelendirilmektedir. Fakat kaleme aldığımız çalışmada görülen şudur ki; Tanpınar şark ve garp arasında kalmamış bilakis maziyi atı ile barıştırma konusunda Türk milletini tembihlemiştir ve eserlerinde aksi bir durumda olacakları emareler ile göstermiştir. Bu çalışmada Bernhard incelemeleri sırasında ihmal edilen modernleşme kavramı, Kireç Ocağı ve Bitik Adam eserleri üzerinden incelenip bu alandaki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Tanpınar'ın modern Türk Edebiyatı'nın önemli eserlerinden biri olan Saatleri Ayarlama Enstitüsü adlı romanı modern dönemin kıstasları göz önünde bulundurularak yeniden değerlendirilmiş ve karakterler derinlikleri modern dönemin gerekliliklerine göre saptanmıştır. Kaleme alınan çalışmada bilimsel eksikliklerin giderilmesi ve bundan sonra yapılacak çalışmalarda kolaylaştırıcı bir etkisi olması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

- ADLER, Alfred. **Sosyal Roller ve Kişilik**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.
- ALANGU, Tahir. **Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman**, Antoloji C.3. İstanbul: Mehmet Semih Yayınları, 1940-1950.
- ALPTEKİN, Turan. **Bir Kültür, Bir İnsan Ahmet Hamdi Tanpınar**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- ALTUN, Fahrettin. **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**. İstanbul: Yöneliş Yayıncılık, 2002.
- ARİSTOTELES, **Poetika**. İstanbul: Remzi Kitapevi A.ş Yayınları, 1987.
- ARSLAN, Cüneyt. **Psikolojinin Edebileşmesi: Arthur Schnitzler ve Normatif Hastalık İmgesi**. Konya: Çizgi Yayınları, 2016
- ATATÜRK, M. Kemal. **Nutuk**. İstanbul: Devlet Basımevi, 1938.
- AYDIN, Mehmet. **Kayıp Zamanın İzinde Ahmet Hamdi Tanpınar**. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2013.
- AYTAÇ, Gürsel. **Edebiyat ve Kültür**. Ankara: Hece Yayınları, 2005.
- AYTAÇ, Gürsel. **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**. Ankara: Say Yayınları, 2009.
- BAUMAN, Zygmunt. **Modernlik ve Müphemlik**. Ankara: Ayrıntı Yayınevi, 2003.
- BERGSON, Henri. **Düşünmek ve Olmak**. İstanbul: Oda Yayınları, 2019.
- BERNHARD, Thomas. **Bitik Adam**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- BERNHARD, Thomas. **Don**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- BERNHARD, Thomas. **Düzelti**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- BERNHARD, Thomas. **Eski Ustalar**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018
- BERNHARD, Thomas. **Hakikatin İzinde**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- BERNHARD, Thomas. **Kiler**. İstanbul: Sel Yayınları, 2015.
- BERNHARD, Thomas. **Kireç Ocağı**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- BERNHARD, Thomas. **Neden**. İstanbul: Sel Yayınları, 2015.

- BERNHARD, Thomas. **Nefes**. İstanbul: Sel Yayınları, 2016.
- BERNHARD, Thomas. **Odun Kesmek**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- BERNHARD, Thomas. **Ödüllerim**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- BERNHARD, Thomas. **Ses Taklitçisi**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- BERNHARD, Thomas. **Wittgenstein'in Yeğeni**. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2018.
- DOĞAN, D. Mehmet. **Batılılaşma İhaneti**. Ankara: Yazar Yayınları, 2015
- ENGİNÜN, İnci. **Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018
- FREUD, Sigmund. **Kendi Kendine Psikanaliz**. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, 1994.
- FREUD, Sigmund. **Psikanalize Giriş Rüya**. İstanbul: Cem Yayınevi, 2014.
- GİDDENS, Anthony. **Modernliğin Sonuçları**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.
- HALL, G. Stanley. **Adolescence its Psychology**. Newyork: D. Appleton and Company Vol. II, 1904.
- HAWKİNG, Stephen. **Ceviz Kabuğundaki Evren**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.
- HESSE, Hermann. **Bozkırkurdu**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- HOFMANN, Michael. **Interkulturelle Literatur-wissenschaft**. Paderborn: Wilhelm Fink Verlag, 2006.
- KAFKA, Franz. **Dönüşüm**, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2013.
- KAPLAN, Mehmet. **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1963.
- KROPOTKİN, Pyotr. **Anarşi Felsefesi-İdeali**. İstanbul: Kaos Yayınları, 2005.
- LÖWY, Michael. **Demir Kafes**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- MAHMUD, Kaşgarlı. **Divanü Lûgati't-Türk**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.
- MARX, Karl ve Engels, Friedrich, **Komünist Manifesto**. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2020
- MARX, Karl. **1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe**. Ankara: Sol Yayınları, 2011.
- MİSKİOĞLU, Ahmet. **Tanpınar'dan Notlar**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

- NOVALİS, **Heinrich von Ofterdingen**. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- PAPPENHEİM, Fritz. **Modern İnsanın Yabancılaşması**. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002.
- PASCAL, Blaise. **Düşünceler**. Ankara: Say Yayınları, 2011.
- SARI, Ahmet. **Sanat ve Normaldışılık**. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 2006.
- SARI, Ahmet. **Thomas Bernhard'ın Şiir Dünyası**. Ankara: De Ki Basım Yayım, 2007.
- TANPINAR, A. Hamdi. **19. Asır Türk Edebiyatı**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- TANPINAR, A. Hamdi. **Huzur**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- TANPINAR, A. Hamdi. **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- TANPINAR, A. Hamdi. **Yahya Kemal**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.
- TANPINAR, A. Hamdi. **Yaşadığım Gibi**. Ankara: Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, 1970.
- WEBER, Max. **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**. Ankara: Alter Yayıncılık, 2012.
- WEBER, Max. **Sosyolojinin Temel Kavramları**. İstanbul: Yarın Yayınları, 2018.
- WEBER, Anton. **Symphony Op.21: II Variations**. Universal Edition: New York-Wien, 1927-1928.
- ZİMA, V. Peter. **Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi**. Ankara: Hece Yayınları, 2006
- ZİMA, V. Peter. **Was ist Theorie?**. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag, 2004.

İkincil Kaynaklar

- EMİL, Birol. **Tanpınar'ın Eserlerinde Adları Geçen Garplı Sanat ve Fikir Adamları**. İstanbul: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt:12, 1962.
- GEZGİN, F. Mehmet. **Avusturya'da Sosyo-Ekonomik Yapının Dökümü (1950-1985)**. Ankara: Dergipark Yayınları, 2011
- KARABAYIR, Çağla. **Vergleichende Analyse des Romans "Huzur" von Ahmet Hamdi Tanpınar**, Mühnik: Grin Verlag, 2016

KARABULUT, Merve. **Ingeborg Bachmann, Thomas Bernhard ve Peter Handke'nin Eserlerinde Avusturya İmgesi**. Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2013

KORKMAZ, Ramazan. **19. Yüzyıl Avrupa'sı ve Osmanlı Modernleşmesi**. Ankara: Türk Yurdu Dergisi, Cilt:31, 2011.

KÜÇÜK, Serhat. **Batı'nın Batılılaşması: Zihinsel Dönüşümün Eylemsel Kökeni**. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:11, 2013.

LYONS-RUTH K, Dutra L, Schuder MR, Bianchi I. From infant attachment disorganization to adult dissociation: relational adaptations or traumatic experiences? Psychiatr Clin North Am 2006;29 Akt: Şar Vedat. **Çocukluk ve Travma: Psikiyatriyel Bir Bakış. Çocuk ve Ergenlerde Travma ve Travmatik Durumların Etkileri ve Çözümleyici Yaklaşımlar**, Türkiye Klinikleri; 2018

TÜKEL, Raşit ve Demet, M. Murat. **Obsesif Kompulsif ve İlişkili Bozukluklar**. Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 2017.

ULUTAŞ, Ejder. **Kartezyen Düalizm'in 'Demir Kafes'i ve Weber'in Anladığı İslam Toplumu**, Ankara: Dergipark Yayınları, 2016.

YAZICI, Hikmet ve Altun, Fatma. **Nitel Ve Nicel Yöntemleri Kullanan Araştırmacıların Empatik Eğilimleri Ve İşlevsel Olmayan Tutumları Arasındaki Farklılıklar**. Ankara: Dergipark Yayınları, 2014.

İnternet Kaynakları

A. Hamdi Tanpınar Biyografisi. <http://www.tanpinarmerkezi.com/ahmet-hamdi-tanpinar/biyografi/> (2020)

Anomi nedir? https://sarkac.org/2018/05/ozguruluk-ve-anomie/#_ftn4 (25 Mayıs 2018)

Das Kalkwerk. <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/ernst-wilhelm-haendler-mein-lieblingsbuch-das-kalkwerk-1178128.html> (21 Temmuz 2004)

Ferry Radax\Gurbanov, Ümid. "Drei Tage (1970)" Youtube. 18.11.2019. <https://www.youtube.com/watch?v=kFyDbg-haQA>

Glenn Gould Kimdir? https://en.wikipedia.org/wiki/Glenn_Gould (26 Ağustos 2020)

Goldberg Varyasyonları. https://tr.qwe.wiki/wiki/Goldberg_Variations (19 Eylül 2020)

Hava Kirliliğinin Akciğerlere Etkisi. [https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health) (2 Mayıs 2018)

İzafiyet teorisi. <https://www.bcatimes.com/relativity-izafiyet-teorisi/> (1 Mayıs 2018)

Krista Fleischmann\Gurbanov, Ümid. “Sebeup Kendimim” Youtube. 26.05.2019.
<https://www.youtube.com/watch?v=ri9TaE6q0-g>

Musa ve Harun Operası. <https://www.schoenberg.at/index.php/de/typography/moses-und-aron> (2 Temmuz 2018)

Stockholm Sendromu. https://en.wikipedia.org/wiki/Stockholm_sendromu

Thomas Bernhard El Yazısı. <https://graphologie.cc/beispiele-graphologische-gutachten/>

Thomas Bernhard Hayatı. <https://thomasbernhard.at/das-leben/zeittafel/>

Thomas Bernhard Romanları. <https://thomasbernhard.at/das-werk/prosa/romane/>

Thomas Bernhard Röportaj. <http://www.signandsight.com/features/1090.html>

Thomas Bernhard Şiirleri. <https://thomasbernhard.at/das-werk/lyrik/liste-der-werke/>

Thomas Bernhard’dan Çizim. <https://www.dorotheum.com/de/1/6224836/#> (3 Haziran 2019)

Viyana Tarihi. <https://www.wien.gv.at/tr/tarih/1848dengunumuze.htm>

Avusturya Tarihi. <https://www.muratcangumus.com/avusturya-tarihi> (07 Ekim 2018)

Charles Darwin. <https://darwinproject.ac.uk/> (2020)

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Hazal YÜRÜKLÜ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	Fen ve Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Alman Dili ve Edebiyatı
Makale ve Bildiriler	
1.Arslan, Cüneyt ve Yürüklü, Hazal. Modernleşmenin Edebi Eleştirisi Işığında Ahmet Hamdi Tanpınar ve Thomas Bernhard, The Journal of Academic Social Science Studies, 2020	